

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Burcu BAYSAL

HAYTA YÖRÜKLERİNİN FOLKLORU
(ANTALYA İLİ ÖRNEĞİNDE)

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Burcu BAYSAL

HAYTA YÖRÜKLERİNİN FOLKLORU
(ANTALYA İLİ ÖRNEĞİNDE)

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Burcu BAYSAL'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL (İmza)

Üye : Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (İmza)

Tez Başlığı: Hayta Yörüklerinin Folkloru (Antalya İli Örneğinde)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 13./09/2019

Mezuniyet Tarihi : 10/10/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Antalya İli Aksu Yöresinde Yaşayan Hayta Yörükleri Folkloru” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Burcu BAYSAL

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Burcu BAYSAL
Öğrenci Numarası	20165242002
Enstitü Ana Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL
Tez Başlığı	Hayta Yörüklerinin Folkloru (Antalya İli Örneğinde)
Turnitin Ödev Numarası	1187752851

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 125 sayfalık kısmına ilişkin olarak 07/10/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 7

alıntılar dahil % 10 ' dur.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

07/10/2019

(imzası)
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
SUMMARY	v
TEŞEKKÜR	vi
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜ - YAZILI EDEBİYAT MAHSULLERİ

1.1. Halk Anlatımları.....	23
1.1.1. Halk Hikâyeleri.....	23
1.1.2. Fıkralar	37
1.1.2.1. Öldü Bile.....	38
1.1.2.2. Çakıl Taşı.....	38
1.1.2.3. Hazır Cevap Dede	38
1.1.2.4. Beydağı	39
1.1.3. Masallar	39
1.2. Halk Şiiri.....	42
1.2.1. Destanlar.....	43
1.2.2. Türkü	44
1.2.2.1. Antalya'nın Mor Üzümlü.....	45
1.2.2.2. Altındandır Kapısının Eşiği	46
1.2.2.3. Yayla Yolları.....	46
1.2.2.4. Gökte Yıldız Yüz Altmış	47
1.2.2.5. Konyaltında Hasırım.....	47
1.2.2.6. Ah Kurşunlu'ya Giderken.....	47
1.2.2.7. Çubukbeli Türküsü	48
1.2.2.8. Çaybaşına Bostan Ektim Yayıldı Türküsü.....	49
1.2.2.9. Deniz Dibinde Hatce'm Türküsü	50
1.2.3. Ninni	51
1.2.4. Ağıt	52
1.2.4.1. Bebek Ağıtı	54
1.2.4.2. Eşini Askerde Kaybeden Bir Kadının Ağıtı	55
1.2.4.3. Kocasını vefat etmiş iki aylık gelinin kocasının ardından yaktığı ağıt	56
1.2.5. Mani.....	56

1.3.	Küçük Ürünler	58
1.3.1.	Bilmece	58
1.3.2.	Atasözleri	59
1.3.3.	Deyimler	61
1.3.4.	Dualar (Dilekler) ve Beddualar (İlençler)	61

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMLERİ

2.1.	Doğum	66
2.1.1.	Kısırlılığı Giderme, Gebe Kalma	67
2.1.2.	Aşerme	68
2.1.3.	Gebe Kadının Kaçınma Ritüelleri	68
2.1.4.	Çocuğun Cinsiyeti	69
2.1.5.	Doğum Sırası	71
2.1.6.	Eş (plasenta) İle İlgili Ritüeller	72
2.1.7.	Göbek Bağı ile İlgili Ritüeller	72
2.1.8.	Ad Verme	73
2.1.9.	Süt Verme	74
2.1.10.	Kırklama İşlemi-Albasması	74
2.1.11.	İlk Düş, İlk Tırnak, İlk Saç, İlk Yürüme İle İlgili Ritüeller	76
2.1.12.	Diş Hediği	77
2.1.13.	Çocuğun Yürümesi	77
2.1.14.	Çocuğun Tırnağının Kesilmesi	78
2.1.15.	Sünnet	78
2.1.16.	Askerlik	79
2.2.	Evlenme	80
2.2.1.	Evlenme Biçimleri	82
2.2.2.	Kız İsteme	83
2.2.3.	Nişan	84
2.2.4.	Çeyiz Hazırlama	85
2.2.5.	Kına Gecesi	86
2.2.6.	Nikah	87
2.2.7.	Gelini Baba Evinden Alma Ritüeli	87
2.2.8.	Düğün	88

2.2.9. Düğün Sonrası	89
2.3. Ölüm	90
2.3.1. Ölüm �ncesi	91
2.3.2. �l�m� Düşündüren �n Belirtiler	92
2.3.3. Ölüm Esnasındaki Uygulamalar	94
2.3.4. Ölüm Sonrası Uygulamalar	95
2.3.5. ���nc� Gün.....	98
2.3.6. Yedinci Gün.....	99
2.3.7. Kırk�nc� Gün.....	99
2.3.8. Elli �kinci Gün	99
2.3.9. Ölünün Ardından Ağıt Söyleme ve Yas Tutma Geleneği	100
2.3.10. Mezar ve Mezar Taşı Geleneği.....	100
2.4. Hayatın Diğer Alanlarıyla �lgili Geçiş Dönemi Ritüelleri.....	101
2.4.1. Hacca Gitme Ritüeli	101
SONUÇ	102
KAYNAK şAHISLARIN L�STES�	103
KAYNAKÇA	106
EKLER	109
�ZGE�M�ş	114

ÖZET

Folklor ya da bilinen adıyla halk bilimi; halkın günlük yaşamda yaşadığı her şeyi konusu içine alır. Bu nedenle Anadolu Halk Bilimi üzerine yapılacak her çalışma, bize milletimiz ve yaşadığımız coğrafya hakkında muhakkak yeni bilgiler verecektir. Ayrıca folklor üzerine çalışma yapanların halk coğrafyasını daha yakından tanıma fırsatı elde ettikleri gözlemlenmiştir.

11. asırda Antalya'ya yerleşen Yörük Türkmenler de yöredeki halk inanışlarına kendilerine has gelenek- görenek ve inançlarını katmıştır. Biz bu inanmaların birçoğunu bugün bile benimsemekteyiz. Hatta toplum içi kurallarımız bu inançlara göre devam etmektedir. Toplumsal olguların düzenli yürütülmesinde, kuralların işleminde bu inançlar etkili olmaktadır. Gelenekler genişletilmiş kapsamda bir kuşaktan diğer kuşağa aktarılan bilgi, birikim, batıl inanç, yaşantı biçimi yani maddi olmayan kültür birikimidir. Dar manada ise asırlar boyu süregelen bir topluluğun dinsel veya siyasi işleri gibi önem taşıyan detayları ve olgularını kapsayan hayat felsefesi veya düşünceleridir. Bu gelenekler sözlü ve yazılı olmak üzere iki başlık altında irdelenebilir. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana folklor araştırmacıları tarafından araştırma konusu edilen köy, kasaba folkloru konusunda toplanan bilgiler, bize tez çalışmamızda yararı olan kaynaklar olmuştur.

Bu tezde bir araya getirilmeye çalışılan Antalya yöresinde yaşayan Hayta Yörükleri'ne ait gelenek-görenek ve halk edebiyatı ürünleridir. Bazı inanmaların zamanla terk edilmesi çoğu durumda şehirleşme olgusunun yaygınlaşmasından dolayıdır. Tezin amacı, Hayta Yörükleri arasında unutulmaya yüz tutan ananeleri hatırlatmak ve gelecek nesillere aktarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Anane, Antalya, Derleme, Folklor, Geçiş Dönemleri, Hayta Yörükleri, İnanç, Kültür.

SUMMARY

THE FOLKLORE OF HAYTA YORUKS LIVING IN ANTALYA CITY

Folklore includes everything that belongs to the public. Therefore, the smallest occupation on Turkey Folklore, certainly, will teach us very new things about ourselves and our lives. It is also important to state that the people, who make folklore compilations, have opportunity to get to know our folk.

Teke Yoruks, also, who settled in Antalya in the eleventh century also added their own unique traditions to folk beliefs in the region. We indigenise most of these beliefs even today, and direct our social lives according to our beliefs. Our traditions are influential in social life regularly and follow the rules. Traditions, with a broad meaning, the knowledge be passed from one generation to the other, design, superstition, life style, in a broader meaning, it is nonmaterial culture. In the narrow sense, traditions is the views of a society over generations on important issues, such as sacred or political affairs. Traditions are divided into two parts as oral and written. The information about our country's folklore certainly completes the pieces that will represent a whole in the future. The information on the topic of village and small town which were collected by researchers since the republic has shed light on us and helped us on our study.

In this thesis, there are many traditions and folkways belonging to Hayta Yoruks living in Antalya region. In most cases, the gradual abandonment of certain folkways is considered to be more modernization than the benefit of new form. The aim of this thesis is to remind the memoirs which are forgotten among the Hayta Yoruks, and to transfer them to the next generations.

Keywords: Tradition, Antalya, Compilation, Folklore, Transition Periods, Hayta Yoruks, Belief, Culture.

TEŞEKKÜR

Bu tezin çalışılmasında; konu, materyal ve metot açısından bana sürekli yardımda bulunarak çalışmalarına ışık tutan, sabırla tezi takip eden danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL'a şükranlarımı sunarım. Kıymetli bilgilerini benden esirgemeyen, kendisine ne zaman akıl danışsam bana her daim vakit ayırıp büyük bir fedakârlıkla yararlı olabilmek için elinden geldiğince zaman tanıyan, bir mesele meydana geldiğinde odasına çekinmeden girebildiğim güleç yüzünü ve babacanlığını tanıştığımız günden beri benden hiç esirgemeyen; ilerideki meslek yaşamımda da bana aktardığı kazanımlardan faydalanacağımı düşündüğüm saygıdeğer hocam Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT'a sonsuz teşekkür ve minnettarlığımı sunarım.

Belirtmek isterim ki ne söylersem söyleyeyim binlerce şükürlerimin az kalacağı, ömrüm boyunca bana kattıkları her şey için ve gelecek günlerime sağlam adımlarla gitmemi sağlayacak her imkânı bana verdiklerini düşündüğüm, yeniden doğsam yine ailem olarak seçeceğim, hayattaki en büyük şansına teşekkür ederim. Yaşamımdaki en büyük emeğe sahip olan annem Dilek BAYSAL'a, her şeyiyle kendisine benzediğim canım babam Mehmet BAYSAL'a ve bana hayattaki en güzel hediye olan Lila'yı veren, zekâsıyla beni kendine hayran bırakan ablam Gürcan Duygu BAYSAL'a sonsuz teşekkürler. İyi ki varsınız.

Burcu BAYSAL

Antalya, 2019

GİRİŞ

Yörük sözcüğü “yörümek” eyleminden türemiş bir kelimedir. Anadolu coğrafyasına gelip bu toprakları mesken tutan Türkmenleri ifade eden bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı halk bilimcilerin “yörük” sözcüğü yerine “yürük” kelimesini kullandıkları da görülmüştür. Bu duruma gerekçe gösterilecek olursa bize göre; yörük kelimesinin yürümek fiilinden türediğini varsaymış olmalarıdır. Bu düşüncüyü kabul etmeyen araştırmacılar, “yürük” kelimesinin kökünün “yügrük” olduğunu, bu kelimenin ise ileri görüşlü, medeniyet sahibi, bilgili, kültürlü bağlamında kullanıldığını belirtirler.¹ Anadolu’da yaşayan insanlar ise bu terimi kabiliyetli ve cesur anlamında kullandıklarını söylerler.

Yörük sözcüğü ilk defa Ali Yazıcıoğlu’nun “Târîh-i Âl-i Selçûk” adlı eserinde karşımıza çıkmıştır. Eserde “Sahra nişin ve göçkuncü, yani yaban yurtlu ve yörük” terimleri kullanılmıştır. Yukarıdaki açıklamalarımızda aktarıldığı üzere, Yörük kelimesinin konargöçer topluluk anlamında kullanıldığı, on dördüncü yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığı ve kullanıldığı belirtilebilir. Yirmi birinci yüzyılda ise Yörük kelimesi, konargöçer anlamında kullanılmaya devam etmektedir.²

Yörük diye adlandırdığımız Türkmenler; yaz aylarının sıcak günlerini serin yaylalarında ve otlaklarında; kış mevsiminde ise kendine uygun koşullar olarak belirledikleri yaylalarında geçirirler. Bu konargöçer topluluklar az sayıda aileler olabileceği gibi birey sayısı çok olan büyük obalar hâlinde de olabilir. Kısaca özetlemek gerekirse “Yörük” terimi Anadolu, Balkan ve Rumeli civarlarında yaşayan konargöçer olarak tabir edilen, geçim kaynakları göçebe olmalarından kaynaklı hayvancılık olan, bazen ise hayvancılığın yanında ziraat işleriyle de uğraşan, sıcaklık veya soğukluğa bağlı olarak göre mekânlarına ev ya da çadır kurup oturan Türkmenlere verilen ad olduğunu belirtebiliriz. Bize göre yörük sözcüğünün katıyen bir kavim veya bir topluluk adı olmadığı açıktır. Yörük sözcüğüyle kastedilen aslında o toplumun yaşam felsefesinin aktarılma istenmesidir.³

Türkmen kelimesinin anlamını irdelenecek olursak; bu kelime tam olarak Müslüman Oğuz boylarını kasteder. On birinci yüzyıldan bu yana kullanılan Türkmen sözcüğü; göçen, gezen Oğuz boylarına yani henüz yerleşik hayatı benimsememiş topluluğa verilen isimdir. Daha sonraları “Oğuz” sözcüğünün kullanımı tamamen es geçilmiş; yerleşik hayata geçen Oğuz boyuna Türk, konargöçer yaşam tarzını devam ettiren boylara ise Türkmen adı

¹ Seyirci, 2000; 25

² Eröz, 1991;18

³ Abdulkadiroğlu, 1997; 39

verilmiştir. Bu manada bakacak olursak; Türk sözcüğünün anlamsal olarak Türkmen kelimesi manasından daha iyi koşullarda hayat sürdüğü ortaya çıkmıştır. Türkmen teriminin sık kullanılmasının temelindeki olay bu terimin Oğuz boylarında şamanizme inananları ve inanmayanları ayırmak için türetildiği düşünülebilir. ⁴

Giriş kısmında belirttiğimiz konuları toparlayacak olursak, Yörük sözcüğü konargöçer Türkleri karşılamak anlamıyla kullanılmıştır. Sözcüğün on dördüncü yüzyılın sonlarında ortaya çıktığı söylenebilir. Çalışma yaptığımız bölgelerde (Antalya- Aksu bölgesi) yerleşik hayata geçenlere Yörük denildiği tarafımızca tespit edilmiştir.

Aksu'nun Tarihi

Antalya ilinde yer alan Aksu ilçesinin tarihi milattan önce iki binli yıllara kadar uzanır. Şimdilerde Aksu ilçesinin Murtana üstünde bulunan Perge Antik Kenti'nin de milattan önce iki bin yüz yıllarına uzandığı rivayet olunur. Arzava İmparatorluğu'na bağlı Pisidia coğrafyanın önemli kültürel şehirlerinden biridir. Bu şehir sırasıyla Frigler, Lidyalılar, Pers İmparatorluğu ve milattan önce son olarak Roma İmparatorluğu hâkimiyeti altına girmiştir.

Roma İmparatorluğu zamanında en şatafatlı dönemini yaşayan şehrin toprak sınırları içerisinde bulunan sikke, yeraltı mezarları ve heykel parçaları üzerine yapılan çalışmalara bakılarak milattan önce birinci veya ikinci asırlarda imparator adına para basıldığı görülür. Şehir bu bakımından dikkate değer bir dönemin yaşantı merkezi olarak karşımıza çıkar.

Antik Roma Köprüsü ve diğer tarihi yapıların konumu dikkate alındığında Aksu Perge bölgesinin Eski Romalılar zamanında savunması kolay olmasından ve önemli ticaret merkezlerinin üzerinde bulunmasından dolayı ise dönemin kalbi denilebilecek nokta olmuştur. ⁵

Hayta Yörüklerinin Tarihi

Hayta yani diğer adı zannedilen Saçıkara Yörükleri; 1533 yılında Doğu Toros dağlarından yazılan Osmanlı İmparatorluğu Tapu defterinde ilk defa ismi geçen en büyük Yörük obasıdır. Haytalarla ilgili bu ilk yazılı kayıt, Toroslarda ve İstanbul'un fethinden önce gerçekleşmiş Türk tarihinde önemli vazifeler üstlenmiştir. Bozdoğan Yörükleriyle birlikte yaşayan Hacı Yunusluların bir boyu olarak tasvir edilmiştir. Karamanoğulları'nın tarihi olan Şikari Tarihi'nde 12. 13 ve 14. yüzyıllar da vuku bulan bazı hadiseleri aktarırken, Bozdoğanların büyük dedesi Bozdoğan Yunus ve Hoca Yusuf hakkında birçok olaylara karıştığı yazılmıştır. Bozdoğan içinde varolan obalarla ilişkisi hakkında tatmin edecek bilgiler

⁴ Antalya Antolojisi, 2016; 29

⁵ Antalya Tarihi, 1997; 35

kaynaklarda bulunamamıştır. ⁶ Haytaların bağlı oldukları Bozoğanlar, on dördüncü asrın ikinci yarısında doğu ve batı kol olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Doğu kolu Urfa Musul arası toprakları alırken, batı kolu teşkil eden topraklar Teke ve Taşeli yaylaları olmuştur.

Bozdoğanların doğu kolu yıllar sonra Karamanoğlu beyliği hükmünü kabul etmiştir. Batı kolu ise Akkoyunlular içerisinde önemli işler için nüfus etmişler ve Karamanoğulları'na yardımda bulunarak tarih defterlerinde adlarını sıklıkla duyurmuşlardır. On beşinci yüzyılın başlarından itibaren Anamas yaylası içinden göç obalar, gittikleri yerlerde oldukça güçlenmeye başlamışlardır. 1625'lerden sonra nüfus sahibi olan Saçıkarağlılar kendi çizdikleri göç yollarını takip ederek Hamitoğlu Beyliğine ve Teke dağlarına doğru göç etmeyi seçmişlerdir. Kışlarını ılık iklim ortamı olan Teke yöresinde yani bugün Serik ilçesi olarak bilinen Antalya il sınırlarında; yazın ise serin olsun diye Isparta ili içerisinde Şarkikaraağaç çevresinde yaşamışlardır. Antalya ili Aksu yöresinde yaptığımız çalışmalar neticesinde Hayta Yörükleri'nin isimlerinin kökeninde çevre obalarına karşı hırçın davranışları, sert duruşları ve 1699 yılında çıkan su kavgası yüzünden karşı tarafa şiddet uygulamış olmaları yatar. ⁷ Osmanlı Devleti başkentinde duyulan Hayta olayları; 1708 yılında bir ferman yayınlanmasına sebep olmuş ve padişahın emriyle Haytaların yerleşik düzene geçmesi zorlanmıştır. Haytalar ise 1708 yılında çıkan bu fermanla kitleler halinde yerleşik hayata yaşama geçmek zorunda kaldılar.

Fermanda yerleşim yeri olarak; Anamas çevresi (Günümüz Isparta il sınırları) gösterilmiştir. Şimdilerde ise Saçıkarağlı torunları Antalya Serik ilçesi ve kuzeye doğru olan bölgelerde yerleşik hayata geçmiştir. İskân fermanının uygulanması sırasında göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçmek istemeyen Haytalar; o an oldukları topraklardan firar ederek başka diyarlara göçünce, gittikleri yerlerde daha büyük sorunlar teşkil etmeye başlamışlardır. İskân fermanına riayet etmeyenlerin 1713'te Kıbrıs'a topluca sürgün edilmeleri emri yayınlandı. Bu zamanlarda Teke dağlarına yerleşen eden Saçıkarağlılar ise 1735 senesinde bu sancaklarına yerleşmesi emri verildi. Sonuç olarak Haytalar; Çukurova ve Hamiteli Saçıkarağlıları olmak üzere iki farklı kola ayrıldılar. Ancak bu iki resmi kayıtlar üstünde öyle görüldü. Bu iki kol birbirinden hiç uzak kalmadılar ve birbirlerine hep destek oldular. Batı Saçıkarağlılar zaman içerisinde yayılma alanlarını fazlalaştırarak Nazilli sınırlarına kadar vardılar. Teke bölgesinin batı kısmına giden eden bir kısım Hayta, Kumluca ile Finike arasında kışlarını geçirip, yaz aylarını Elmalı yaylalarında geçirdiler. Bunlardan bazılarının halen Elmalı'ya yerleştikleri ve bu ilçe nüfusuna bağlı oldukları görülmektedir.

⁶ Antalya Antolojisi, 2016; 39

⁷ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (21.08.2019)

Veli Aba'nın "Yörükler ve Saçıkaraklı Aşireti" kitabını incelediğimizde iki isim üzerinde durduğunu gördük. Bu isimler "Hayta" ve "Saçıkaraklı"dır. Saçıkara Yörüklerinden bazılarının Hayta adıyla anılmayı sevmediklerinden söz edilir. Bu iki söylem daha çok Antalya il sınırları içerisinde görülmektedir. Misal, 19. yüzyıl başlarında ve ortalarında Antalya'nın Serik kazasında yaşayan Türkmenler arasında hem Saçıkaraklı hem de Haytalardan söz edilir.⁸

Akdeniz bölgesinin batı kısmında yaşamlarını sürdüren yörüklerin Saçıkaraklı isminin yanında Hayta olarak da tanınmalarının nedeni bizim görüşümüze göre; geçmiş yıllarda Hayta olarak tabir edilen topluluğun çevresine olan bazı kötü davranışlarını toplum hafızasından silmek için Saçıkaraklı toplumunun içine girerek kötü imajlarını yok etme algısıdır. Örneğin Antalya'nın Korkuteli ilçesi Yeşiloba köyüne yerleşen Haytalar kendilerini diğer toplumlara Saçıkaraklı olarak tanıtır.⁹ Yine Antalya merkez Altıntaş köyüne yerleşen Haytalarda kendilerini Saçıkaraklı boyu olarak farz ederler. Antalya Murtana köyü, Burdur'un Çeltikçi ilçesinde yaşayan Hayta toplumu ise isimlerini değiştirmeden benimsemişler kendilerini Hayta Yörüğü olarak tanımlamışlardır. Saçıkaraklı Köyünde de yaşayanlar, gördüğümüz kadarıyla Hayta adını bilmemektedirler.

Özetleyecek olursak büyük bir yörük topluluğu olan Saçıkaraklılar; zaman içinde Haytaları Yörükleri Saçıkaraklılara nüfus etmiş ve uzun zaman beraberlik içinde yaşam sürdüklerinden dolayı birlikte anılır olmuşlardır. Birbirinin nüfusu içine girmeyen diğer yörük teşkilatları ise kendine hususi isimleriyle yaşamlarını idame ettirmektedirler. Bundan bir asır öncesine kadar Teke dağlıklarında yaşam süren Haytalar; kış mevsiminde Kumluca, Finike taraflarında iken, yazlarını Kızılcadağ yaylası taraflarında geçiren Saçıkaraklılar ve Hayta Yörükleri birlikte sanılır olmuşlardır.¹⁰ Osmanlı Devleti zamanında yaşamış yörüklerin tarihini rahmetli Cevdet Türkay'a ait "Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar" görebiliriz. Adı geçen eserin "Saçıkara-Saçıkaraklı-Saçıkaraklılar" bölümünde Saçıkaraklı Yörükleri'nin yerleşim yeri olarak; Teke Yöresi, Taşeli Yöresi'nin yanı sıra Manisa ve Aydın'da gösterilir.¹¹ Söz konusu eserde dikkat çeken husus ise hiç Hayta sözcüğünün kullanılmamış olmasıdır.

Sonuç olarak Hayta Yörükleri, Anadolu coğrafyasında Türklük bilincinin önemli unsurlarını oluşturan temel topluluklardan biri olarak kabul edilir. Kıbrıs adasına yerleşmiş Hayta Yörükleri de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde oluşan Türklük bilincine katkı

⁸ Aba, 2012; 74

⁹ Seyirci, 2007; 19

¹⁰ Türkay, 1979; 78

¹¹ Seyirci, 2003; 82

sağlamışlardır. Taşeli Yöresi Saçıkaralı olarak bilinirken Antalya'nın batısı olan Teke Platosu'nda ise Hayta adıyla yurdumuzun büyük bir bölümünün nüfus varlığında önemli bir temsil oluşturmuşlardır.

Hayta Yörüklerinde Günlük Yaşam

Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri geleneklerinin büyük bir kısmını Hayta Yörükleri hâlen devam ettirmektedirler. Yaşamları, örfe bağlı olan belli kurallara bağlanmıştır. Hayta Yörüklerinde aile yapısı, daha çok baba hâkimiyetine dayanmakla birlikte ailede annenin söz hakkı ve etkisi belirgindir.

Hayta Yörüklerinde sıklıkla görülen, temel alınan tek eşliliiktir. Evlenmiş olan gençler oğlan tarafı evinde yaşayabileceği gibi kendileri de bağımsız ev kurabilirler. Hayta Yörükleri içinde genellikle akraba evliliği yaygındır. Amca çocukları, dayı çocukları, teyze-hala çocuklarıyla hayatlarını birleştirmişlerdir. Yaz mevsimini serin yaylalarında, kış aylarını ise kar yağmayan ılık obalarında geçirirler. Yazlaktan kışlağa geçişleri belirli bir düzen içerisinde meydana gelir. Yaylakları, oymaklarının malı olarak kabul ederler, oymaklarına mensup olan herkesin hayvanları burada serbestçe otlar. Tarla statüsünü alamayacak bahçelerinin yer aldığı ve çadırlarını kurdukları yere “Yurt Yeri” demişlerdir. Davar, koyun, at, eşek ve sığır gibi hayvanlar besleyen Hayta Yörükleri, yayla ve obalarında arpa, buğday mısır, bakla, domates, hıyar gibi sebzeler yetiştirirler de bunları daha çok köy pazarcılarından satın alırlar. Ev düzenini düşündüren çadırlarında; oturulacak bölüm, yatılacak bölüm ve yemek pişirilecek bölümler mevcuttur. Çadırın oturma bölümü, Hayta Yörüklerinin kendilerine has halı-kilim ve dokumalarıyla döşenir. Çadırın içinde belli kesimlerde minder bulunur ve bu çadırda yaşayan her bireyin oturup kalkacağı yer bellidir.¹²

Hayta Yörüklerinin idari teşkilatlanmaları, oba, oymak, boy şeklindedir. Yayla ve kışın geçirildiği, bir ailenin yaşam sürdüğü mekâna “Oba”, oba liderine ise “Yörük Beyi” denmektedir. Hayta Yörüklerinde göç belli esaslara bağlanmıştır. Yaylalara göç bahar mevsiminde yapılır; oymağın lideri veya boy beyleri göçün başlayacağı günü önceden ayarlayarak obada yaşayanlara iletir. Kışın yaşadıkları yaylalara mayıs ayında göç etmeye başlayan Haytalar da diğer yörüklerde olduğu gibi her zaman aynı yolu takip ederler. Antalya ve çevresinde eski zamanlardan kalan göç yolu olarak kullanılan yollar vardır. Göç yolculuğu sırasında kervanın başında, yeni entarilerini giymiş genç bir kız veya bir gelin gider. Ailelerin ergenliğe henüz girmemiş çocukları, kadınları ve genç kızları; sürülerin yanında giderler.

¹² Seyirci, 1998; 49

Uzun süren yolculuktan sonra yaylanacak yere varılır, yerleşilir. Eylül, ekim aylarında da buna benzer bir törenle geri dönülür.¹³

Günümüzde Hayta Yörükleri'nin yaşadığı alan denilince ilk akla gelen yerler “Akdeniz Bölgesi ve Toros Dağları”dır. Çünkü “Doğu ve Batı Toroslar”ın güneyindeki düzlüklerin, Toros çevresinde bulunan yüksek yaylaklar yörüklerin yoğun olduğu ve kültürlerini gerektiği gibi yaşattığı ender yerlerdendir.¹⁴ Tüm konargöçer köylülerde olduğu gibi, Hayta konargöçerleri de bu bölgede kasım ayından mayıs başına kadar olan dönemi genellikle deniz kenarındaki (Antalya'nın doğusu şimdiki Aksu İlçe sınırları içerisinde ve Antalya'nın şu anki şehir merkezi) geniş ovalarda kurulu olan kışlaklarda geçirirler. Mayıs ayı başında ise yaylaklara çıkan Hayta Yörükleri yaz boyunca ekonomik faaliyetlerinin önemli bir parçası olan hayvancılıkla geçimlerini sağlarlar. Hayta Yörükleri yazın çıktıkları yaylaklarda besledikleri davar, koyun, sığır, deve gibi hayvanları kurban bayramına yakın zamanlarda satarak yaşamlarını sürdürürler.¹⁵

Hayta Yörüklerinde Çadır Kültürü

Davar kılından dokunan kara çadır Hayta Yörüklerinin yuvasıdır. Altlarına da yine davar kılından dokunan kara çul serilir. Keçilerin yazın “kırklık” denilen makasla kılları kırılır.¹⁶ Sonra kıllar demir taraktan geçirilerek temizlenir. “Kirmen” ile eğrilir.¹⁷ Çadırlar genellikle beş direkten oluşur. “Yörüğün çadırında direk beştir, İslamın şartı da beştir”¹⁸ şeklinde bir deyim vardır. Direk sayısı çadır sahibinin varlığına göre çoğalır. Yeni dokunan çadır kullanılmadan önce civar köylerde yaşayan akrabalara, komşuya, eşe dosta haber salınır. Konuklara davar kesilir, yedirilir. Çadırın orta direği (üçüncü direk) dualarla dikilir. Böyle olunca “O çadırda dua muskası var”¹⁹ denilir ve böylece içerisinde yaşayanlara musibet, iblis, kötülük gelmeyeceğine inanılır; çoluk çocuk da böylece çadır içinde kötü ruhların tehlikesinden korunmuş olurlar.

Beş direkli çadırın yaz sıcağında gözenekleri pencere gibi açılır; bu sayede içerisi havadar ve serin olur. Kış mevsiminde ise yağmur ıslatınca şişer ve gözenekler kapanır, su geçirmez. Çadırın üstü ve yanlarda iki karış uzunluğunda suyun akacağı alan bırakıldığından yağmur dışarıya akar gider. Duman bacası olmamasına rağmen ateş yakılırsa duman içerde is

¹³ Kaynak Kişi; Ramazan Kıvrak (20.03.2018)

¹⁴ Aktan, 1996: 32

¹⁵ Kıvrak, 2000; 73

¹⁶ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (21.01.2018)

¹⁷ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (21.01.2018)

¹⁸ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (21.01.2018)

¹⁹ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (21.01.2018)

bırakmaz, kendiliğinden dışarı gider.²⁰ Bir çadır en az yetmiş beş, seksen kilo ağırlığındadır. Bükülmüş ipler dokunacak şekile getirilir. Direklerin ucunda tahtadan yapılmış bir şapka bulunur. Bu şapkaya “çanak” adı verilir. Çadır serilmeden önce yere açılır. Bağlantı ipleri birer birer, gevşek şekilde kazıklara iliştilir. Daha sonra iliştilen kısmın altına geçilir. Direkler çanaklara uydurulur ve kaldırılır. Daha sonra bağlar gerdirilir.²¹ Bütün Türklere olduğu gibi, Hayta Yörükleri de nereye giderlerse gitsinler, çadırın içinde yaşayarak yolculuk etmişlerdir.

Hayta Yörüklerinde Hayvancılık Faaliyetleri

Hayvancılık, Türklerin hayatı içerisinde kendine göre özel bir kültür olarak günümüze kadar gelmiştir. Hayvancılık faaliyetleriyle uğraşan köy toplumları hayvan hastalıklarına karşı kendi çözümlerini bulmuşlar ve alaylı olarak halk baytarı olmuşlardır. Bu alan üzerine eğitim olanlar ise veteriner olarak adlandırılmıştır. Hayvancılıkla uğraşanlar her zaman veteriner bulma şansına da sahip değillerdir. Toros dağları ve Teke bölgesinde pratik çözümler geliştirmeyen bir çoban hayvanını kaybeder. İşte bu yüzden hayvanın bakımı ve sağlığında karşılaşılan sorunlara pratik çözümler üretilmesi başlı başına bir kültür olarak karşımıza çıkmaktadır.²²

Hayta Yörükleri arasında hayvancılıkla ilgili en önemli konulardan biri de “en vurma” âdetidir. En vurma âdeti; çobanların kendi hayvanlarını tanımak için kullandıkları bir yöntemdir. Çobanlar kendilerine ait işaretlerden oluşan çentiği küçükbaş kurbanlık hayvanların kulağına atar. Atılan çentik; hayvanın hangi aileye ait olduğunu ortaya koymaktadır.²³

En vurma geleneği, bütün Anadolu’da küçükbaş hayvan besleyenler arasında kullanılır. Teke ve Taşeli bölgesinde yaşayan bütün Yörük obaları da en vurma âdetini sürdürmektedirler. En vurmanın hayvancılıkta başka bir yararı daha bulunmaktadır. Sürüyü hayvan hırsızlarından korumaya da yarar.²⁴ En vurulmuş hayvan başka sürülerin içine karıştığında kulağında bulunan özel çentiklerinden ayırt edilir, hırsızlık önlenmiş olur.

Hayta çobanları en vurma âdetini; yeni doğan kuzu ve oğlaklara yirmi gün içinde yapar. Mevsim yaz ise en vurma yaranın iyileşme ihtimalini azaltır. Havanın ılık veya soğuk

²⁰ Kaynak Kişi; Teslime Altıntaş (13.02.2018)

²¹ Doğan, 2006: 19

²² Gelekçi, 2004; 17

²³ Aktan, 1996: 15

²⁴ Kaynak Kişi; Serdar Aynalı (22.03.2018)

olduğu günler ise en vurmak için en uygun zamandır. Ailenin özelliğine veya lakabına göre çeşitli şekillerde çentikler atılmaktadır. En vurma genellikle tek kulağa yapılmaktadır.²⁵

Günümüzde ekonomisini tarım ve hayvancılıkla sağlayan Haytaların neredeyse bütün hepsinin tarlası vardır. Sebze meyve yetiştirmeye uygun arazisi olmayan aileler ise hayvancılıkla geçimlerini sağlayıp bu hayvanlardan elde etmiş oldukları et, süt ve mamulleri ile yünlerini satarak hayatlarını idame ettirirler.

Hayta Yörükleri'nin günlük yaşamında davarın önemli olmasının nedeni, davarların çetin arazi şartlarına uygun olmasıdır. Koyunun çetin arazi şartlarına uyum sağlayamaması, davarın Haytalar için yetiştirilmesi daha uygun olan bir hayvan olmasına sebep olmuştur. Şubat ayı içerisinde doğum yapan davar, sütlerinin oğlaklara ayrılmasından dolayı daha az süt ürünü üretilmesine sebep olur. Bu yüzden peynir ve tereyağı gibi süt ürünleri üretimi için Nisan, Mayıs ayları beklenmektedir. Ayrıca ilkbahar mevsimiyle kıl üretimi de artış göstermektedir. Yaz mevsiminin bitip kışın yaşadıkları yerlere dönüşlerinde bu sütlerden elde edilen süt ürünleri köy pazarlarında satılmaktadır. Elde edilen kılların belirli bir miktarı satılırken, arta kalan kıllarla ise çadır ve minderler yapılır. Günümüzde Aksu, Serik, Manavgat ve Alanya'daki bazı satış yerlerinde bu mesleki eylem süregelmekle birlikte, yerleşik yaşama geçmiş Haytalar ihtiyaçlarını bu satış yerlerinden karşılamaktadırlar. Yapmış olduğumuz gözlemler sonucu pazar yerleri ve satış yapılan mekânlar sayesinde halk kendi arasında sosyalleşme imkânını sağlamıştır.

Aksu'da yaşayan Hayta Yörükleri büyük baş hayvanlardan daha çok sığır beslemektedir. Tarımın yapıldığı alanlarda yetiştirilen sığır, yakın süre zarfında devletin desteklemesi ve kalkındırma projeleriyle artmaya başlamıştır. Murtana, Pınarlı, Hacıaliler köylerinde gerek kendi gereksinimleri için gerekse gereksinim dışında kalan ürünleri satmak için aileler davar, sığır ve oğlak beslemektedir. Haytaların Antalya il merkezine yerleşmesiyle birlikte bu gelenek unutulmaya yüz tutmuştur.

Hayta Yörüklerinde Yemek Kültürü

Bireyin beslenmesi, yaşamını devam ettirebilmesi adına yaptığı en önemli eylemdir. Ancak yaşamın devam ettirilebilmesi için gerekli gıdaların temin edilmesi, bireyin tüketmesi adına uygun şekle getirilmesi; yemek alışkanlığını biyolojik bir faaliyet olmaktan çıkarıp kültürel bir olguya dönüştürmüştür.²⁶ Toplumun ekonomik yapısı ve bu yapıya ait tarımsal

²⁵ Kaynak Kişi; Serdar Aynalı (22.03.2018)

²⁶ Gözaydın, 1968; 217

Üretim; mutfağın temel belirleyicisi konumundadır. Topluluğın yaşadığı coğrafyanın özellikleri yemek kültürünü etkileyen diğerk bir etmendir.²⁷

Göçebe olarak yaşayan yörüklerin bir özelliğı de kolay ve çabuk yapılabilen yemekler tktmeleridir. Aksu yöresinde yaşayan Hayta Yörüklerinin yemeklerinde kullanılan temel malzemeler; buğday, arpa, pirinç, mercimek, un, yumurta, keçi eti, tavuk eti, süt ve yoğurt olarak sıralayabiliriz.

Hayta Yörükleri, yemek için “aş” kelimesini kullanmayı tercih etmişlerdir. Genellikle Perşembe günleri kendi aralarında toplanan Hayta kadınları yufka açıp pişirirler. Ekmek yerine kendi yaptıkları yufkaları yemeklerinin yanında tüketirler. Üst üste yığılan yufkalar bir hafta boyunca yumuşasın diye hafif ıslatılır. Bunların dışında etli yemekler de yörükler için önemli bir yer teşkil eder. Göçebe olarak yaşayan bir kısım Hayta yrğ; yerleşik olarak yaşamadıkları için tarım yerine hayvancılık faaliyetlerinde bulunur. Bu yüzden de kendi yetiştirdikleri hayvanların et ve sütünden yararlanır.²⁸

Saha çalışmamıza konu edindiğimiz Antalya ili Aksu yöresinde yaşamlarını sürdüren Hayta Yörükleri’nin topalak et yahnisi, keşkek, yrk kavurması, kelle paa, bulgur aşı(etli pilav), hamur aşı, gaamak, sıkma, yoğurt orbası, oban salatası, ısıranlı soğan kavurması, gözleme, lokma, tarhana orbası ve sütlü aş tkttiklerini gözlemledik. Hayta Yörükleri’nin mutfak kültürü; et ve süt ürünlerinin ağırlıklı olduğı bir yapıya sahiptir. Yerleşmemiş konargöçer Haytalar, ziraatten çok hayvancılıkla geçimlerini sağlamışlardır. Bu ekonomik faaliyetten dolayı tkttikleri yiyecekler de hayvanlardan elde edilen besin ve hayvansal kaynaklı içecekler olmuştur. Pişirilen besinlerin biroğı et ve süt ürünlerinden elde edilen yiyeceklerdir. Ayrıca pişirilen yemeklerde kullanılan malzemeler olarak bulgur, mercimek ve çeşitli sebzeler, otlar görülmektedir. Mutfak için gerekli olan malzemeleri ise yetiştirdikleri hayvanlardan elde ettikleri et ve süt ürünlerini yaşadıkları köylerde, yakın köy ve ilçelerde kurulan pazar yerlerinde satarak ekonomik yaşamlarını sağlamışlardır.²⁹

Hayta Yörükleri zerine yaptığımız araştırma ve gözlemler sonucu elde ettiğimiz bilgilere göre; Hayta Yörüklerinin başlıca yiyecekleri arasında sebzeden ziyade; et ürünleri, süt içeren gıdalar ve tahıl ürünleri olan buğday, mercimek ve arpa kullandıklarını da gördük. İçecek olarak ise yaygın olarak kendi yetiştirdikleri hayvanlarının sütlerinden yapılan yoğurttan elde ettikleri ayran olduğunu tespit ettik. Bunun yanı sıra çevredeki otlak mekânlarına av faaliyeti sonucu yakaladıkları “tavşan, keklik, bozlak, ukka, ulluk, falak, üveyik, bildirın, tura, dağ keçisi ve geyik” gibi hayvan türlerinin etlerinden de

²⁷ Ersavaş, 2018; 43

²⁸ Kaynak Kişi; Arife Levent (22.02.2018)

²⁹ Gözaydın, 1968; 216

yararanmaktadırlar. Yayladan topladıkları ada çayı ve kekiği ise çay olarak tüketmektedirler.³⁰ Köylerinde en çok yapıp tükettikleri besinler olarak şunlar sıralanabilir:

Yörük çörek ekmeği; bazlama olarak da bilinen el yapımı saç ekmeğidir. Hamur yoğurulur ve mayalanması için bekletilir. Şekli verilir ve toprak ateşin üzerindeki sıcak saça pişirilmek üzere bırakılır. Piştikten hemen sonra üzerine tereyağı sürülür peynir veya kaymakla tüketilir.

Topalak et yahnisi; bulgur ve kemikli davar etinden yapılan bir yemektir. Hayta Yörükleri bu yemeği genellikle özel günlerinde pişirip misafirlerine ikram ederler. Bulgur sıcak su içinde bekletilip şişmesi beklenilir. Bulgur şiştikten sonra baharatla yoğurulur. Daha sonra küçük toplar haline getirilir. Kemikli etlerin pişirildiği tencerede bu misketler haşlanır. Üzerinde salçasıyla yenilir.

Gözleme; Hayta Yörüklerinin vazgeçilmez yemeklerinden biri de gözlemedir. Odun ateşi üzerinde ısıtılan saça pişirilir.

Tuluk ayranı; göçebe yaşayan Haytaların vazgeçilmez içeceklerinden birisidir. İşlenmiş davar derisinden yapılan “tuluk” içinde yapılır. Ayrıca tuluğun içinde dövülen yoğurttan tereyağı ve çökelek de elde edilir.³¹

Hayta Yörüklerinde Saz ve Diğer Çalgılar

Antalya ili Aksu yöresinde Hayta Yörükleri arasında çalınan halkın müzik aletleri çeşitlilik gösterip, Aksu ilçesi köylerinde müzik zenginliğinin bir kanıtıdır. Bu coğrafyada bulunan kendine has çalgı aletleri; sipsi, parmak curası, kabak kemane ve bağlamadır.³² Anadolu topraklarının çoğu yerinde var olan dilli ve dilsiz çoban kavalı yine Aksu’da da çalgı aleti olarak kullanılmaktadır. Dağlık yayla bölgelerinde kuş türü olan kartalın kanat kemiğinden yapılan çığırtma isminin verildiği dilsiz kaval bölgede çalgı aleti olarak görülmektedir. Ritim tutmak amacıyla ise darbuka, def, zilli maşa, kaşık, kaval gibi müzik aletleri mevcutken düğünlerde ise vazgeçilmez olarak zurnaya eşlik etmesi amacıyla davul müzik aleti kullanılır.³³

Hayta Yörüklerinde Batıl İnançlar

Batıl inanç denilen şey aslında gerçeklik temeline uymayan inanış ve davranışlardır. Gerçekte var olmuş bir sonucu bulunmayan, bireye veya başka bir canlıya etkisi

³⁰ Kaynak Kişi; Teslime Çetin (21.02.2018)

³¹ Ersavaş, 2018;44

³² Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (04.03.2018)

³³ Kaynak Kişi; Ali Aynalı (20.02.2018)

kanıtlanmamış mantık dışı hareketlerde bulunmak, sözler söylemek veya inanışlara inanmak batıl inançlara örnek gösterilebilir.³⁴ Bu inanmaların geçmişten günümüze hep var olmasının en büyük nedeni bireylere bilinmesi gereken şeyleri belli korku ve yaşanmış olduğunu farzederek aktarılmış olmasıdır.

Çalışma yaptığımız Aksu bölgesinde yer alan köylerde de; bu tarz gerçekliği olmayan, bireyi yapmadığı takdirde korkutan inanmalar saptadık. Bu inanmalar kısaca şöyle sıralanabilir:

“Koçmar Taşlama”: Kertenkeleden daha büyük, kalın derili ve uzun kuyruklu sürüngenine koçmar denir. Olduğu yerde donuk bir şekilde başını aşağı yukarı sallar. Bu eylemi gerçekleştirirken koçmar hayvanının Allah’a küfür ettiğine, karşı çıktığına dair bir inanış vardır ve taşlanır.³⁵

“Kara Yılanı Öldürülmez”: Birbirine sarılmış iki kara yılanlardan hiçbiri Hayta Yörükleri tarafından öldürülmez ve yılanların onlara zarar vermemesi adına ortamdan uzaklaşılır. Yılanların öldürülmemesinin nedeni ise yılan eşlerinden sağ kalanı ne olursa olsun ölen eşinin intikamını alır inanışıdır.³⁶

“Annenin Sütü Kesilirse”: Sütü gelmeyen anne adayının entari veya şalvar cebine buğday taneleri doldurup bir ceviz ağacı altında “al gavırganı, ver südümü” diye söylenerek beş kez ağacın çevresinde gezer ve buğdayı hem yer hem ceviz ağacı dibine gömer. Ardına dönüp bakmadan ceviz ağacından uzaklaşarak evine gelirse sütün yeniden geleceğine inanış vardır.³⁷

“Ocakta Kurşun Eritip Kişi Üzerine Dökmek”: Birey bir hastalık geçirir veya olağan dışı davranış sergilerse, ona nazar veya göz değmiş denir. Ocağın ateşinde tava içinde eritilmiş kurşun, içinde kuyudan çekilmiş su bulunan bir kaba dökülür. Kurşunda oluşan şekil gözü değen adama musallat olur, hasta ise kendine gelirmiş.³⁸

“Kırk Karışması”: Aynı zamanda doğum yapan annelerden biri, doğumdan sonraki kırk gün içinde diğerinin evine çocuğuyla gelirse kırkı karışmış olur. Kırkı karışan çocuk değirmene götürülür. Değirmen taşına yatırılır ve beş kez döndürülür ya da loğusalar süt değiştirir ve sütler çocuklara içirilir.³⁹

Diğer batıl inançlar ise şöyle sıralanabilir:

³⁴ Atlas Dergisi, 2015, s. 266

³⁵ Kaynak Kişi; Teslime Çetin (21.02.2018)

³⁶ Kaynak Kişi; Teslime Çetin (21.02.2018)

³⁷ Kaynak Kişi; Dudu Çetin (22.02.2018)

³⁸ Kaynak Kişi; Dudu Çetin (22.02.2018)

³⁹ Kaynak Kişi; Dudu Çetin (22.02.2018)

- Sülaleden birinin hanesi içinde bulunan tahta masada iki makas birbiriyle çakışırsa o hane içerisinde huzursuzluk olacağı düşünülür.
- Ayna, cam veya benzeri bir eşya kırıldığında o hanenin yedi yıl boyunca huzur içinde olmayacağı düşünülür.
- Nisan birden önce ağacın çiçeğini kopartmak ve birine vermek uğursuzluk sayılır.
- Karşılık beklemeden sevdiğin birine eldiven armağan etmek karşıdaki kişiye bahtsızlık getirir.
- Durmaksızın akan suyu taşlamak uğursuzluğu beraberinde getirir.
- Hanenin masasına asla yeni ayakkabı konulmaz.⁴⁰
- Hiç kullanılmamış eve eski hanenin süpürgesi getirilmez.
- Nazar değmesi istenilmeyen olay anlatılırken üç kere sert bir cisme vurulur.
- Şaka yoluyla da olsa kimseye süpürge ile dokunulmaz. Süpürge dokunduğu kişinin iş yapmayacağı düşünülür.
- Durumu iyi olmayan birine dereotu götürülmez. Dereotu götürenin şansının durumu iyi olmayana benzeyeceği düşünülür.
- Kişinin içtiği su bardağında kalanın üstüne konulup yeni kişiye verilmez. Suyu içen kişinin tez vakitte öleceğine inanılır.
- İncir ağacının tepesine çıkıp meyvesini toplarken dalı kırılıp düşen kişinin tez öleceği düşünülür.
- İncir ağacının gövdesinde salıncak kurulmaz. Doğramasından beşik yapılmaz.
- İncir ağacı gölgesinde uyuyakalırsan şeytan ruhunu öteki tarafa götürür.
- Üzümün giliği, ammenin çekirdeğini tüketen kişi çok sevdiği birini tez kaybeder.
- Çocuğun kirli bezi yabani bir ağaca asılırsa çocuk asi olur.⁴¹
- Nar cennetin meyvesidir. Bereketli sayılır. Nar yiyen kişi tek bir tanesini bile israf edilmez. İsraf edilen nar tanesinin haneye bereketsizlik getireceği düşünülür.
- Çürüyüp çekilen diş veya süt diş kimsenin göremeyip bulamayacağı bir yere gömülür. Diş, büyüsel gücün en önemli simgelerinden sayılır.
- Ellerini bağlayıp diz üstü oturan kişinin kaderi de bağlanır.
- Parmaklarını çatırdatıp silkelenen kişi yetmiş yılın üstünde yaşar.
- El yıkama işlemi sağ taraftan başlanmalıdır. Sol elden başlayan kişinin o gün işi rast gitmez.
- Yine tokalaşma işlemi sol elle gerçekleşmemelidir. Çünkü sol elle tokalaşmak tokalaşan kişilerin kötü özelliklerini birbirine geçireceğine inanılır.⁴²

⁴⁰ Kaynak Kişi; Dudu Çetin (22.02.2018)

⁴¹ Kaynak Kişi; Teslime Çetin (22.02.2018)

- Taranırken dökülen saçlar hemen toplanmalıdır. Büyüsel işlemlerde kullanılan saç teli hemen yakılmalı veya akan suya bırakılmalıdır.
- Kişinin dökülen veya kesilen saçları mezarına gömülmez. Kabir günü kişinin saçları tekrar çıkar.
- Akşam ezanından sonra hane içerisinde çiğ soğan yenmez. Yenirse o evi şeytanlar ziyaret eder.
- Yatsı ezanından sonra birey ayna karşısında yüzünü incelerse göz bebeklerinin içinde iblisi görür. Göz bebeği içerisinde iblisi görenin ömrü uzun olmaz.
- Yatsı ezanı sonrası hane aşısı başka haneye taşınmaz.
- Yatsı ezanı sonrası süt ürünleri hane dışına üstüne kömür konularak çıkartılır. Kömür konulmaz ise hanenin bereketinin kaçacağına inanılır.
- Islık çalmak şeytanı çağırmaktır.⁴³
- Akşam ezanı sonrası evden tuz, şeker, un gibi gıda malzemeleri çıkarılmaz.
- Akşam ezanı sonrası kapı eşiği süpürülmez.
- Yatsı ezanı sonrası ev içerisinde yaşayan çocuklar üç taş oynarlarsa çocukların rüyasına iblis girer. Ruhlarına ölümü fısıldar.
- Kişi üzerinde sökülük dikilirse kaderinin de ilmekleneceğine inanılır.
- Hane temelinde kara tuğla konulması iyi sayılmaz.
- Kapı eşiğinde oturup serinleyen kişinin iftiraya uğrayıp kendini aklayamayacağına inanılır.
- Kapı eşiğinde uyuyan kişinin üzerine şeytan basar.
- Hane içerisi temiz olmazsa şeytanlarla komşu olunur.
- Hane içerisinde yaşayan biri sılaya giderse kaldığı oda temizlenmez. Misafir de odaya sokulmaz.
- Kara ipe oynayan çocuğun ömrünün kısa olacağı düşünülür.
- Kapı eşiğinde oturan zengin kişi fakir ölür.
- Kapı eşiğinde oturan bekar kızın kısmeti bağlanır.
- Açık kalan makas ağzı düşmanın ağzının da hane hakkında konuşmasına izin verir.⁴⁴

Hayta Yörükleri Arasında Geleneksel Tedavi Yöntemleri (Halk Hekimliği)

Farklı birikim ve inanmalardan doğan, yaşamımızın vazgeçilmez parçalarından olan ve yirmi birinci yüzyılda da devam eden halk hekimliği kökeninde, doğal yaşam alanından

⁴² Kaynak Kişi; Esmâ Kökalp (24.08.2018)

⁴³ Kaynak Kişi; Zeynep Doğan (23.08.2018)

⁴⁴ Kaynak Kişi; Hatice Çetin (25.08.2018)

elde edilmiş ilaçlar ve cerrahi pratikler bulunmaktadır.⁴⁵ Bu pratik uygulamaların şekli yıllar geçtikçe farklılık gösterse de halk hekimliği Haytalar arasında da benzer bir işleyişe sahiptir. Hayta yörüklerinin yaşam sürdüğü oba ve yaylalarda bilinen ve uygulanmakta olan halk arasındaki tedavi uygulamalarında, İslamiyet öncesi varlık sürdürmüş Türkmen topluluklarının sıhhat anlayışlarına şekil vermiş öğelerin görülmesi; Türk kültürüne kaynaklık etmesi hususunda oldukça dikkat çekicidir.⁴⁶

1970'li yıllara kadar Aksu'da yaşayan Hayta Yörüklerinin hastalandıkları zaman hemen doktora gitmek gibi bir alışkanlıkları yoktu. Yaylalarındaki otlaklardan topladıkları bitkilerden elde ettikleri ilaç ve pratiklerle tedavi yöntemleri geliştirmişlerdir. Antalya ilinde geleneksel tedavi yöntemlerine artık pek başvurulmamaktadır. Göçebe yaşayan Hayta Yörüklerinin yerleşik hayata geçmesi ve evlerinin yakınlarında sağlık ocağının bulunmasından dolayı geliştirilen pratik yöntemler unutulmaya yüz tutmuştur.

Aksu'da yaşayan Haytalar eski zamanlarda kendi çadırlarında bulundurdukları sinameki otunun yapraklarını kaynatıp suyunu içerler, buharına da karın ağrısı çekenleri oturturlardı. Soğuk algınlığı durumunda sülükle kan aldırma yöntemini kullanırlar. Daha ciddi durumlarda ise işin ehli olan kişiler tarafından neşter ile kan akıtma durumu mevcuttur.⁴⁷

Geleneksel tedavi yöntemleri ile ilgili olarak halkın edindiği bilgiler genellikle geçmiş yıllarda yapılan ritüeller olup şimdilerde çalışma yaptığımız köylerde sağlık koşullarının iyileşmesiyle kaynak kişiler tarafından zorlukla anımsanmaktadır.

Günümüzde Aksu yaylaklarında olabildiği gibi konargöçer hayat tarzı yaşayan Haytaların neredeyse tümü yerleşik düzenli yaşam tarzını benimsemişlerdir. Bu koşulun sağlık, sıhhat ve hastalığa dair bilgi ve birikimlerde temelinde bir değişikliğe yol açmadığı gözlemlenmiştir. Hayta Yörükleri arasında bilinen ve az da olsa devam eden halk tedavi yöntemlerinden vereceğimiz örnek uygulamalar, Anadolu coğrafyasında çok yaygın şekilde bilinip uygulanması bakımından çok ilginç bir durumdur.

“Ağız ekşimesi”, “Şaplama” olarak da bilinmektedir.⁴⁸ Damak eti içinde beyaz oyuk noktalar şeklinde yaralar meydana gelir. Bu yaraların sebebi olarak ise sıcaklık olduğu düşünülür. Tedavi etmek amacıyla kuyuya tükürtülür. Bu uygulamayı yapması gereken halk hekimlerinin, kaynıyla evlenen kadınlar olması gerektiğine inanılır.⁴⁹

⁴⁵ Alptekin, 2010; 25

⁴⁶ Şar, 2005; 69

⁴⁷ Kaynak Kişi; Hatice Çetin (25.08.2018)

⁴⁸ Ülger, 2013; 27

⁴⁹ Kaynak Kişi; Serife Yıldırım (21.03.2018)

“Albastı- Al Basmısı” “Kırkbastı, unbastı” olarak da bilinir.⁵⁰ Olağanüstü varlıkların neden olduğuna, bu doğaüstü varlıkların da yeni doğum yapmış logusa annede korku, sıkıntı ve kötü hislere yol açtığına inanış vardır. Tedavi yöntemi olarak; lohusanın yanında kırk gün boyunca yakın bir kadın tanıdığı kalır; döşəğinin sol altında soğan, ekmek, çakı, nohut ve Kuran-ı Kerim konulur. Odasının çeşitli yerlerinde ise tuz, sarımsak, bıçak, tarak gibi maddeler yerleştirilir.⁵¹

“Aydeşlik” Haytalar arasında “Tekdamar, köstekli, gelincikkurusu, kavurmaca” olarak da adlandırılmaktadır.⁵² Çocukların yürüme ve konuşma yetilerinde bir gerilik görülür. Yeterli besin alamamaktan ve bazı olağanüstü güçlerden olduğuna dair inanış vardır. Tedavi yöntemi olarak, beş yol ortasında kurulan kara kazanda çocuğun buğday aşısı karıştırılır ve kazanın üstündeki is karası hasta çocuğun yüzüne bulaştırılır; sığırın dışkısı kurutulur ve çocuğun beline sarılır. Dışkı çocuğun beline sarıldıktan sonra köstek kesilir; ayakları kırmızı yünle bağlanan çocuğun ayağındaki yün, obadaki diğer sağlıklı çocuklara şeker, leblebi tozu, lokum ve benzeri şeyler dağıtılırken köstek kırmızı yünü kesilir. Kökleri üstte bulunan incir ağacının toprağı aydeş çocuğun geçebileceği şekilde eşelenir ve aydeşliği olan çocuk yedi defa geçirilir.⁵³

“Baş ağrısı- Miğren” üzüntünün, kederin ve üstünde göz bulundurmasının neden olduğuna dair bir inanış vardır. İyileştirme yöntemi olarak; hastanın alın hizasına soyulup parçalanmış patates ve rendelenmiş sarımsak konur, bez üstünü örtecek şekilde sarılır. Hasta başına soğuk sirkeli suyla bulanmış bez konur; kekik suyu içirilir. Tedavi işe yaramazsa ağrının dişi cins kaynaklı olduğuna inanılır ve aynı işlem bu defa bir kocasını kaybetmiş yaşlı dul kadın tarafından uygulanır.

“Çıban” “İncileşme, sazan” halk arasında bilinen adlarıdır. Pis bir şeyden veya göz değmesinden kaynaklandığına inanılır. Tedavi amacıyla; kırk sinir otu yaprakları incileşmenin üzerine kapatılır. Bu incileşmenin üzerine çeşitli ot ve yağ karışımları (damla sakızı+bal+zeytinyağı), un helvası, dağ keçisi kanı, sığır dışkısı veya hastanın en yakını olan bireyin dışkısı sürülür.⁵⁴

Ağrı:

- Karalahananın yaprağı közlenir, ağrı yapan yere tülbentle sarılır.
- Melengiç tohumu kaynatılarak mama haline getirilir. Bir miktar kına ve pamuk yağı karıştırılarak ağrıyan yere sürülür.

⁵⁰ Kaynak Kişi; Arife Levent (01.03.2018)

⁵¹ Kaynak Kişi; Arife Levent (01.03.2018)

⁵² Çimrin, 1984: 248

⁵³ Kaynak kişi; Teslime Altıntaş, (11.01.2018)

⁵⁴ Kaynak Kişi; Serife Yıldırım (21.03.2018)

- Kuru nane ufalanarak bir miktar çiğ süte karıştırılıp krem haline getirilir. Ağrıyan yere merhem olarak sürülür.

Akrep ve Yılan Sokması:

- Sokulan yere bıçakla hafif bir şekilde yara açılır, kan akıtılır. Kan akıtıldıktan sonra bal, süt ve incir içi sürülür.

Arı Sokması:

- Salatalık rendelenir. Çamur, kına ve pekmezle birlikte rendelenmiş salatalık karıştırılır ve arının soktuğu yere sürülür. Tülbentle sarılır.
- Arının soktuğu yere buz konur.
- Sarımsak ve soğan karıştırılıp zeytinyağı eklenir. Yaranın olduğu yere bez yardımıyla yedirilir.

Astım:

- Kırk gün boyunca bıldırcın yumurtası çiğ olarak tüketilir.

Ateş:

- Patates, turp dilimlenip tülbentle alına sarılır.
- Limon sıkılır içine aspirin ve iki damla zeytinyağı karıştırılır. Alın bölgesine sürülür.

Ayak Ağrısı:

- Deniz tuzu sıcak su içinde eritilir. Ayak içinde bekletilir.

Bademcik:

- Ekşi elma kaynatılır, kabuğu rendelenip limon kabuğuyla karıştırılıp yenir. Suyu içilir.

Bayılma:

- Soğan, sarımsak dövülür. Baygın kişinin burun altına bir parmak sürülür.

Böbrek Taşı:

- Maydanoz kaynatılır, suyu yoğurtla karıştırılır ve her sabah içilir.
- Avakado yaprağı kaynatılır, içilir.
- Bakla çiçeği çiğnenir.

Diş Ağrısı:

- Kekik çiğnenir.
- Tekenin eti közde pişirilir. Ağrıyan diş üzerine konur.
- Pamuğa kekik yağı sürülüp dişe basılır.

İshal:

- Yoğurdun içine nişasta karıştırılarak yenir.
- Kahve çekirdeği limon suyuyla yenir.
- Nar kabuğu havanda dövülür, sıcak suda demlenir. Hasta kişiye içirilir.

Kabakulak:

- Hastaya helva yedilir, kulağına da tavanın isi sürülür.

Kansızlık:

- Dalak pişirilir. Hasta kişiye şifa olsun diye yedirilir.
- Ciğer kavrulur. Yedirilir.
- Üzüm pekmezi içirilir.

Karın Ağrısı:

- Karın ağrısına sebep olarak akla gelen ilk şey; ağır yük kaldırma sonucu öbeğin düşmesidir. Bu durum meydana geldiyse işin ehli kişiler çağırılarak göbeğin yerine oturtulması için uğraşırlar.
- Çömlek ısıtılarak karın bölgesine konulur.
- Çavdar kavrularak tülbent yardımıyla karın ve bele sarılır.
- Çamsakızı ve un karıştırılarak çiğnenir.

Kireçlenme:

- Kireçlenme durumunun olduğu eklem bölgesine sazan balığının yağı sürülür.

Kulak Ağrısı:

- Kulak içine bir damla anne sütü damlatılır.
- Zeytinyağı içerisinde sarımsak kavrulur, yağ soğuduktan sonra bir damla kulağa damlatılır.
- Soğan rendelenir, suyu damlatılır.
- Kulak içine bir damla kereviz suyu damlatılır.

Köpek Isırması:

- Köpeğin ısırıldığı yer soğanla temizlenir ve yaş maya sarılır.

Nasır:

- Çavdar öğütülüp un kıvamına getirilir. Nasırın üzerine bezle sarılır.

Mide Ağrısı:

- Taze kovan balı ılık sütle karıştırılarak tüketilir.
- Aç karnına pekmez yenir.
- Melengiç yaprağı çiğnenerek yutulur.
- Kenevir kaynatılarak suyu içilir.

Nefes Darlığı:

- Isırgan otu ve papatya birlikte kaynatılır. Özü içilir.

- Kara turp içi oyularak bal ve biraz da pekmezle doldurulur. Turbun altına yağ ve pekmezi süzdürmek adına bir delik açılır. İki gün bekletilir. Akan pekmez ve bal iki gece sonra tüketilir.
- Çam balı kaynatılarak çay gibi tüketilir.

Öksürük:

- Bal ve limon suyu karıştırılarak hastalığın her sabahı aç karnına tüketilir.
- Limon ve elma kabuğu kaynatılır. Hastaya içirilir.
- Marulun sert kısımları tüketilir.

Romatizma:

- İncir kabuğu kaynatılıp suyu içilir.
- Sarımsak közlenir, bezle bağlanır.
- Arpa kaynatılmış suyun içinde hasta bir saat bekletilir.
- Kereviz yaprakları kaynatılır, suyu içilir.
- Hayvan gübresi dolu kaba ayak sokulur, bekletilir.

Saçkıran:

- Rendelenmiş sarımsak çiğ kerevizle birlikte dövülür. İçine sulandırılış birkaç damla kezzap karıştırılarak saçkıran olmuş yere sürülür. Bu tedaviye beş gün boyunca devam edilir. Saçkıran olan yerden ilk önce beyaz saç çıkar daha sonra saç kendi rengini alır.
- Saçkıran olmuş yere tuz serpilir ve dövülmüş sarımsak sürülür.

Sarılık:

- Kaşın üzeri jilette çizilip kan akıtılması sağlanır. Kan akan yere sarımsak rendesi sürülür.
- Aç karnına her sabah pekmez yenir.

Sedef:

- Isırgan otu ve kuzu kulağı birlikte kaynatılıp suyu tüketilir.

Sırt Ağrıları:

- Bardak çekilir.
- Yakı yakılır.

Şeker Hastalığı:

- Kırk gün boyunca sadece sebze tüketilir, yayık ayran içilir ve çavdar yufkası yenir.

Yanık:

- Kireç ve zeytinyağı karıştırılarak merhem yapılır. Yanığa sürülür.
- Çiğ patates ve beyaz lahana rendelenip karıştırılır. Karışım yanık olan yere sürülür.

Yüksek Tansiyon:

- Sarımsak tüketilir. Tansiyonu yükseltmek için ise tuzlu yayık ayran içilir.
- Tansiyonu düşürmek için limon tüketilir.

Zehirlenme:

- Zehirlenen kişiye ayran ve süt içirilerek zehiri kusması sağlanır.
- Tuzla sarımsak rendesi karıştırılır. Yoğurda eklenir ve zehirlenen kişinin tüketmesi sağlanır.

Zehirli Hayvan Isırması- Sokması:

- Kibrit çöpünün kibrit taşı olan yeri soyulur, çıkan tozlar ısırığın olduğu yere sürülür.⁵⁵

Hayta Yörükleri Arasında Halk Baytarlığı (Veterinerliği)

Kültürel olarak hayvancılık Hayta Yörükleri arasında önemli bir yer tutar. Hayvancılık faaliyetlerinin önemli olmasından dolayı veterinerlik alanında sahip oldukları bilgiler ve deneyimler neticesinde hayvanlarda görülen hastalıkları gözlemlerine göre teşhis edip isimlendirmişlerdir. Bu alana ait tedavi yöntemlerini geliştirmişler ve hayvanlarını iyileştirmişlerdir.

Tedavide genellikle yararlı görülen yöntemler uygulanırken bitki türleri ile hazırlanan karışımlar kullanılmış hatta yakarak dağlama ve kan alma yöntemi de tedavi amacıyla uygulanmıştır.⁵⁶ Bunların yanında koruyucu tedbirleri de alan Hayta Yörükleri, salgın hastalıklardan sağlam hayvanlarını korumak için hasta hayvanlardan alınan canlı mikroplarla aşılama yöntemini uygulayıp hayvanlara bağışıklık kazandırmaya çalışmışlardır. Yine hayvanları hastalıklardan korumak için ağılları püse ile yağladıkları görülmüştür. Cerrahi yöntemlere de başvuran Hayta toplumu; hayvan soyunun ıslahı, et ve süt ürünleri verimini arttırmak üzere farklı şekillerde iğdişleme yöntemlerini uygulamışlardır.⁵⁷ Yine cerrahi bir yöntemle bitik tedavisi⁵⁸ yapılmıştır. Ayrıca hayvanlardaki yaraların tedavisinde birçok alanda kullanılan püse önemli bir paya sahiptir.

Genel olarak Hayta Yörükleri, hayvancılık alanında zengin bir halk baytarlığı bilincine sahip olup hastalıklara karşı çoğu zaman yaşanmışlıklar ve belirli bir birikimin sonucunda çareler üretmişlerdir. Bu bağlamda hayvan sağlığı alanında yapılacak çalışmalar için önemli bir veri tabanı oluşturabilmek adına koruyucu, cerrahi ve ilaçlı olmak üzere Haytaların uyguladıkları her türlü tedavi yöntemlerini gelecek nesillere aktarmıştır.⁵⁹

⁵⁵ Kaynak Kişi; Esmâ Kökalp (21.03.2018)

⁵⁶ Ak, 2017: 50- 51

⁵⁷ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (01.02.2018)

⁵⁸ Kaynak Kişi; Ali Aynalı (20.02.2018)

⁵⁹ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (23.10.2018)

Halk baytarlığı, temel geçimleri tarım ve hayvancılık olan Haytaların ilgisini daha çok cezbetmektedir. Yaşamın vazgeçilmezleri arasında yer alan sağlık konusu hem insan hem de hayvan için önem taşımakta olup Türk kültürü içerisinde de ayrı bir bilim dalı olarak gelişmiştir. Geleneksel halk baytarlığının temelinde hayvancılık faaliyetleriyle uğraşan toplumun uzun yıllar süresince elde ettiği tecrübe ve pratikler vardır. Günümüzde, modern veteriner yöntemlerinin deva olmadığı veya insanoğlunun hayvan sağlığı biliminde ulaşamadığı durumlarda alternatif olarak halk baytarlığı yapan alaylı kişilerin söylemlerine başvurulmaktadır.

Aksu köylerinde yaşayan bazı Hayta Yörükleri'nin geçim kaynağı olarak hayvanların tedavisini yapmayı meslek edinmiş alaylı veterinerlerin var olduğunu tespit ettik. Hayta Yörükleri arasında alaylı olan tedavicilere “ölçumcu” denir. Ölçumcular hayvanların tedavisinde yetkin kişiler olarak bilinirler. Aksu köylerinde halen hayvanların tedavisi veterinerler yerine çoğunlukla ölçumcular tarafından yapılmaktadır.⁶⁰

Hayta Yörükleri arasındaki ölçumcuların uyguladığı tedavi yöntemlerinden tespit ettiklerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

Yılan Isırığı: İlk önce hayvanın neresinden ısırıldığı ölçumcu tarafından belirlenir. Yaranın olduğu yer ısıtılıp soğutulan bıçakla kesilir. Baytar ağzıyla zehiri emip dışarı akıtır. Bu işlem üç dört kez sırayla yapılır. En son olarak dağlanan demirle yara temizlenir ve sarılır.⁶¹

Öküzün İğdiş Edilmesi (Kısırlaştırılması): Üç yaşına giren inek gebe kalmaya başlar. Tarlada kullanılacak inek veya danalar kısırlaştırılır. Kısırlaştırılmayan dana ve inekler herhangi bir güç işinde kullanılamaz. İğdişlenmeyen hayvan diğer hayvanları kovalar. Bu yüzden tarlada gücü kullanılacak hayvanlar kısırlaştırılır. Azgınlaşan hayvana afyon yutturulur. Hasta hayvan ise türbenin etrafında 7 kez dolaştırılır. Soğuk algınlığı olan hayvanın göbeğine karabiber ve tozşeker karışımı sürülür. Yine kızgınlaşan hayvana acı yavşan otu sürülür. Çok ağrılı geçen hastalık döneminde ise hayvanın sahibinin idrarıyla yavşan otu karıştırılır bu karışım hayvanın karın bölgesine sürülür. Atın ayağına çivi batması durumunda ise nalbant çağırılır. Nalbant çivinin girdiği yeri oyar, kuyruk yağı yakılır ve oyulan yere sıvazlanır.⁶²

Hayta Yörükleri arasında “iğdiş edilme” kelimesinin yanında “enemek” denildiği de tespit edilmiştir.⁶³ Derleme sözlüğünde de geçen “enemek” teriminin anlamı; kısırlaştırma

⁶⁰ Kaynak Kişi; Ramazan Kıvrak (26.06.2018)

⁶¹ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (23.10.2018)

⁶² Kaynak Kişi; Ali Aynalı (24.10.2018)

⁶³ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (24.10.2018)

işlemi olarak açıklanmıştır.⁶⁴ Hayta çobanları sürülerinde bulunan damızlık erkek davar ve koçların dışındaki hayvanlarını ener. Enenme işlemi ameliyat özelliği taşır. Eneme işleminin temel amacı et verimini arttırmaktır. Enemesi yapılmış hayvanın eti daha çok çıkar ve kaliteli olur.⁶⁵

Davarlarda gözlemlenen Keçebaş rahatsızlığında davarın ağzı durmadan köpürür, salya akıtır, burnunu çeker ve kara sümük akıtır. Keçebaş olarak adlandırılan bu hastalığın tedavisini yapamamışlardır. Bezeleme hastalığında ise davarın ön bacakları tutmaz arka ayaklarının üzerine çömelip oturur. Hastalığa derman olsun diye hastalığa yakalanan davarın kuyruk sokumunda kızgın demirle küçük şekilde dikdörtgen dağlanır. Dağlanan yere kaynatılmış yoncanın suyu dökülür.⁶⁶

Koyun ve kuzularda gözlemlenen Evdirme hastalığının devası için koyun veya kuzuya sabahın erken saatlerinde aç karına çeşitli baharatlar balla karıştırılarak yedirilir. Sindirmesi için ise hayvanın suyuna zeytinyağı konulur.⁶⁷

Kelebek hastalığı koyun ve kuzularda görülen bir hastalık türüdür. Koyunlar bu hastalığı otladığı meradan veya içtiği dere suyundan alır kuzularını emdirirken bulaştırır. Kelebek hastalığının belirtileri olarak koyun veya kuzuların gıdığı ve karnı şişerken aynı zamanda zayıflar ve tümseğe çıkamaz. Bu hastalığın en önemli belirtisi ise hayvanın tüylerinin eskisinden farklı durması, çok su içmesi ve kuru saman yemesinden anlaşılır. Tedavi olarak koyuna ince taze ot verilir. Suyu bol olan meralardan kaçınılır. Genellikle ölümle sonuçlanan bir hastalıktır. Yine koyun veya kuzularda görülen Sanrağa rahatsızlığı bir tür koyun nezlesi olup bu rahatsızlığa kurak olan yaz mevsiminde havaya kalkan toz ve toprak neden olur. Şifa olarak bal ile karıştırılmış yonca hayvana yutturulur.⁶⁸

Çamurlu veya bataklık yerlerde gezdirilen koyun veya kuzularda gözlemlenen çatalaksak rahatsızlığında hayvanın ayakları içinde sulu yaralar meydana gelir. Ölümcül olmayan bu rahatsızlık hayvana çok kilo verdirir. Meydana çıkan sulu yaralar hayvanın vücuduna kurt düşmesine sebep olabilir. Hayvana kurt düşmemesi adına ayaklar püselenir.⁶⁹ Hayta Yörükleri arasında genel olarak tabak hastalığı olarak adlandırılan şap hastalığı da çift tırnaklı hayvanlarda görülen bir rahatsızlıktır. Bu hastalığın belirtisi olarak hayvanın tırnak aralarında ve ağız içinde yaralar meydana çıkar. Tırnakları içinde ve ağızda çıkan yaralardan dolayı hayvan yürüyemez, yemek yiyemez, merada ayaklarını içine çekerek oturur. Ağızındaki

⁶⁴ Derleme Sözlüğü, 2009, III.Cilt;1750

⁶⁵ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (23.10.2018)

⁶⁶ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (24.10.2018)

⁶⁷ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (24.10.2018)

⁶⁸ Kaynak Kişi; Ramazan Kıvrak (26.06.2018)

⁶⁹ Yardımcı, 2012; 53

yaranın acı vermesi sebebiyle hayvan yemek yiyemediğinden zayıflar. Hayvanın ağız içindeki yarasına merhem olsun diye ağız bölgesi tuzlu su, kavun suyu ve sirkeli su ile yıkanılır. Kekik ve nane karıştırılıp kaynatılır. Kaynatılan karışım soğuduktan sonra hayvana içirilir. Tırnak aralarında meydana gelen yaraların iyileşmesi için ise tırnak içi yaralar tuzlu su ile yıkanır. Temizlenen tırnağa püse sürülür.⁷⁰

Hayvanlara bahar ve yaz mevsimlerinde otlaklarda yemlenirken kene yapışır. Bir hayvanda kene görülürse tüm hayvanlar kontrol edilir. İşin ehli tarafından demir şiş ateşte dağlanır ve kenenin yapıştığı yerler bu kızgın şişle temizlenir. Hayvanların genelinde görülen bir diğer hastalık ise uyuz olarak bilinir. Uyuz hastalığının belirtisi olarak hayvanın tüyleri dökülür, sürekli olarak kanatır şekilde kaşınır, kaşınan yerlerde ise görülür şekilde kanlı yaralar oluşur. Uyuza yakalanmış hayvanı tedavisi için püse ile yağlanır. Püsenin yanında hayvanın derisine keneyi öldürmesi adına gaz yağı, sirke, tuzlu su sürülür.⁷¹

Genel olarak incelendiğinde Antalya ili Aksu yöresinde yaşayan Hayta Yörükleri, temel geçim kaynaklarının hayvancılık olmasından dolayı hayvan hastalıkları bağlamında geniş bir hayvan sağlığı bilgisine sahiptirler. Hayvan hastalıklarına karşı deneyim ve birikimlerle çare aramışlar; bu bağlamda baytarlık alanında yapılacak tedaviler içerisinde hastalıkları önleyici, cerrahi işlemli ve ilaçlı olmak üzere her türlü iyileştirme yöntemlerini geliştirmişlerdir.

⁷⁰ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (24.10.2018)

⁷¹ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (25.03.2018)

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜ - YAZILI EDEBİYAT MAHSULLERİ

1.1. Halk Anlatmaları

Toplumda reel yani gerçek ya da gerçeğe çok yakın hadiselerin aktarıldığı uzun soluklu anlatmalara “Halk Anlatmaları” diyoruz.⁷² Geleneksel olgulara dayalı bir detayı olan, asırlar boyunca sözlü veya yazılı olarak aktarılabilen bu anlatmalar çeşitli konular içerebilmektedir.⁷³ Hayta Yörükleri arasında da icra eden bu sözlü anlatmalar nesilden nesile aktarılsa da artık kültürel ‘Yörük’ benliğinden ‘Şehirleşmiş’ kavramına geçiş olduğundan bu anlatımlar unutulmaya yüz tutmaktadır. Hayta Yörükleri arasında derlediğimiz bu halk anlatmaları gözlemlediğimiz kadarıyla kendi aralarında daha kültürlü ve birikimli saydıkları kişiler tarafından icra edilmektedir.

1.1.1. Halk Hikâyeleri

Anadolu’ya ait Halk Edebiyatı ürünleri içerisinde sözlü olarak aktarılan eserler arasında masal, destan, efsane ve menkıbe gibi türlerden biri olan halk hikâyeleri; Pertev Naili Boratav, Saim Sakaoglu, Ali Berat Alptekin, Özkul Çobanoğlu ve daha birçok Türk Halk Edebiyatı üzerine çalışma hocalarımız tarafından araştırılmış, irdelenmiş ve çeşitli anlamlandırmalarda bulunmuşlardır.⁷⁴

Halk hikâyelerinin tanımlamalarından birini de Pertev Naili Boratav yapmıştır. Boratav’a göre halk hikâyesi bir türdür ve “Eski zamanlarda uzun anlatımlı olan destanların işlevini ve yükümlülüklerini üstüne toplamış yenilenmiş, kendine has yapıların ürünleri” olarak tanımlı yapılmıştır.⁷⁵ Halk anlatmalarının kendine has olarak bir özelliği bulunur ancak bu halk anlatmalarının bir vasfı ve karakteri olduğu için geçiş dönemi özelliklerindeki kendi içinde barındırır. Arap dilinde “kıssa” ve “rivayet” olarak tanımlanan, zaman içerisinde anlam değişimine uğrayarak eğlendirmek amacı ile “taklid” manasında tanımlanan “hikâye” sözcüğü, gerçek veya gerçek dışı olayların, kahramanların yaşadığı fantastik durumların özel edebi bir dil ile aktarılmasıdır.⁷⁶ Bu tanım, minimum şekilde değişikliğe uğrayarak bugün tanımladığımız kadarıyla “halk” ve “modern” öykü şekli için kabul görebilir niteliktedir.⁷⁷

⁷² Alptekin, 2000; 39

⁷³ Uysal, 2008; 37

⁷⁴ Şirin, 2008; 19

⁷⁵ Boratav, 2015; 28

⁷⁶ Alptekin, 2012; 72

⁷⁷ Boratav, 2013; 50

Bu açıklamalar doğrultusunda; Aksu yöresinde yaşayan Hayta Yörükleri arasında sözlü olarak icra edilen anlatımlar olduğunu ve Haytaların içinde var olan âşıkların köy odalarında, erkek toplantılarında, köylerin, kasabaların ve Aksu içi kent kahvehanelerinde sazları eşliğinde anlattıkları hikâyelere çalışmamızın bu kısmında yer vereceğiz.

Yaralı Geyik

Elmalı yöresi, asırlar boyunca farklı uygarlıklara şahitlik yapmıştır. Zaman içerisinde Anadolu Şelçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yer almış ve yörüklerle yuva olmuştur. Kötekliler, Karakoyunlular, Saçıkarağalar ve Haytalar burayı mesken edinmiş, sürülerini burada otlatmış. Işık yaylası olarak da bilinen bu köy daha sonra Elmalı adını almış. Elmalı; dere, nehir, otlak ve yaylalarla doludur.⁷⁸

Osmanlı Devleti zamanında bu yöreyi yöneten bir Teke beyinin Gaybi adlı bir oğlu varmış. Gaybi adlı bu oğlan diğer çocuklardan farklıymış. Okunu, yayını alır dağ tepe dolaşmış. Bey Dağları'nda çıkmadığı, gezmediği yer, inmediği kanyon ve yamaç kalmamış. Kayalıkların zirvesindeki yırtıcı kuşların yuvasına bile çıkar, derelerdeki kazlarla birlikte yüzermiş. Yine bir gün bey dağlarında gezerken bir geyikle karşılaşmış. Kayanın altında bekleyen geyik ve kayanın üstündeki Gaybi göz göze gelmişler. Yayını çıkartıp eline aldığı geyik bir anda kaçmış, geyik önde Gaybi arkasında dağ eteklerini, dereleri aşmış geçmişler. Elmalı ormanlarında geçmedik yol bırakmamışlar. Dağların tepesinde ormanlarla çevrili bir dere kıyısında geyiği su içerken vurmuş Gaybi. Geyik bir anda olduğu yerden sıçramış, bir damla kan pıhtısı düşmüş derenin suyuna. Derenin rengi değişmiş, orman içindeki ağaçlar bir anda kurumuş, hava kararmış, gökyüzünün rengi kaybolmuş... Yaralı geyik vurulduğu yerden zor bela uzaklaşmış Elmalı'nın ovasına inmiş. Gaybi de onu izlemiş. Geyik bir bahçeye girmiş, bu bahçe Abdal Musa adlı bir bilgenin evinin bahçesi imiş. Abdal Musa adlı bu bilge hoca Elmalı halkı tarafından sevilen biriymiş. Gaybi, Abdal Musa'nın kapısını çalmış ve kapıyı açan kişiye avının buraya geldiğini söylemiş. Kapıyı açan kişi Gaybi'yi alıp Abdal Musa'nın karşısına çıkarmış. Gaybi Abdal Musa'ya avda yaşadıklarını bu bilge kişiye aktarmış. Abdal Musa olan biteni dinledikten sonra attığı oku tanıyıp tanıyamacağını Gaybi'ye sormuş. Gaybi ise tanırım okumu diye cevaplamış. Abdal Musa ise bu cevap üzerine sırtına saplanmış oku Gaybi'ye uzatmış.

Bu keramete tanık olan Teke beyi oğlu Gaybi, Abdal Musa'nın önünde diz çökerek onun yanında kalmak istediğini söylemiş. Hiçbir şüphe duymadan artık Abdal Musa'nın

⁷⁸ Seyirci, 2001; 31

dervişleri arasına girmiş. Gaybi bu olaydan sonra artık Gaybi olarak değil Kaygusuz Abdal olarak anılır olmuş.⁷⁹

Kirli Ayşa Turp Kara Hikâyesi

Antalya'dan yaylaya göçen Veli isminde bir şahsın, çok esmer olmasından Turp kara lakabıyla anılan bir oğlu varmış. Kara Osman adlı şahsında temizliğe hiç özen göstermeyen ve aldırmayan bir kızı varmış. Oba sakinleri buna kirli Ayşa lakabını takmışlar. Birisi çirkin olduğu, biri de temiz olmadığından ne isteyen olmuş ne de varan olmuş. Yaşları kırka yaklaşınca obanın ileri gelenleri aralarında toplanarak Turp Karayla Kirli Ayşa'yı evlendirmeye karar vermişler.

Kör topalı beğenmez misali Kirli Ayşa'da Turp Karayı beğenmezmiş. Obanın ileri gelenleri Turp Karadan para alarak, sen yanına iki genç al, Kirli Ayşa çayıra koyun sağmaya gitti. Sen onu kaçır başka varan olmaz derler. Bunun üzerine Turp Kara yanına iki genç alıp, çayırın yolunu tutarak soluğu Kirli Ayşa'nın yanında alır. Kirli Ayşa'yı kolundan tuttıkları gibi sürüklemeye başlarlar. Kirli Ayşa entarisindeki iğneyi çıkarıp Turp Karayı yaralar, oba bunun üzerine şöyle der.

Oba ile Çayırın arası

Eli iğne yarası

Kirli Ayşa'ya yar oldu

Velinin Turp Karası

Daha sonra Turp Kara Kirli Ayşa'nın gönlünü yapar, obaya haber salınır, düğün dernek için hazırlıklar başlar. Sonra kasabaya inilip urba, çeyiz alınır. O güne kadar bu obada hiç bir kıza altın takılmamıştır. Kirli Ayşa, illa ki bana altın takacaksın der tutturur. Turp Kara da Kirli Ayşa'ya altın takar ve obada altın takmak adet haline gelir. Turp Kara'nın evi olmadığı için oba sakinleri birleşerek ağaçlardan derme çatma bir ev yaparak Turp Kara'ya hediye ederler. Bu olaylardan sonra oba halkı arasında şu dörtlükler söylenir.

Çayırdan geçtin mi

Soğuk sular içtin mi

Koca obanın içinden

Kirli Ayşayı seçtin mi

⁷⁹ Kaynak Kişi; Serdar Aynalı (24.07.2019)

Çayırın yolundan
 Aşamadım belinden
 Kirli Ayşa var Turp Karaya
 Kurtul Kara Osman'ın dilinden
 Pelidi pelide çattılar
 Çifte mavzer attılar
 Obanın ileri gelenleri
 Kirli Ayşa'yı sattılar

Alkanları akışdı
 Kene gibi yapıştı
 Turp Kara'nın fistanı
 Kirli Ayşa'ya yakıştı.

Ay Kirli Ayşa, Kirli Ayşa
 İnat ette çık başa
 Turp Kara altın takmazsa
 Çıkda dama, atla aşsa

Çatma damı çattılar
 Bir gecede yaptılar
 Altın adet değildi
 Kirli Ayşaya taktılar

Urba görüldükten sonra obaya gelinip, çifte davullar vurulur, düğün başlar. Sıra Kirli Ayşaya kına yakmaya gelir. Kirli Ayşayı temizlemek için iki kadın on kalıp sabun alıp bir güzel yıkarlar. Fakat elindeki kirler bir türlü çıkmaz. Bunun üzerine Obacılar:

Kazanları kurdular
 Sabunları kıydılar
 İki kadın bir oldu
 Kirli Ayşa'yı yudular
 Çayırın belinden
 Gidemedim yolundan
 İstanbul kınası almadı
 Ellerin kirinden

Kına yakıldıktan sonra misafirlere ikram yapılır, takılar takılır, gelin alıcılar uğurlanır. Çifte davul dövdüler Okucular geldiler Zorla gerdeğe koydular Gelin iğdeğilmiş dediler. Aradan günler gelip geçer, Turp Kara'yla Kirli Ayşa anlaşılamazlar. Her gün kavga, hergün dövüş. Birgün Turp Kara, Kirli Ayşa'nın kolundan tuttuğu gibi babasının evine götürür, al kızını der. Kara Osman buna karşı çıkar. Turp Kara ile arkadaşları Kara Osmanı bir güzel döverler. İşte bu iki gencin hazin evlilik öyküsünde böylece sona ermiş olur. Bunun üzerine:

Kirli Ayşayı kovdular
Çiğ iplikle bunalttılar
Kirli Ayşanın yüzünden
Kara Osmanı Dövdüler

Olay üzerine Kara Osman feryad eder, konu komşuya dert yanar durumunu anlatır. Fakat Kara Osman konu komşunun Turp Kara'yı vurması için söylediklerini aldırmaz. Kızını yanına alır, oba sakinleri bunun üzerine:

Ay Kara Osman Kara Osman
Dünya sana dar Osman
Al mavzeri eline
Turp Karayı vur Osman.⁸⁰

Anamı As

Bu halk anlatısında Haytaların yazın konup göçtükleri şu an Isparta il sınırları içerisinde yer alan beldenin ismi olan Anamas'ın neden bu adla anıldığını anlatmaktadır.

Bir zamanlar kimsenin yaşamadığı deyim yerindeyse inin cinin birbiriyle top oynadığı bir köyde babasını kaybetmiş bir çocuk varmış. Yoksulluktan ne yapacaklarını şaşırان bu çocuğun anası, oğluna yanlış yol gösterip hırsızlığa teşvik etmiş. Çocuk köy köy gezip haram yumurtları çalıp eve getirmiş anası ise o haram malı aş diye pişirmiş. Bu haram mal işi o kadar ilerlemiş ki çocuk her yaşını aldığıında daha büyük hırsızlıklara meyletmiş.

Zaman geçtikçe babasını kaybetmiş fakir yetim çocuk yaptığı hırsızlıklarla çevre köylere nam salmış ve zenginleşmiş. Köy girişlerinde bekleyip haraç kesmeye başlamış, haraç vermeyenlere işkence etmiş. Sonunda devlete yakasını ele vermiş. Acımasızca aldığı mazlumun ahları sonuç olarak yetim çocuğu dar ağacına getirmiş. Bu yetim çocuk tam asılacağı vakit abdest alıp iki rekât namaz kılmış. Namazdan sonra günahları affolsun diye iki elini açıp Allah'a "Yücelerin en yücesi Allah'ım. Benim eşkiya olup adam öldürmemde,

⁸⁰ Kaynak Kişi; Teslime Çetin (30.03.2018)

haram mallarda günahım yok. Beni haram mala, mazlumun ahına iten anamdır. Sen günahlarımı bağışla.” demiş. Can korkusundan yetim oğlan bu sefer de halkın huzurunda beni asmayın, günahsızım, cahildim anama inandım. Suçlu anamdır "Anamı As" diye yalvarıp yakarmaya başlamış. Yakarışları duyan cellatlar bu garip oğlana inanmışlar ve onun canını bağışlamışlardır. Haram, helal nedir bilmeyen ananın öğüdüyle dağlarda eşkıyalık yapıp yurt edinmiş oğlanın yaşadığı dağlara bundan sonra Anamas dağı, köye de Anamas Köyü ismi verilmiştir.⁸¹

Dört Kardeşler

Malk mülk sahibi bir yörük ağası var imiş. Bu ağa zenginliğinden dolayı hep söz hakkı olduğunu düşünür ve diğer oba sakinleri üzerinde üstünlük kurmaya çalışırmış. Abdurrahmanlar ve Toros dağlarının birleştiği Azaplar beline davar sürüleriyle gelip çadırını kurmuş. Davar sürüsü de çok fazla olduğundan Azaplar köyünde yaşayan eli yüzü düzgün temiz pak yüzlü bir çoban tutmuş bu çoban aynı zamanda köyünün en yakışıklısı imiş. Çobanın çok meziyeti varmış, öyle bir kaval çalarmış ki çaldığı melodiyle kızların kalbinde yer edinir, inatçı davarları sıraya sokarmış. Hikâye bu ya; bu zengin ağanın da bir kızı varmış ve çobanı görür görmez meftun olmuş. Bizim Azaplar çobanı da kıza vurulmuş tabi. Bu ağanın da dört oğlu var imiş. Dört koca oğlandan gizlenip her gün çambelinde buluşurlarmış.

Bir sabah bizim canına susamış deli çoban oğlan, kaval çala çala davarları yaylağa doğru gütmeye, otlatmaya götürüyormuş. Ağanın kızının içine bir sıkıntı basmış ve kavalın bu gün farklı çaldığını acıklı acıklı ağladığını hissedivermiş. Tam bu hisse kapıldığında çobanın da önünü eşkıyalar kesivermiş ve bizim çobanın kolunu bacağını bağlayıp ağaca asıvermişler. Çobanın cesut iti de eşkıyalara saldırınca sapkın eşkıyalar güzelim iti öldürüvermişler oracıkta. Ölüm sırası bizim pak yüzlü çobana gelmiş, eşkıyalar ölmeden önce son isteğin nedir diye sormuşlr bizim çoban da illa son defa bir kaval çalayım demiş. Başlamış çalmaya kavalını... Kavalın sesi her zamankinden farklıdır. Kaval çalarken aslında çoban başına gelenleri anlatır melodisinde adeta...

Obanın ipleri kopuk serserileri

Çobanı astı

Kıl inceliğinde kolumu kesti

Yetişin obanın beyleri

Kara it kan kustu.

⁸¹ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (24.06.2019)

Melodiyi dinleyen ağa kızı sevdiceğinin mafyalar tarafından öldürüleceğini anlar. Abilerine çobanı çok sevdiğini ve o ölürse yaşayamayacağını haykırır. Dört erkek kardeş başta kız kardeşlerine inanamazlar ancak bacılarının dır dır etmesine dayanamayıp bizim pak yüzlü çobanın izini sürerler. Gözlerine inanamazlar çünkü bacıları haklıdır. Mafya herifler çobanın elini kolunu düğümlemiş, güzelim iti de öldürüvermişler. Durum gerektirince de eşkıyalara saldırmışlar. Maalesef ki lanet mafya herifler dört biraderi bir çam ağacının altında gebertmişler. Azaplar sakini bu olaydan sonra kırk gün kırk gece yas tutmuş ağlaşmışlardır. Dört birader ise öldürüldükleri yerde namaz kılınıp gömülmüşler. Burada şu an dört çam ağacı vardır, hepsi aynı boyutta, aynı ebatlara sahiptir. Bu çamlığa bu gün dört kardaşlar denmektedir.⁸²

Yusufçuk Hikâyesi

Hacialiler köyünü denize bağlayan belde de asırlar önce “orta halli köylü yürüğün bir kızı ve bir de oğlu var imiş. Bu bebelerin ikisi de çok sevimlilermiş. Bu iki kardeş birbirlerinden hiç ayrılmaz annelerinin hazır ettiği azıkları bel hizalarına düğümleyip, düşerlermiş davar sürülerinin peşine. Davarları gütmek için her gün başka bir otlığa yol tutarlarmış. Birbirlerini çok seven iki kardeş, diğerini incitmezmiş. Bu bebelerin babası denen herif oldukça gaddar bir adammış, en ufak hatadan çocuklarını eşek sudan gelinceye kadar döver, sopalamış.

Sonra bir gün bu iki küçük kardeş davarlarını köyün çok uzağında otlatıyorlarmış. Öğle vakti gelince, annelerinin yaptığı bazlamayı yiyip başında oturdukları pınardan buz gibi suyu içtikten sonra kızcağızın uykusu gelmiş.”

"Yusuf ağabeyim, benim çok uykum var. Azıcık uyuyayım mı?"

"Olur demiş ağabey Yusuf. Uzanıvermiş kavağın serin koca gölgesine. Uzanması ile uyuyakalması bir anda oluvermiş. Yusuf ağabey ise küçük çoban bıçağıyla yeni bir sipsi yapmaya uğraşıyormuş. Yapmaya çalıştığı sipsi istediği gibi melodi çıkarmayınca çıkmış kurumuş kargı aramaya... Kız kardeşi ve sürüsünden hayli ırak bir yerde kurumuş kargıyı bulmuş lakin aradan da sular seller gibi zaman akıp gitmiş.

Yeni yaptığı sipsisinden mutlu bir melodi çalarak gelen ağabey Yusuf, ne görsün! Davarların otladığı yerde inle cin top oynamakta. Hemencecik kız kardeşini uyandırmış. Başlamışlar birlikte sürülerini arayıp taramaya.

Nereye bakarlarsa baksınlar davar sürülerini bulamamışlar. Gece bastırınca,” davarları bulmak uğruna ümitleri kaybolmuş. Yüksek bir tepenin zirvesine çıkıp, başlamışlar

⁸² Kaynak kişi; Teslime Altıntaş (29.03.2018)

kendilerini yerden yere atıp ağlaşmaya. Davarları “eve götürmezlerse babaları onların canı çıkasıya kadar sopalayacaktı çünkü.

İki kardeş çareyi Allah’tan bulmak ümidiyle ve ellerini açarak şöyle dua etmişler.

- Yüce Allahım, bizi iki kuş yap da, hem babamızın sopasından kurtulalım, hem de davarlarımızı arayalım. Tam dualar, bitince Allah onların bu dualarını kabul edip ikisini de birer kuş yapıvermiş. Halk da bu kuşlara Yusufçuk ismini vermiş. İşte Yusufçuk, kış gecelerinde öten, birbirine seslenen bu iki kardeştir. O gün bu gün, iki kardeş bazen davarlarını arar dururlarmış.

- Yusuf, davarları buldun mu? Bulamadım, sen buldun mu? ⁸³

Çoban Taşı

Teke yöresinden sürüleriyle birlikte Bey dağına yaylaya çıkan yörük ağası Teke mal mülk düşkün, servet sahibidir. Davarlarını otlaklarda yemletmek parasının gücüyle iki çoban tutar. Ağanın bir kızı vardır ki dünya güzeldir. Genç kızda öyle bir saf güzellik vardır ki gören onu peri kızı zanneder. Abdurrahmanlar yaşayanlar arasında bu güzelliği dilden dile dolaşmış, tatlı diliyle ve mütevazı oluşuyla da bütün Aksu ve Serik halkında saygı görmüştür. Ağanın tuttuğu çobanlar aynı anda bu peri kızına görür görmez vurulmuşlardır. Kızçeye dibinde bitmek ve konuşmak koklaşmak için hep dövüşmüşler. Bu dövüşün sebebini anlamsk için gözlem yapan ağa bey sonunda bu zibidi çobanların güzeller güzeli kızına vurulduklarını öğrenmiş.

Bu iki zibidiyi oba meydanına getirterek “İşittiğime göre ikinizde kızıma aşık olmuştunuz, ikinizi de severim fakat benim bir kızım var, kızımı almak için su şartı yerine getirmeniz gerekiyor: Şu gördüğünüz kayalığı önce dolaşıp kim çadırıma gelirse kızımı ona vereceğim” der. Aşkından delllenmiş çobanlar peri kızıyla evlenmek için davar kılı çadırdan dik kayalara doğru hızla koşar adımla giderler. Çobanın biri çadıra varacam derken sarp yerden düşüp Tahtalı Köye varır. Diğer çobanda sarp kayaları dolasıp, davar kılı çadıra varır. Çiçek kızı alır. Ölen çoban düştüğü sarplığın eteğine defnedilir. Sevdığı kız uğruna hayatını feda eden bu dik yamaçlar çobanın anısını hep yaşar kılmak için Çoban Taşı adıyla anılmıştır.

84

Yedili

Eskiden Serik Abdurrahmanlar’da mısır tarlaları olurdu. Harman zamanı olunca, konu komşu toplanır, imece usulüyle soyulur. Darıdaki renklerle sayı yarışması yapılırdı. Darının dişlerinin hepsi karaya kaçık renkli olursa buna “arap”, değişik sıralarda tek renkli olursa

⁸³ Kaynak kişi; Dudu Çetin (24.03.2018)

⁸⁴ Kaynak kişi; Nuri Çoban (25.03.2018)

“danalı” denirdi. Tek sıra renkli olursa “yedili” denirdi. O köyde darılar hep yedili çıktığı için köye de “Yedili” demişler. En çok yediliyi bulana da, “Yedili” lakabını takmışlar.

Azaplar’da sonraki yedinci köyün adı “Yedili” köyüydü ve köyün yedi mahallesi vardı. Köyün en yukarısındaki yedinci mahallede yaşayan Yedili ailesinin yedinci çocuğu yedi yaşındaki Kara Hasan, yedinci ayın yedinci günü saat yedide evden çıktı; yedi keçiyle yedi oğlağı gütmeye gitti. Akşam eve dönmedi. Köylü yediden yetmişe toplandı; köyün etrafında ki yedi tepeyi yedi kere dolaştı. Yedi tepede yedi kökten püren dalı kopardılar, yedi yerde ateş yaktılar... Bulamadılar. Yemin ettiler, aramaya devam ettiler. Yedi dereyi aştılar. Herkes yedi çalının dibine yedi yöne, yedi kere baktı. Aranan yerleri yedi kere daha aradılar. Sonra “yetti gari” dediler. Yedişer yedişer evlerine dönmeye karar verdiler. Yedi saatli arama sonuç vermedi. “Çocuk gitti gayrı” deyi düşünürken, gökteki yedinci yıldız doğduğunda başladıkları aramaya yıldız kayboluncaya kadar devam ettiler. Yedi köyden yedi hocaya haber saldılar. Yedi hoca her duayı yedişer kere okudu, yedişer kere üfledi, beklemeye başladı. Yemeklerini yediler. Yetmiş yaşındaki Kara Hasan’ın babası, yedi hocanın cebine yedişer lira para koydu. Hocalar birleşti, ağlaştı; yedi buğday tanesini yedi kere okudular. Yedinci tarladaki yedinci ağacın dibine buğdayı, yedi yaşındaki başka bir çocuğa ektirdiler. Daha yedi dakika geçmeden gökten yedi kuş geldi; tarlanın üzerinde yedi kere dolanarak uçtular, aşağıları gözlediler. Tarlaya indiler, buğdayı yediler. Yedişer adım attılar, yedi kere kanat çırpıp yedi ayrı yere uçup gittiler. Köyün yedi kahvesinde yedili oynayanlar geldi. Köylü şaşırdı kaldı bu işe. Çaresiz baktılar yedi ayrı yere uçan yedi kuşun ardından. Yedi hocanın üfürüğü daha kuvvetli olur deyi gene umutlandılar.

Köylüler toplandılar, yedi kere düşündüler, yedişer yedişer guruba ayrılıp, kuşların gittiği yedi yere gitmeye karar verdiler. Yedişer gün yetecek ekmek, erzak aldılar yanlarına; yedi yönde yedişer kişi, yedişer tepe, yedişer ırmak, yedişer ova, yedişer köy geçtiler. Yedinci gün oldu, yedi günlük yemekleri, yedi günlük umutları tükendi. Yedi ayrı ağacın altına dinlenelim diye oturdular; yedi saat uyudular. Gök yedi yerden gürledi, yedi yerden şimşek çaktı, yedi yerden yağış gelmeye başladı. Yedişer kişilik gruplar yağmurun ortasında kaldılar. Etraflarına bakındılar, yağmurda üşüyüp hasta olacaklarını anladılar. Etrafa, uzaklara bakındılar. Yedi yeri sis kaplamıştı. Gidecekleri yerleri şaşırdılar, en yakın köye gidip “Yedi eve misafir olalım” dediler. Herkes kapıyı yedi kere çaldı, yedi kere seslendi; kapılar açıldı. “Donduk buyduk, yorulduk; acıktık; yedi gündür yedi yaşındaki çocuğu aradık, bulamadık. Açın kapıları girelim, yedi vakte kalmaz gederiz” dediler. “Fazla yük olmayalım diyerek yedi arkadaş, yedi ayrı eve dağıldık.” Dediler. Kapılar açıldı. Ocağa ev sahibi yedi odun daha attı, “Isının” dedi. Sofrayı hazırladılar, önlerine yedi çeşit yemek koydular. Misafir yemekten

yedişer lokma yedi. Her lokma gırtlığının yedi boğumundan geçti, karnına indi. Adam karnını yedi kere sıvazladı, “Doydum” dedi. Su istedi, yedi yudum su içti. Sonra yedi yamalıklı yatak serildi, yedi saniyede uzandı, yedi dakikada uyudu. Sabah yedide uyandı. Sabah yedi lokma yedi. Yedi yudum su içti, yedi kere teşekkür etti, yedi adım yürüdü. Geri baktı, gülümsedi. Tekrar yürüdü, köyün meydanında yedi arkadaş buluştu. Düşündüler taşındılar. Köyün erkekleri yediye ayrılıp yedişer yedişer aramaya çıkmışlardı, hâlâ bulunamamıştı Kara Hasan. Yedi kişi de kendi aralarında yediye ayrılıp “arayalım” dediler. Böylece yedi hafta geçti...Bu sefer aramaya gedenler birbirini kaybetti. Kara Hasan’ı hem birbirlerini yedi ay aradılar, bulamadılar.

Birbirlerinden haber alsalar da, hiç biri durdukları yerde durmadıklarından birbirlerini bulamadılar. Aradan yedi yıl daha geçti. Yedi şehir, yedi bölge, yedi ülke derken, yedi göl, yedi deniz derken, herkes herkesi kaybetti. Hatırladıkları tek şey, yedi yaşındaki Kara Hasan ve Yedili Köyü. Gerisini unuttular. Açlığa, yokluğa, uykusuzluğa, vara yoğa, dayandılar. Boşa doluya, dünyanın yedi bölgesinde yetmiş yıl daha birbirlerini aradılar. Duydukları her yerde, “yedi” adı varsa o yöne gittiler; yoksa geri döndüler. Arayanların sakallarına ak düştü. Yaşlandılar. Günü dolanı, öleni kalanı oldu, kala kala yedi kişi kaldılar. Arama yetmiş yıl sürmüş, her köylü, “Bulmadan dönmeyelim” diye yemin etmişti. Yıllar yılı kovalamış, bakmışlar olacak gibi değil, “Geri dönelim de neslimizi bari sürdürelim” demişler. Yedi yaşında bir çocuk için, Yedili Köyün yedi mahallesinin yetmiş yedi hanesinde yaşayanlar kırılıp yok olup gidecek deyip yetmiş yıl sonra köye dönmüşler. Köyün girişinde ak sakallı bir adam gördüler. Aralarında şöyle bir diyalog geçti.

“Adın ne”

“Kara Hasan. Siz kimsiniz?”

“Biz yedi yaşında kaybolan Kara Hasan’ı yetmiş yıldır arayanlarız.”

“Yaşın kaç?”

“Yetmiş yedi.”

“Kimlerdensin?”

“Yedililerden.”

“Sen kaybolan Kara Hasan mısın?”

“Evet, ben kaybolduydum. Siz beni aramaya gitmişsiniz. Sizden yedi saat sonra kendiliğimden eve geldim, köyüme kavuştum.”

Sonra haber saldık, sizi aramaya gedenleri arkasından yedi sefer. Bir önce gideni aramaya gideni aramak için yedişer kişiyi aramaya gönderdik. Köyde erkek kalmadı. Bir ben

kaldım. Gelen benim bulunduğumu bilsin. Bir daha “bulunmamış” diye yeniden aramaya gitmesinler dedi. Öfkelenen yedi kişi, yetmiş yıldır aradıkları Kara Hasan’a yedişer tokat attılar; yedi kere küfrettiler. Yedi kere tükürdüler, yedi kere ilendiler. “Yerin yedi kat altındaki cehennemin dibine git. Seni göğün yedi kat yukarısındaki affetsin” dediler. Daha sonra “yedi sene bize gözükme. Yedi köy aşırından beri gelme” diye kovaladılar. “Seni ararken, yedi neslimiz harap oldu” deyi öykündüler, dövündüler durdular.

Köyü yeniden derleyip toparlamak, kadını erkeği eşitlemek, işleri yoluna koymak için bir yetmiş yıl daha geçti. Duydukları, gördükleri, başlarına gelen her olayda, yedi kere düşündüler. Köyün en yaşlı yedi kişisine danıştılar. Bir daha kaybolanların arkasından gitmediler. Kaybolana, yitene, kaçana, gidene dönüp bakmadılar. Kendi kendilerine de kızdılar; “Geden gider, gelen gelir...” deyip, köydeki herkes, yedişer kere, “Akıllandık gayrı,” dediler.⁸⁵

Dayak Irgını

İscak bir yaz günüydü. Etrafımda dinlenivecek bir ağaç gölgesi yok. Gözcezimi güneş alıyor. Elimi kölge ettim de dağların yamaçlarını bi teledim (baktım). “Höle bi dolaşan gelen” dedim. Ayakta yırtık bi babıç, bacamda gara bi doncaz... Sırtımda da, işcezinde ak göynek olan yamalı bi kecek var. Dedecimden gamla çakı bıçacım... Babacımdan galma kehlibar tesbicim. Anacımın ben çocukları olan boncuğu... Oldum da Elekçi Hoca’ya yaptırdığı eski yazılı muskacım var. Bencez vara yoğa daban döven, elin günün gapısında meçcane hizmet eden, hiçarine (boşuna) yaşayan bir zıpırım.

Dabı (geçmiş) seneydi. İskeleden yola çıkıvedim. Bi seyittim, bi seyittim, zeytinli beleni’ni dolaştım. Bi da zapırayvedim. Çakırdikenlik’i tüyelek tüyelek geçivedim. Emme, ayaklarım dikenden gan ileş oldu. Yolun gıranında şapkayı düşürdecek kadar olan selvinin dipcezindeki “Şimşir Çeşmesi”nden dınnacık su içip, ınnacık dinlenivedim. Ovada harman zamanı bitip gederi. İnsanlar tarlaya tokada, harmana dermene, hızlı hızlı gediboturur. Gelene geçene aldırış etmeden çatak’tan tepeleri aşarak, yüksek depeleri dolanarak soluk soluğa varıvedim Yellice köyüne.

Davul zurna sesi geliyor köyün öte bacından. Garılar kızlar, cicili bicili geyinmişler, geçi geçivediler. Gıymanaları atmışlar, çalımlı çalımlı yürüyüp batırırlar. Ardı sıra getcen emme, zaten yorgun argın, yalınayak, başı gabak seyidip gelmişiyin. “Gavenin önünde ikicik oturup dinlenen; bi çaycaz içip iki lafcaz eden,” dedim içimden.

⁸⁵ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (24.03.2018)

Orda goca heriflerden Deli Bozuk Hasan Amca anlatıyor; “Ola voyn! Elek tıngıramadan, sini şingıramadan eve varan!.. Gocarı, anamdan emdim südü burnumdan getiriyor! “Nerde galdın; evin yolunu bilemeyon mu?” deyi çekişiyor. “Gocadın yaşta utanman mı sen?” deyi sabaha kadar dırdır ediyordu. Yaşlandıkça kafam kaldımarı arkadaş. Biraz da gocarının suyuna geden de, geberinceye kadar rahat eden bari. “Hasan amca dikeldi, yan keydiği Beşkaza takkasının önünü yukarı doğru ganırttı, deyneni omzuna arttı, ardına bakmadan, goca bacaklarıyla abcallayarak yürüyüp getti. Gediş o gediş. Ordanlar Deli Bozuk Hasan Amca için, kıs kıs gülerek, “Eski kula kesiklerdendir. Göge merdiven dayamış adamdır. Ömrü davulun öttü, dumanın tüttü yere getmekle geçmiş. Yerde alıp gökte savurmuş. Daha sıçıtığı boklar kurumamıştır. Köpen ayandan dikenı çıkarır, emme kendini ısırtmaz... Emme insan çömbüldediğinde garıya yuları gaptırıyor” dediler.

İççık da oturuvedik. Aç mısın, susuz musun, deyi soran yok. “Ola bu köy nolmuş böyle?” dedim. “Eveli eveli, eski adamlardan duyardım. “Bunlar geleni gedeni yediri, içiri” deyi. Bakıyom kimsenin aldırış etti yok” Bi kafam attı; Tepesi aşşa lep deyveren, başka köy mü yok? deyi. Emme nacap edeen, oba çana olmuşuyuz, sırttan alışmışıyız bi kere.

Derken oturanlarla tanıştık; Sığıroğlağı, Garabıza, Gırteke, Eşeksıpası, Daşkelle, Aladana, Çakaleni, Târasapı, Tarnagebeşi, Yalabıkkelle, Gabçıkkafa, Garacibi, Gocadaban, Kelekçi, Çatıkgaş... Hepicine yaşına, boyuna, cınsına, gelmişine geçmişine göre ayrı ayrı lakap dakmışlar.

Sarıdüve’nin oğlu Amat, sağa sola, ötekine berikine baktı, sonra bana seslendi; “Ola bizim olan, kalk gedelim, Nallı Hatma’nın oğluyla Çöpesiğen’in kızının düğün yerinde yemecik yeyelim. “Yellice’ye gettimde aç susuz, panguduz döndüm’deyi elin günün yanında ökünme”

Yürüyerek varıvedik düğün yerine. Delbekçi garılar delbek çalarak söyleyevediler. Tımbak tımbak, tumbek tumbek çalıboturular. Gulamın dibinde çalıp söyleyolar. Gulamın zarını patlatacak gibi ataşta gerdirilmiş delbek derisine, kınalı tahta gibi olmuş ellerinle huruboturlar. Beni kelli felli adam sandılar, etrafımda fır fır dönüyorlar. Çam akması gibi yapıştılar. Baktım olacak gibi değil; elimde üç beş kuruşu onlara veriverdim. Eli koynumda kalıvedim. Cürümüm ne zaten, benim. Davullar gümbür gümbür ötüyor. Zurnalar çığırıyor. Oynayanlar tengerek gibi dönüyor. Bi çöküyorlar, bi dikeliyorlar. Bi tüyor, bi sekiyorlar. Kimin netti belli değil. Ortaya da odun ataşını yakmışlar; ısanları zor seçiyon. Yaranlık gırla. Ola! Ben bu köye davulun sesi uzaktan eyi geliyor deyi geliverdiydim zaten.

Sarıdüve’nin oğlu Amat’la düğün evine yemek gazanlarının yancazına geldik. Odun ataşında, gara gazanlarda, gocarıların pişirdiği yemekleri çanaklara doldurdular, siniyle bi

odaya götürdüler, bizde ardı sıra gettik. İrahat yeyen deyi bağdaş guruvedim. Bi yeme attım (çok yedim) emme gırtlama kadar yedim. Bayâ acıkmışiyım! Yarının ne olacağı belli olmaz deyi iki yukayı düрге yapıp, yağla sarıp, habarsızca goynuma gatıvedim. Sonra duvara dengiliverdiydim bi uykum geldi; geçenneyvermişiyın.

Bi gürültüyle uyandım. Tüfekler sıkılıboturu. Herkes barıp çarıp duru. Çıkıverdim dışarı, babıcı geydim de varıvedim milletin yanına. Arap oyunu oynayanlar. Ola ben de seyreden dediydim. Arap, içi küllü saman torasını belime bi yapıştırdı; belimi alamayvedim. Yere yıkılıvedim. Arap denen deyyus, saman torasının içine daş koymuş... Annadım, emme geç kaldım. Baya bi kendime geledim. Belimi sülüyerek, apalayarak doğrudum. Arap denen gahba garının gunnadığını evire çevire dövecen emme, ossad annayıvedi; benden kaçıyor. Tam yakalayacadm, elinde pıynar deynecli bi “dana döven”, “Garıyı kaçıranı buldum.” deyi dolayı dolayıvedi pıynar deyneni ayaklarıma, Susam çırpıyor gibi vuru vuruvedi. Bacaklarım gabarı gabarıvedi. Ayam dutmayvedi; olduğum yere yığıldım. Orta oyununda; arap, dede, gız, goca garı, mıhtar, deştimen, bekçi, kâtip, doktor, jandarma var. Köyün şebekleri, tak garının bızaladıkları, bene sormadan, köyün yabancısı olduğumu bilip “dayağa dayanır” deyi, garıyı kaçırarak isteyen “çalı efesi” de bu olsun deyvemişler.

İpini goparan ortada. Kim vurduya getmeyen deyi kıyılayıveren dedim. Yamalayarak tam gediyonu, “Ola bulduk, ola bulduk!” deyi üstüme biri biniyor, biri iniyor. Altlarına alıp çıkıçıkıvediler... Hiç acımadılar da voyn. Cebimden çakıyı çıkarıp denk gelene çakı çakıvecen emme kurtulamasam imamın gayına bindirip tahtalıköye gönderiler deyi de çekiniyon. Ne gadar garı dekişi (kadın sözü tutan) varsa hepici, beni dutup ateşin yanına götürüp eşek sudan gelinceye kadar dövecekler. Aradan sıyrıldım da dabanları bi yağladım, bi zapıradım; garıların oynadı yere gelivermişiyın! Garılar, “Erkek var” deyi çokaşıvediler; ocaklıkta yanık odunları gapan huruyor! O zamanlar garıların kına yerine erkek giremeri. Emme ben netimi biliyom mu? Gaçıyom, ardıma önüme bakmadan. Gınada garılık ellerine ne geçirdiyse hem vuruyorlarhem çııyorlar. “Ola bunun ne işi var garıların yanında? Daş alama anasının kül döktüğü yere gadar govalayın” deyip durular. Tut tut edivediler. Bi gaçtım! Daşlar gulamın dibinden vıyn deyi geçi geçivediler. Goca daşın biri, apış aramdan bacamı sildi de bi geçti. Tam gurtuldum dediydim, daşın biri yargınma bi denk geldi, böbreklerim döküleyazdı. Gaçmaya devam ediyon emme! Gocarayı duyan, ardımdan seyidiboturu. Gaçtığım yolun kestirmesini bilenler harımdan atlayıp önüme bi geçtiler! Bi yakaladılar! Gocabacak Hasan iki dene dekme yapıştırdı. Daşkelle bi gafa attı, Tosun Memet bi yumruk attı, iki de tokat yapıştırdı, gözlerimden şavk çıktı yere dürüleyivemişiyın. Öküz süsse, belli ki aya galkardım emme gaklamadım. Evire çevire, döndüre döndüre bi dayak attılar, dekmeleyi

dekmeleyivediler. Çapıttan yıkar gibi çırk çırkıvediler! Çiynediler, sürüdüler. “Ola bu geberi de başımıza bele olur” deyip, sonra yolun gıranına gaktırıvediler.

Kendime gelir gelmez ıccık daha “Çakal ödlüye” yatıp etrafı kontrol ettim. Baktım gelen geden, arayan soran yok. zorla doğruldum; ordan tepesi aşı eğilivedim. Ayamda babıcın teki bile çıkmış. Ayamın birinin üstüne basamayon; yara bere içinde galmış, topallayarak yekkek yekkek yürüyön. Yıkıldım yıkılacan, gettim gedecen. Yer yamaç. Aşı düşsem tersek türsek yuvarlanıp dereye inivecen. Hırlı hırıçka olacan. Elle dutulur yerim galmayacak.

Gece yarısı oldu; gettim yolda önümü göremeyon. Her sivri daşı, kesik çam gazını, kör şeytan sanıyon. Bilivediğim duacıkların hepiciini okuyon emme gorkudan ödüm gopuyor gene de, gök şavkına gediyon.

Köyden bayrak ıraklaştıktan sonra takadım galmadı. Çalı dipcezinde guytucukta bi uyumuşuyun, neçen sonra uyanıverdiydin; dayak ırgını olmuşuyun!.. Gara bere içinde galmışıyn. Guşluk vakti olmuş. Ayaca kalktım; toparlayarak, sendeleyerek kendi köycezime varı varmaz ayacım tutmaz, dilcezim dönmez, göscezim görmez oldu. Kendimden geçip bayılmışıyn.

Köylüler konuşuyorlar; “Ola bu bizim üsen!” “Ölmüş mü bakın” deyen de “Geberdiyse hemen gömelim aşam olmadan” deyen de... “Bu etini çekesiceyi kim netmiş” deyen de, “Bayâ daya dayanıklıymış ola bu Üsen” deyen de... Kimisi de “Ola bu onmaz emme uraşalım bari” deyor. Hısımcıklarım da beni ıralayıp batırı, gurtarır mıyız deyî. Kendime zar zor geldim. Gonu gomşu, hısım akraba toplandı. Yaş deriye gattılar. Hamır sardılar. Sarmalığa gömdüler. Okudular, üflediler... Bir haftada ayağa zor kalktım.

Köy yerinde herkesin bir lakabı vardır. “Deve hamıdıyla, er lakabıyla alınır”. Kızdıklarına kızdıkları hayvana, sevdiklerini sevdikleri hayvana benzetirler. Baya evvelleri bizim köyde Gaddar Veli deyî bir muhtar varmış. Lastik babıç ağzı, boğasaklı tosun gibi enseli, gabız olup ıkınan adam suratlı; süsecek boynuzlu camız gibi duran, daylak deve gibi geviş getiren, bızalacı sığır gibi garnı olan, dana kelleli, kibirinden burnundan kıl aldırmayan, ısıracak köpek gibi herkese sırtaran bir adammış bu Gaddar Veli.

Gaddar Veli’nin muhtarlığı döneminde, biz cıllık cıbirika, babam köyün tokatçısıymış. Yellice köyünün geçisini goyununu, sığırını devesini, atını eşeni, malını maşakkatını örüme girdi deyî hayvan tokadına katar, köylülere eyri eyri iş kesermiş. Köylülerin ellerinde avuçlarında ne varsa almış. Ortalığı tak tak dayamış, eline geçirdiğini iğnenin deliğinden geçirirmiş. Anasını danasını, kızını kısranı dayaktan gırmış geçirmiş. Adamların içine işlemiş, bunları unutmamışlar.

Bi gün, kendisi olmasa bile çolunu çocunu ele geçiri, gapana kısıtırız deyî beklemişler. Benim de Bozçakal'ın oğlu Yalınayak Üsen olduğumu anlayınca babamın attı dayakların hepisini bir eşek yükü olarak bene atıverdiler. Er geç gerisin geri gedip hepisini höcerenlik edip hunevine çevirecen emme, yüreğimin yağı bayâ eridi gayrı, yeniden yağlanmasını beklemem ılaızım.

Babam Tokatçı Bozçakal, çalıp çırpıtığı paracıkların iççını Muhtar Gaddar Veli'ye, iççını Deştimen Kel Memet'e vermiş. Kalanını da yemiş yümüş; bize tamtakır bi evcez kalmış. Bencezin ne kapıda dakılı danası var, ne ovada ekili tenesi... İp ile kuşam kalmış. İp ullah sivri külâh kalmışın. Evimiz elin günün hinliğinden hun evine dönmüş. Gardaşcak tun tun dağılmışsıyız. Ben neden elin üç oğlaklı beş keçisini? Kimsenin varında yoğunda, yedinde yüdünde gözüm yok.

Hindi var a, Yellice Köyünün kıyısından bile geçmeyon. Ben tek duruyon emme; babam Bozçakal tek durmamış. Babam etmiş, ben çekiyon. Vardım kapıdan kovuluyon. Gaçmaktan govalamaya vakit bulamayon. Innak da kimseye çatmacan emme; bene çatarlarsa, gabat benden geder. Çarı çorabı geyip, Beşkaza takasını yan takıp, önünü yokarı ganırdıp, gözünü gızardıp, tekme tokat, daş alama, ortalığı daraman toz ederin ha!.. Babam Boz Çakal'dan daha beter olurun valla! Herkes usluca dursun. Beni zıvanadan çıkarman. Benim de kendime göre fendim var. Ekleşmen bene de, tek durun ula voyn!⁸⁶

1.1.2. Fıkralar

Türk kültüründe “latife” ve “anekdot” sözcükleriyle tanımlanmış olan ve Cumhuriyet döneminden itibaren bugünkü adıyla anılan fıkra, kısa ve yoğun anlatımıyla günlük hayatın mizahi yönlerini ortaya çıkaran mensur bir anlatı türüdür.⁸⁷ Hikaye temelini hayattan almış; bir düşüncenin oluştuğu öz ve yoğun anlatımı bulunan, günlük yaşantıda meydana gelen iyi olmayan ve komik olayları, tezatlıkları, eski ve yeni nesil arasında var olan çatışmaları alaya almaya dayanmış, ince bir mizah yeteneği gerektiren kutsal bir sözle yansıtan anlatılara fıkra denir.⁸⁸ Hayta köylerinde derlediğimiz fıkralardan anladığımız kadarıyla; fıkra türü aslında bir toplum eleştirisidir.

Fıkralar günlük hayatta yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olay ve durumlar ile davranış, düşünce ve fikir ayrılıklarından doğan zıtlıkları da konu edinir.⁸⁹ Yani bireyin başka bir birey ya da bir toplulukla veya bir topluluğun başka bir toplumla arasında cereyan eden ve farklılıklarından ortaya çıkan sosyal çatışmalar, mizahi bir hüviyete bürünerek

⁸⁶ Kaynak Kişi; Teslime Çetin (25.01.2018)

⁸⁷ Abalı, 2016; 28

⁸⁸ Uysal, 2008; 28

⁸⁹ Boratav, 2018; 15

fıkralarda kendini gösterebilir.⁹⁰ Yaptığımız derlemelerde görülmektedir ki yörük fıkraları; Türk kültürü, mitolojisi ve halk inanışlarından birçok izler barındırmaktadır.

1.1.2.1. Öldü Bile

Bizim eski obada koca yörüğün biri uzun süredir hasta yatağında yatmaktaymış. Başından bir an ayrılmayan oğlu bir gün sürüyü otlatmak için dağa çıkmış. O gün de babası ölmüş. Obadan bir genci oğlana haberci olarak göndermişler. Ancak çocuğu sıkı sıkı tembihlemişler:

- Aman oğlum birden öldü deme sakın. Durumu kötüleşti diye söyle, derler.

Dağda sürünün başında duran Yörük obadan gelen haberci çocuğu görünce hemen şüphelenir ve çocuğa:

- Ne oldu babam mı kötüleşti? Diye sorunca çocuk hemen:
- Ne kötüleşmesi, ölüverdi bile, der.⁹¹

1.1.2.2. Çakıl Taşı

Obadan birisi bir yerde eşkıya olduğu haberini alır. “Herkesi soyar ama beni soyamaz” diye düşünerek eşkiyayı yakalamak ister. Bunun için de çakmak taşlarını düzerek beline sarar. Neyse eşkiyanın olduğu bölgeye gelip dolanmaya başlar. Bayağı gezdikten sonra oradan geçen birine dönerek:

- Oğlum burada eşkıya var, geleni gidene soyuyor dediler. Aha para kuşağın altında bir haftadır dolaşıyorum kimse yaklaşmadı bu nasıl iş? Diye sorunca oğlan hemen cevap verir.
- Ula amca sen ilk geldiğinde baktık biz ona onların hepsi çakıl taşı!⁹²

1.1.2.3. Hazır Cevap Dede

Kocamış bir yörük amca, kızının hanesine konuk olmuş. Kız da kocamış yörük babasının bir an önce kendi hanesine gitmesini istiyormuş. Ancak saygısından da gitmesi gerektiğini, misafir istemediğini belirtememiş. Yörük kocası kızının yavrusunu öpüvermek isteyivermiş. Torun ise koca ağadan korkup anasının kucağına kaçmış.

Anası:

-Kızım bak hele kocamış ak sakallı büyük babanın senden buse alası gelmiş. Buseni aldıktan sonra da gidesi gelmiş.

⁹⁰ Sakaoğlu, 1992: 83

⁹¹ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (28.03.2018)

⁹² Kaynak Kişi; Serdar Aynalı (17.03.2018)

Koca herif de lafı hemen anlayıvermiş tabi, oysaki hiç de kendi hanesine gitmeye niyetli değilmiş.

Hanesine konuk olduğu kızına cevabı yapıştırmış;

-Dedenin adı Dur Ali. Hiç de gidesi gelmiyi.

1.1.2.4. Beydağı

Yörük Veli Ağa'nın incirin daldan aşağı düşüş vakti kadar da olsa yerine geçme isteği oba liderine fısıldanır ve Veli Ağa'yı boy beyinin huzuruna çağırırlar. Bir inciri ağaçtan koparıp yere düşme vakti kadar lider olmak isteyen Veli Ağa bu kısa sürede ne yapabileceğini merak eden ve bu saçma hareketiyle onu rezil edeceğini farzeden boy beyi yörüğün cevabı karşısında şaşırır kalır:

-Beydağı'nı vakıf yapacağım!⁹³

1.1.3. Masallar

Arapça “mesel” kelimesinden Anadolu'ya “masal” olarak aktarılmış bu kelimenin tanımı, “genellikle yaşanan coğrafyanın insanları tarafından yaratılan, dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarılan çoğunlukla olağüstü özelliklere sahip insanların veya tanrıların başından geçen, olağandışı konuları ele alan hikâye” olarak yapılmıştır.⁹⁴ Türk milletine ait Anonim Halk Edebiyatı mahsul türlerinden biri de şüphesiz ki masallardır. Özellikle, okuma ve yazma kültürünün sık olarak görülmediği yörükler arasında genellikle geceleri söylenerek vakit geçirilirdi. Dilden dile, nesilden nesile aktarılan masallar Hayta Yörükleri tarafından da icra edilmiş; olay ve kişilerle olan yargılarını hayali veya gerçeğe yakın bir şekilde iletmişlerdir.

Şehzade Kurbağa ve Kız

Evvel zaman içinde kalbur zaman biçiminde develer tellal şıçanlar berber iken, beşikteki bebek dedesini tıngır mıngır salları iken zamanın birinde bir padişah, padişahın ise gözünden bile sakındığı bir şehzadesi var imiş. Şehzade bir gün gezmeye çıkmış. Uzun yollar yürümüş, atıyla gezmiş. Bir dere başına gelmiş, derenin kenarında kaya üstünde kurbağa görmüş. Bu kurbağanın çok güzel gözleri varmış. Padişahın oğlu bir anda bu kurbağanın gözlerine vurulmuş. O halde saraya akli kurbağada kalmış bir şekilde dönmüş.,

Saraya geldiğinde padişah babasının huzuruna çıkmış şehzade. Padişah babasına “Sevgili babacığım, ben Aksu köyünde bulunan bir derenin kenarında gördüğüm kurbağaya

⁹³ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (21.03.2018)

⁹⁴ Sakaoğlu, 1999: 45

âşık oldum. Onunla evlenmek istiyorum.” der. Padişah duydukları üzerine şaşkına döner ve “Oğlum, hiç kurbağayla evlenilir mi? Olmaz öyle şey.” diyerek hiddetle karşı çıkar.

Şehzade bu olaydan sonra yemeden içmeden kesilir, kendisini odasına kilitler ve kimseyle konuşmaz olmuştur. Bu durum üzerine padişah emir verir ve kurbağayı saraya getirtir. Saraya adım atan kurbağa ayağını padişahın odasına bastığı an güzeller güzeli bir kız oluverir. Padişah hemen kızı kolundan tutup oğlunun yanına götürür. Şehzade kızı gördüğünde şaşkın bir şekilde “Ben o gözlerine vurduğum kurbağayla evlenmek istiyorum.” der. Kız ise “Ben bir kralın kızıyım, babamın düşmanları bana büyü yaparak kurbağaya dönüştü. Sen benim gözlerime vurulunca büyü bozuldu eski halime döndüm.” diye açıkladığında şehzade çok sevindi. Padişah da olan biteni öğrenince Rum kralından kızı şehzadesine isteyip kırk gün kırk gece düğün yaptı. Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine...⁹⁵

Yörük Beyi ve Şahmaran

Bir varmış bir yokmuş. Mırtına (Murtana) köyünün dere kenarında yaşayan bir yörük beyi varmış. Bu bey cesur, mert ve hakkaniyetli oluşuyla bilinirmiş. Yörük beyi ve ataları çok uzun süreden beri bu dağlarda yaşamaktaydı. Bu beyin dedesi Hızır Peygamberden hayvanlarla konuşma yeteneğini edinmiş. Bu dedenin soyundan gelenler sayesinde yaşadığı dağlara “Bey Dağları” denilmeye başlanmış.

Bey Dağları’ndaki yörük obalarının bireyleri “Saçıkara” denen yörük beyinin hükümdarlığında huzur içinde yaşarlarmış. Amma gelin görün ki bu yörükler bir durumdan çok muzdaripmiş. Masala göre Beydağları’nın zehirli yılanları insan kanıyla beslenirlermiş. Bu durum köyde yaşayan yörüklerin ölümü-ne yol açmaktaymış. Bu duruma çözüm üretmek için yörük obası Saçıkara’nın çadırını ziyaret ederek bu duruma bir çare bulmasını istemişler. Saçıkara biraz zaman isteyip bu durumu nasıl çözerim diye düşünmeye başlamış. Aylarca düşünmüş ama çare bulamamış. En sonunda Rum diyarında gezerken gözlerine vurulup hanım olarak aldığı Gökkız çare bulmuş ve “Beyim bu meseleyi ancak yılanların şahı Şahmaran ile konuşarak çözebilirsin.” demiş.

Saçıkara, Şahmaran yılanı bulmak için adamlarını göndermiş. Adamlar en sonunda Şahmaran’ı Karain diye adlandırılan inde bulmuşlar. Bu in çok büyükmüş ve içinde yüzlerce yılan varmış. Saçıkara Karain’e gidip Şahmaran’la konuşmuş. Şahmaran bir şartla kabul ederim demiş “Bize insan kanından daha lezzetli bir kan bulacaksın.” Şahmaran bu iş için sivrisinek ve serçeyi görevlendirmiş. Sivrisinek ve serçe birlikte dünyanın en lezzetli kanını aramaya başlamışlar ama sivrisinek insan kanı dışında hiçbir kanı beğenmemiş ve Şahmaran’a

⁹⁵ Kaynak Kişi; Teslime Çetin (25.01.2018)

bunu iletmek için yola çıkmış. Serçe ise çok üzölmüş çünkü insanları çok seviyormuş. Yuvalarını hep onların çadırlarına yakın yapıyormuş. Masal bu ya serçe, Şahmaran'a insan kanından lezzetli kan bulamadığını söylemesin diye sivrisineğin dilini kopartmış. O günden sonra sivrisinek vızıldayıp durmuş dediğı hiçbir şey anlaşılmamış. En sonunda Şahmaran ve yörük beyi Saçıkara'nın huzuruna çıkmışlar. Sivrisinek bir şeyler vızıldamış ama kimse anlamamış bunun üzerine serçe demiş ki “Yol arkadaşım sivri kardeşimle dünyanın dört bucağını gezdik. Sivri bütün mahlûkatların kanının tadına baktı ve yolda dönerken hastalandı, konuşamaz oldu. Hastalanmadan önce bana söylediğine göre en lezzetli kan fare kanıymış.” Şahmaran serçenin dediklerine inanmamış ve üstüne atlamış fakat serçe uçuvermiş. Sadece kuyruğı Şahmaran'da kalmış bu yüzden serçelerin kuyrukları hep çatal şeklinde olmuş. Şahmaran ise verdiği sözden dönemediğı için yılanlar hep fare kanıyla beslenmiş. İnsanlar ise Saçıkara'ya dua edip şükranlarını sunmuşlar.

Gökten üç elma düşmüş: biri yörük beyi Saçıkara'ya biri anlatana biri de dinleyene...⁹⁶

Ayşe Fatma Kuzular

Bir varmış, bir yokmuş. Köyün birinde bir koyun sürüsü ve içinde daha yeni yavrulamış bir koyun varmış. Yeni doğan bu yavru kuzular gün geçtikçe güzelleşmişler. Bu koyun sürüsü hergün çobanları tarafından otlatılmaya çıkarmış. Yavru kuzular ise ahırlarında kalır ve annelerini beklerlermiş. Anne koyun Giderken gözü arkada kalsa da kuzularına süt verebilmek için zorlanarak da olsa otlamaya gidermiş ancak gitmeden hep kuzularını “ sakın benden başkasını takip etmeyin. Ben gelince “memelerim sütle dolu derim” demiş. “Böylece siz de benim geldiğimi anlarsınız” diye eklemiş.

Ahıra gelen anne koyunun “kuzularım memem sütle dolu” dediğini ahır yakınlarında gezinen bir kurt duymuş. Yavru kuzuların anneleri yine bir sabah otlamaya sürüyle birlikte gittiğini gören kurt ahıra gitmiş ve kapıdan “memem sütle dolu” diye seslenmiş. Koyunun yavruları kurdun sesinin annelerinkinden kalın olması sebebiyle kurda inanmamışlar. Kurt ise bu ses tonuyla kuzuları kandıramayacağını anlamış. Kireç tozunun sesi incelttiğini öğrenmiş olan kurt kireç tozunu yemiş. Böylece sesini incelterek kuzuları kandırabileceğini düşünmüş. Kireç tozuyla sesini incelten kurt yine ahıra gitmiş ve kapışan “memem sütle dolu” demiş. Kuzular da içeriden “senin sesin annemize benziyor ama biz emin olalım ayağını kapının altından göster” demişler. Kurt ise başka çaresinin olmadığını anlayarak ayağını kapıdan göstermiş. Kuzular ise “annemizin ayağı pamuk gibi bembetaz sen bizim annemiz değilsin.” diyerek kurdun yanına gitmemişler.

⁹⁶ Kaynak Kişi; Hatice Çetin (08.08.2019)

Kurt ise ertesi gün kireç tozunu yemiş ayaklarını ise un çuvalının içine sokmuş. Tam olarak koyuna benzediğini düşünerek ahırın kapısına gitmiş “memelerim sütle dolu” diye seslenmiş. Kuzular sesini ve ayaklarını annesine benzettikleri kurdun yanına gitmişler. Kurt ise kandırdığı kuzular hemen orada yemiş.

Akşam olunca koyun ahıra gelmiş “memem sütle dolu” diye seslenmiş fakat kuzuları yanına gelmemiş. Kuzularını bulamayan koyun en sonunda ahırın dışındaki bahçeye gitmiş, yavrularının derisini ve kan izlerini görmüş. Yavrularını kurdun yediğini görmüş. Yavrularının yenildiği yerde günlerce ağlamış. Düşünmüş taşınmış ve kurttan intikam almaya karar vermiş. Aramış taramış ve kurdun izini bulmuş.

Plan yapan koyun bir gün kurda sürünün çoban köpeğiyle haber yollamış “koyun seni akşam yemeğine davet ediyor.” diye. Kurt bu davete çok sevinmiş “yavrularını yedim şimdi de koyunu yerim.” diye düşünmüş. Daveti kabul ettiğini koyuna bildirmiş.

Koyun ise hazırlıklarını yapmış. Kümeste ölü bulunmuş tavuğu haşlamış, içine fare zehrini koymuş bir de kurdu oturtacağı yerin altına derin bir çukur kazıp içine ateş koymuş. Çukurun üzerini tahtayla kapatıp çul sermiş.

Kurt gelmiş. Koyun pişirdiği tavuğu kurdun önüne koymuş. Kurt önüne gelen yemeği görünce sevinmiş ve içinden “önce tavuğu yiyeyim daha sonra da koyunu yerim” diye düşünmüş. Kurt tavuğu yerken koyun kurdun altındaki çulu ve tahtayı çekmiş böylece kurt ateşin içine düşmüş. Ateşin içine düşünce tutuşmaya başlayan kurt “yandım Allah” diye haykırmış. Koyun ise “ben evlat acısıyla yandım sen de yan.” demiş. Böylece koyun çocuklarının intikamını almış. Kurt ise koyundan aldığı vebal ile cehennemi boylamış.

Gökten üç elma düşmüş biri intikamını alan koyuna, biri cehennemi boylayan kurda diğeri ise masalı dinleyenlere...⁹⁷

1.2. Halk Şiiri

Halk şiiri; duyuş, düşünüş ve söyleyiş özellikleriyle, geniş halk yığınlarını yansıtır. Bir ulusun en gerçek benliğini halk şiirlerinde bulabiliriz.⁹⁸ Halk şiirinde çok güzel mısraların yanı sıra çok zayıf mısralara da rastlanmaktadır. Hayta Yörükleri arasında icra edilen halk şiirleri; biçim olgunluğu, sözcüklerdeki uyum tesadüflere, geleneğe bağlıdır. Bu bölümde; Hayta Yörükleri arasında derlenen halk şiirleri örneklendirilecektir.

⁹⁷ Kaynak Kişi; Fatma Çakmak (27.08.2019)

⁹⁸ Oğuz, 2001; 27

1.2.1. Destanlar

Destan kavramı halk edebiyatında geniş kapsamlı kullanılan bir terimdir. Çalışmamızda konu aldığımız destan; belli olaylar üzerine yazılmış, söylenmiş halk şiirleridir.

99

At ve binicilik, Hayta Yörüklerinde hem merak hem de sosyal bir ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Eskiden mali durumu iyi olan her aile bir binek atı besler, düğünlere, cirit oynamalarına at ile katılırdı. Derlediğimiz destan; 1700’lü yıllarda Hayta Aşiret Lideri Tugayzade’nin Farsak Bey’inden at istemeye gidişini anlatır. Bu destanı Hasan adlı bir ozan yazıya aktarmıştır. Yazıya geçirilen bu destan, saz eşliğinde Murtana Kahvehanesinde halen söylenmektedir.

Devletli halinle daim olasın
Saadet mülkünde ebed kalasın
Hasan’ın muradı nedir bilesin
Cümle ahabpların yargar olsun.

İzzetli eşidirim adı sanını
Mürüvvetli derler senin şanını
Afaddan saklasın mevla canını
Mürüvvet edenler berhudar olsun.

Gönülaynasına bir nazar kıldım
İsmine ismine mutabık buldum
Hüsnü zan eyleyip bir haber saldım
Kadir bilmeyene ahüzar olsun

Elime almışım çürük kalemi
Size tahrir ettim biraz kelamı
Hediye eyledim yüz bin selamı
Kabul etmeyene külli ar olsun.

Mahdumunuz olan alnı kemerler
Beline kuşansın altın kemerler
Onlar da bizden selam umarlar
Senamız onlara bisumar olsun.

⁹⁹ Elçin, 1988; 67

Biraderlerine çok selam söyle
İncitme onları rıfkiyle söyle
Selamı tebliğ et, cümlesin toyla
Cümlesi yerinde berkarar olsun.

Hususa içinde Ahmet Efendi
Zahire muhtardır, Muhdar'dır kendi
Zannederim o da sehabet bendi
Hüsnü hal üzere daim var olsun.

Sözümüz red olsa bizlere vaydır
Muradım at değil bir doru taydır
Dilersen akçesin peşince saydır
Geri kalsın deyen derbeder olsun.

Bazıları dediler kendin varmalı
Farsakların yüzün batmalı
Evvela akçeyi peşin vermeli
Bazı kimselerin eli dar olsun.

Ben dedim ki âdem âdemi bilir
Hocanın üstüne para mı kalır
Dilerse akçesin peşin alır
Sözün bilmeyenler turumar olsun.¹⁰⁰

1.2.2. Türkü

Türkü kelimesinin sözlükte anlam karşılığı olarak; hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş nazım şekilleridir.¹⁰¹ Divan-ı Lügati't Türk'te Türkü türü için “ır” ve “yır” terimleri kullanılmıştır.¹⁰² Türkü diye adlandırdığımız bu tür aslında Türklerin siyasi, sosyal, kültürel boyutlarıyla yaşamın her safhasında varlığı kabul edilmiş bir birikimdir.¹⁰³ Türküler genellikle herkesin anlayabildiği ortak, sade, süssüz ve halk dilinde hece vezni ile söylenip yazıya geçirilmiştir. Az da olsa aruzla yazılmış türküler de mevcutken hece ile oluşturulmuş türküler mani ve koşma tipine bağlı olarak şekil özellikleri gösterir.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (22.05.2028)

¹⁰¹ Yeşil, 2014: 58

¹⁰² Akkoyunlu, 2014; 88

¹⁰³ Yakıcı, 2013; 44

¹⁰⁴ Yeşil, 2014: 58

Halk Edebiyatı'nın sık olarak kullanılan bir şekli de sözlü ve yazılı olarak karşımıza çıkan halkımıza ait türkü yani ezgilerdir.¹⁰⁵ Haytalar arasında özel olarak bestelenen ezgi anlamına gelen türkükler, genellikle bütün halkın anlayabildiği bir dilde, kulağa hoş gelecek şekilde icra edilmektedir.

Yörede söylenen türkülerin çoğu yaşanmış olaylardan kaynaklanır. Ölüm olaylarının ardından kişisel ve topluca, acıyı anlatmak amacıyla ağıtlar yakılır.¹⁰⁶ Ölünün sağlığında yaptığı olumlu yönleri maniler şeklinde anlatılır. Manileri tezimizde ayrı bir bölümde aktaracağız.

1.2.2.1. Antalya'nın Mor Üzüümü

Mor üzüm Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yetişebilen bir meyvedir. Fakat mor üzüm yetişiminde iklim şartlarının en uygun olduğu yer Antalya'dır. Anadolu hatta dünyanın çoğu ülkesine mor üzüm Antalya'dan gönderilmektedir. Bu yüzden mor üzümün Antalya'nın tarım ekonomisinde oldukça hatırı sayılır bir yeri vardır.¹⁰⁷ Maddi olarak değerli olan mor üzüm için muhtemelen tarım işçileri arasında icra edilmiş bu türkü zamanla Hayta Yörükleri arasında yer edinmiş ve dilden dile aktarılmıştır. Türkünün sözleri şu şekildedir;

Antalya'nın mor üzümü
Severler selvi uzun aleylim
Hoca efendimin küçük kızını
Seven kollar yorulur mu aleylim
Antalya'nın kuyuları derin
Çayır çimen kıyıları serin
Avdan gelir emmioğulları
Antalya'nın altı bakır üstü çakıl
Atlar gelir çakıl yoldan aleylim
Sevdiğimin gözü çakır
Sarsam ne zaman
Sevsem ne zaman aleylim.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Boratav, 2000; 36

¹⁰⁶ Oğuz, 1993; 48

¹⁰⁷ Kartalcık, 2008; 28

¹⁰⁸ Kaynak Kişi; Ali Çakmak (25.09.2018)

1.2.2.2. Altındandır Kapısının Eşiği

Altındadır kapının eşiği
 Yan yanadır anacığımın döşeği
 Benim yârim Antalya'nın çiçeği
 Al karanfil mor şişede ıslanır
 Bir gün deli gönül uslanır
 Nazlı yârim pencereden bakıyor
 Hasta olmuş döşeklerde yatıyor
 Hekim gelmiş yarasına bakıyor.¹⁰⁹

1.2.2.3. Yayla Yolları

Yayla yollarında yürüyen gelin
 Allı şalvarını sürüyen gelin
 Ünledim Ayşe diye
 Odayı döşe diye
 Ünledim Fatma diye
 Kaşların çatma diye
 Yanıma gelsin diye
 Yayla yollarında biter naneler
 İnce belli kız doğursun anneler
 Ben varmam oralıya
 Orada duralıya
 Allah nasip eylesin
 Davullu zurnalıya
 Yayla yollarında menevşe açmış
 Sevdiğim o güzel ellere kaçmış
 Ben varmam inekliye
 Yoğurdu sinekliye
 Allah nasip eylesin
 Omuzu tüfekliye.¹¹⁰

¹⁰⁹ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (22.05.2028)

¹¹⁰ Kaynak Kişi; Esma Kökalp (30.07.2019)

1.2.2.4. Gökte Yıldız Yüz Altmış

Gökte yıldız yüz altmış
 Mevlam neler yaratmış
 Anasını çerden çöpten
 Kızını huri melek yaratmış
 Gökte yıldız ellidir
 Ellisi de bellidir
 Küçükken yar sevenin
 Gözlerinden bellidir
 Gökte yıldız sayılmaz
 Çiğ yumurta soyulmaz
 Yâri güzel olanın
 Yüreğinde yağ olmaz.¹¹¹

1.2.2.5. Konyaltında Hasırım

Konyaltında hasırım
 Despina'ya yesirim
 Despina'm halı dokur
 Mekiğe masurum
 O yana döner sar beni
 Bu yana dönünce sor beni
 Sağ yanım yastık ister
 Sol yanım sevdiğimi diler.¹¹²

1.2.2.6. Ah Kurşunlu'ya Giderken

Osman Kaya, Aksu'nun Topallı köyünde oturan bir gençtir. Çobanlık yaptığı için sabahtan akşama kadar davar sürüsü güder. Çobanlık yaptığı için yakın köylerde gezer. Kurşunlu köyünde yaşayan Dudu'ya âşık olur. Dudu da onu Osman'ı sever ama hayatın şartları ve aile baskısı nedeniyle birbirlerine açılmazlar. Dilden dile dolaşan aşkları bilenler tarafından saygı görür. Bu iki genç birbirlerine kavuşamazlar, her ikisi de farklı kişilerle evlenmek zorunda kalırlar. Ne var ki kavuşamayan âşıkları anlatan bu türkü şimdilerde Aksu düğünlerinde oyun havası olarak çalınmaktadır.¹¹³

¹¹¹ Kaynak Kişi; Şerife Yıldırım (01.08.2019)

¹¹² Kaynak Kişi; Nuri Çoban (22.05.2028)

¹¹³ Kaynak Kişi; Emine İctüzer (02.08.2019)

Ah Kurşunlu'ya giderken
 Yolda bayram ederken
 Ben Dudu'ya vurgun oldum
 Dağda keçi güderken
 Ah Kurşunlu'ya giderken
 Gök cevizdir yedikleri
 Hiç aklımdan gitmiyor
 Dudu kızın dedikleri
 Ah Kurşunlu'ya giderken
 Suyu arğa böğerler
 Seviğim kalk gidelim
 Öldürmezler en fazla döverler.¹¹⁴

1.2.2.7. Çubukbeli Türküsü

Çubukbeli türküsü bir Antalya türküsüdür. Hayta Yörükleri bu türküyü çok severler ve düğünlerde dinlemek için çok isteklerde bulunurlar. Çubukbeli türküsünün Serik ilçesinde ortaya çıktığına dair kayıtlar vardır. Serik'in bir köyü olan Karıncalı Köyü'nde Yanıkoğlu Şevket adlı biri yaşamış. Çubukbeli türküsü bu kişiye aitmiş. Türkü Yanıkoğlu Şevket'ten, onun oğlu olan ve Cevat Ağa diye de bilinen Cevat Uyanık tarafından derlenmiş. Yani oğul, babasının türküsünü derlemiş. Bununla birlikte türkünün babaya değil tamamen oğula ait olduğunu söyleyen kayıtlar da mevcut. Bu kayıtlara göre Çubukbeli türküsü müziğiyle ve sözleriyle tamamen Cevat Ağa'ya ait. Yani Çubukbeli türküsü derleme değildir.

Çubukbeli türküsünde Cevat Ağa yörüklerin göçünü anlatır. Türküde ayrıca bir yörük olan Akçakız'dan söz eder. Akçakız'ın gerçek olup olmadığı bilinmez. Yani Cevat Ağa'nın onu gerçekten görüp görmediğine ya da hayalinde yaratıp yaratmadığına dair bir bilgi yoktur. Yalnız Cevat Ağa'nın Akçakız'a yaklaşmadığı bilinir.¹¹⁵ Aksu Hacıaliler köyünde dilden dile dolaşan bu türkünün sözleri şu şekildedir;

Çekemedim Akça kızın göçünü; of göçünü
 Sırma saçlar bırak dövsün döşünü; ah kız döşünü
 Gülüver de göreyim sırma dişini de of dişini,
 Yol ver Çubuk Beli geçeyim; geçeyim ah kız geçeyim
 Hey, hey, Yaylaların yeli soğuk esmez mi, of esmez mi?
 Sevdığım de rüyalara girmez mi ah kız girmez mi?

¹¹⁴ Kaynak Kişi; Emine İctüzer (02.08.2019)

¹¹⁵ Çimrin, 1984: 431

Yol ver bana çubuk beli geçeyim
Ah kız geçeyim.¹¹⁶

1.2.2.8. Çaybaşına Bostan Ektim Yayıldı Türküsü

Çaybaşı Antalya Merkez’de bir semttir. Doğu Garajı ile Burhanettin Onat Caddesi arasında yer alıyor. 1900’lü yıllarda Hayta Yörükleri buralara gelip ekin ekerlermiş. Daha sonra ise erkekler tarlalarda çalışmaktan yorgun düştükleri için o zamanların meşhur ‘Çaybaşı Kahvehanesi’ne gidip soluklanırlarmış.¹¹⁷ Bu türkünün sözleri de soluklanma molalarında sazlarını alıp doğaçlama söyledikleri sözlü icralarından kalmadır. Türkünün sözleri şu şekildedir.

Çaybaşına bostan ektim yayıldı
Efe başı aman bir bıçakta
Gadınım da gözümde bayıldı
Gitme dedi aman aman
Yâr boynuma sarıldı
İnme durnam enme susuz da selsiz
Gadınım da çöllere
Ben ölürsem aman meyil verme
Güzelim de ellere

İstanbul'a aman aman
Cura yazdım saz geldi
Telli potin aman gar topuğa
Gara gözlüm dar geldi
Sevip sevip aman aman
Ayrılması zor geldi

İnme durnam enme susuz da selsiz
Gadınım da çöllere
Ben ölürsem aman meyil verme
Gadınım da ellere.¹¹⁸

¹¹⁶ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (22.05.2028)

¹¹⁷ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (22.05.2028)

¹¹⁸ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (24.06.2019)

1.2.2.9. Deniz Dibinde Hatce'm Türküsü

Bu türkünün öyküsü şu an Alanya ilçesine bağlı Avsallı köyünde yaşayanlar arasında icra etmiştir. Avsallı köyü Alanya'ya yirmi kilometre uzaklıkta bulunur. Burası 1950'lere kadar bir köyken daha sonra işler kolay yürüsün diye devlet tarafından belediye kurulmuş ve şimdilerde Alanya ilçe sınırları içerisinde turizm adına önemli bir yere sahip olan köy olmuştur. Avsallı çevresi bağ ve muz bahçeleri bulundurur. Avsalların merkezinde duvara bitişik ve iki ağızlı çeşmesi olan bir ev vardır. Bu ev türkünün asıl konusu durumuna gelmiş Hatice'nin evidir.

Hatice ailesinin zoruyla görücü usulü evlenmiş, çoluk çocuk sahibi olmuş bir kadındır. Dilden dili, köyden köye dolaşmış bir güzelliğe sahiptir. Avsalların ismi bilinmez bir çobanı da her gün davar sürülerini Hatice'nin evinin kenarındaki sulak yerde otlatırmış. Hatice bir gün çamaşırlarını yıkayıp döverken çobanı görmüş. Evli olmasına rağmen çobana abayı yakmış, sırlıklam âşık olmuş. Gel zaman git zaman çoban da kalbini bu evli güzeller güzeli Hatice'ye bahşetmiş. Günler su gibi akıp geçerken bu kara sevda kör bela gönüllerine ateş olmuş. Evli ve çoluk çocuk sahibi Hatice ise gönlüne engel olamayıp gözünü karartmış. Zamanın şartlarında sadece erkeklerin rızası alınarak boşanma olduğu için Hatice görücü usulü evlendiği kocasından boşanamamış ve çareyi kaçmakta bulmuştur. Çoban, sevdalısı Hatice'yi alıp Aksu kazasının Murtana köyüne yerleşir.

Bu hadisenin cereyan etmesinden bir yıl sonra da Türkler kazasından başka bir Hatice isimli kadın, Hasan Emmi'nin Osman adında oğuluna kaçmıştır. İki Hatice'nin de kara sevda uğruna kaçmaları artık bu köylerde Hatice ismini bebeklerine koyarken çekinmelerine sebep olmuş ve bu nesilden nesile aktararak türkü halini almasına sebep olmuştur. Murtana; Hayta Yörüklerinin mesken tuttuğu, yaşadığı bir köydür. Olayın geçmesi sebebiyle midir bilinmez ama Hayta Yörükleri arasında yaygın bir türküdür. Türkü sözleri şu şekilde icra edilir;

Denizin dibinde hatcam demirden evler
Ak gerdanın altında da çiftedir benler
O kınalı parmaklar da o beyaz eller
Yolcuyu yolundan eyleyen dilber
Ovalara duman çökmüş göremedin mi?
A kız kendi saçını öremedin mi?
Dalga dalga dalga dalga dalgalanıyor
Hatçayı görenler sevdalanıyor
Arvallı'nın önünde de pınarlar harlar

Hatçam çıkmış pencereye ay gibi parlar
 Ben hatçamı yitirdim de dumanalı dağlar
 Gözlerimin pınarları durmadan çağlar
 Alçaklara karlar yağmış yükseklere buz
 Gel seninle gezelim ince belli kız
 Onu onu onu onu onu onuna
 Ben de yandım hatçenin mor fistanına.
 Yüce dağ başına hatçam ekin ekilmez
 Yağmur yağmayınca anam kökü sökölmez
 Ellerin köyünde hatçam kahır çekilmez
 Doldur ağıları içelim hatçam
 Ovalara duman çökmüş göremedin mi?
 A kız kendi saçını öremedin mi?
 Dalga dalga dalga dalga dalgalanıyor
 Hatçayı görenler aman sevdalanıyor
 Dalga dalga dalga dalga dalgalanıyor
 Hatçayı görenler aman sevdalanıyor. ¹¹⁹

1.2.3. Ninni

Annelerin yavrularını uyutmak veya mahur kılmak maksadıyla mırıldandığı “şiiir” manasına gelen ninni, Türk Edebiyatı içerisinde Anonim ürünler içerisinde irdelenen bir nazım türü kabul edilebilir. ¹²⁰ Türk Edebiyatı’nda ninni türüyle ilgili ilk bilgilere “Divanü Lügati’t-Türk”te rastlamaktayız. Divanü Lügati’- Türk’te ninni türü için “balu balu” ibaresii geçer ve bu ibareyle ilgili olarak Mahmud, “Analar beşikte bebelerini mayıştırmak için söylerler.” der. Türk Dünyasında ve Anadolu coğrafyasında annelerin söyledikleri ninnilerde genellikle annenin yavrusuna duyduğu sonsuz sevgiyle birlikte çocuğu için dualar ve nasihatlerden oluşur. ¹²¹ Bütün Anadolu Yörükleri arasında olduğu gibi Aksu yöresinde yaşayan Hayta Yörükleri arasında da yüzyıllar boyu nice nesiller, annelerinin kucağında onların söyledikleri ninnilerle büyümüşlerdir.

Bu ninnilerin söylenişinde bazen en büyük neşe, bazen de derin bir hüznün vardır. Bebeğin uyuması için lazım olan ninniler vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Aksu Yöresi Hayta Yörükleri arasında yapılan tez çalışmamızda tespit edebildiklerimizi bu bölümde aktaracağız.

¹¹⁹ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (24.06.2019)

¹²⁰ Elçin, 2008; 72

¹²¹ Alptekin, 2011; 126

I. Hey eşekler eşekler
 Fırında pişen pideler
 Yedi yedi doymadı nineler
 Hani bize nerde dediler
 Kızına uyku verdiler.”¹²²

II. Gökte yıldız oynuyor
 Gözüm yavruma doymuyor
 Ellerde yavruma doymuyor
 Ellerde yavru çok amma
 Benim yavrum uyumuyor
 Ninni, ninni bebeğim ninni. ¹²³

III. Bebeğin beşiği çam ağacından
 Yuvarlandı düştü cam kenarından
 Bey babası gelir Ağrı Dağı’ndan
 Nenni, nenni yavrum, nenni. ¹²⁴

IV. Hayta’nın oyunları
 Çayır çimen karaları
 Avdan gelir dayıları
 Tavşan kovar tazıları nenni
 Küçükoba’nın kestanesi
 Okka basar beş tanesi
 Yavrum annesinin bir tanesi. ¹²⁵

1.2.4. Ağıt

İnsanlığın ortak kederinin canlı bir şekilde ifade edildiği ağıtlar insanların acılarını biraz da olsa hafifletebilmek ve kaybettikleri kişileri hatırlayabilmek için birer sembol olmuşlardır. ¹²⁶ İnsanoğlunun ölüm gerçeği karşısında sevdiği bir varlığını kaybetmesi üzerine hissettiği korku ve üzüntü haline bağlı feryat ve isyanlarını ifade ettikleri söz ve ezgilerin

¹²² Kaynak kişi; Arife Levent (15.05.2018)

¹²³ Kaynak kişi; Arife Levent (15.05.2018)

¹²⁴ Kaynak kişi; Teslime Altıntaş (13.02.2018)

¹²⁵ Kaynak kişi; Arife Levent (15.05.2018)

¹²⁶ Görkem, 2001; 19

genel adıdır. Ağıt terimi bir törene bağlı olsun veya olmasın acıklı bir olayı konu olarak ele alır. Ölüm olayını hatırlatmaya ve o acı hissi yaşatmaya yönelik söylenirler.

Ağıt bir ölüm olayı üzerine belli bir geleneğe uyularak yapılan törenlerde yakılmış ve acı hissiyatı üzerine söylenmişlerdir. Türk Dünyası üzerinde söylenmiş ilk ağıt örneğini Divan-ı Lügati't Türk'te "Sagu" olarak geçen Alper Tunga'ya ithafen söylenmiş feryat olarak karşımıza çıkmıştır. Eski zamanlarda var olan ağıt türü zaman içerisinde türküleştirmiş Hayta Yörükleri arasında türküleştirmiştir. Hatta zaman içinde bu ağıtlar acı hissiyatını kaybedip bazı kutlama törenlerinde söylenmeye başlanmıştır.

Ağıtlar belli bir ezgiyle dile getirilir. Ölüm; acı gibi konularda söylenen iki türün ayrımı tamamen ezgileriyle ayrılırlar. Ağıtlar hece vezniyle söylenir. Mani, destan, türkü şekillerinde olmaktadır. Yöreye göre değişmekle beraber 7,8 ve 11'li hece ölçüsüyle söylenir. Sözlü kültürde yaşayan ağıtlar çağlar boyu değişmiştir. Değişen ve gelişen milletle birlikte ağıtlar da şekil ve biçim özelliği kazanmıştır.¹²⁷

Ağıt terimsel anlam olarak; bir acıklı olaya bağlı gelişen konular bütünüdür. Ağıt metni bu acıklı olayı her daim canlı tutmaya ve tüm içeriğiyle o acıyı anımsatmaya meyilli metinlerin tümünü kapsar.¹²⁸ İnsanların, vefat etme korkusu karşısında dile getirdikleri çaresizlik olgusunun anlamlandırılmasıdır bir nevi ağıt. Terim olarak karşılığı "Ağlamak" eylemini niteler. Ağıt söylenmesine neden olan duygular evrenseldir bu yüzden ağıt yakma olgusu tüm Anadolu'nun geçmiş ve şimdiki kültüründe olduğu gibi Aksu çevresinde yaşayan Hayta Yörükleri arasında da varlığını korumaktadır.

Sözlü ritüellerde töreni adlandırmak veya ağıt diye nitelendirilen acı çıkışıları ve ona özgü ezgisini isimlendirme için kendine has söylemler vardır. Ancak bu söylemlerde kesin bir anlamlandırma yoktur. Ağıt kelimesi yerine Hayta Yörükleri bazen acıklı türkü, deme, bozlak, gelin ağıtı, gelin yası, ölüm acısı gibi terimler de kullandığını gördük. Genel olarak ölenin arkasından kadınların söylediği bozlaklarda, vefat edenin yaptığı hayırlı işler, iyi özellikleri, kalbinin güzel oluşu anlatılır. Bu acıklı türkülerde hiçbir zaman vefat eden kişinin kötü özellikleri dile ve küçük düşürücü sözler dile getirilmez. Bazı bozlaklarda ise, bireyin vefat etmediği gibi düşünülerek yaptığı işlerden, giyinişinden, vb. bahsedilmiştir. Bu bölümde Aksu çevresi köylerinde yaşayan Hayta Yörükleri arasında kaydettiğimiz ağıtlardan örnek sunacağız.

¹²⁷ Oğuz, 1993; 47

¹²⁸ Artun, 2008: 32

1.2.4.1. Bebek Ağıtı

Antalya yöresinde yaşayan Haytalar arasında yaygın olan ağıtlardan biri Bebek Ağıtı'dır. Anlatılanlara göre, Antalya'nın Aksu ilçesinden yaylak olarak gittikleri Elmalı'da bir ananın yedi yılsonunda nihayet Ali isimli bir oğlu olmuştur. Oba Aksu'dan Elmalı yaylasına göçmektedir. Çocuk bir kundağa sarılı olarak bir devenin üzerine konmuştur. Yolculuk sırasında nasılsa, ormanda ağaçlardan birine takılan kundak, dalda asılı kalmış, daha sonra Elmalı'ya varılınca mola yerinde çocuğun yokluğu fark edilmiştir. Geri dönen oba yiğitleri, onun ancak kanlı kundağını bulabilmişler; yırtıcı kuşlar çocuğu bu arada parçalamışlardır.¹²⁹ Bu obanın Hayta ya da Kötekli Yörükleri olabilecekleri düşünülmektedir. Bu yüzden bu ağıt Hayta Yörükleri arasında önemli bir yere sahiptir. Ağıtın sözleri şu şekildedir;

Elmalı'dan çıktım yayanan
 Dayan hey diz kemiklerim dayan
 Emmimin atı var dayıcığım yayan
 Bebeğim beni mahveyledi
 Yaktı yaktı canımı külden eyledi
 Bel bezini ağaç dalında bulduğum
 Adını Ali koyduğum
 Yedi yılda zor bulduğum
 Bebe canımı mahveyledi
 Yaktı derinimden kül eyledi
 Gökte bulutlar ağlaşır
 Kuzgunlar ulur düğüşür
 Çadırda düşman gülüşür
 Bebem beni mahveyledi
 Yaktı bağrımı kül eyledi
 Devran var deveden yüce
 Deveye yükledim konar göçe
 Ni ideyim anam nide
 Bebem beni mahveyledi
 Yaktı ciğerimi kül eyledi
 Kaynanam üstümde şalvardan
 Devesinde oğlanı aladan

¹²⁹ Kaynak kişi; Teslime Çetin (19.05.2018)

Yad etmez Yörük kabasından
 Bebem Ali beni mahveyledi
 Yaktı bağrımdan kül eyledi
 Tabancamın yorgan ipi
 Babamdır aşiretin beyi
 Kanlı mı oldu Beydağı
 Bebem beni mahveyledi
 Yaktı canımı kül eyledi
 Otağı davar kılından
 Çadırından çıkmaz bağından
 Kurtulamam kayınatamın dilinden
 Bebem Ali beni del eyledi
 Yaktı bağrımı canımı kül eyledi.¹³⁰

1.2.4.2. Eşini Askerde Kaybeden Bir Kadının Ağıtı

Ağlarım oğlum özümden
 Esme esen, yağma yağmur
 Kanlar domurdu gözümden
 Koz dibinde Esadım var
 Ben de ayrıldım Allahım
 Hoşundu tifo derdi hoşundu
 Pek çok sevgili kuzumdan
 Gel git yavrum ayakların üşüdü
 Pek sevdiğim bal bülücüm
 Hepisinin içinde sevgisi baş idi.
 Yanakları al bülücüm
 Anan sensiz duramayacak
 Öpmeye kıyamazken
 Sevmeye doyamazken
 Yitirdim güzel bülücüm
 Toprağa döşediğim bülücüm.
 Deydi mi ki nazar bülücüm
 Durmaz anan aklını bozar bülücüm.¹³¹

¹³⁰ Kaynak Kişi; Teslime Çetin (19.05.2018)

Öldüm Allah yana yana
Çıktığım merdiveni ine ine
Ben bu kaderi ne işleyeyim.”¹³²

1.2.4.3. Kocası Vefat Etmiş İki Aylık Gelinin Kocasının Ardından Yaktığı Ağt

Al dediler gül dediler,
Al başıma dul dediler.
Eyiye kötüye gayıl ol dediler,
Eyiye kötüye gayıl olamazsan,
Geldiğin yolu bul dediler. ¹³³

1.2.5. Mani

Türk sözlü kültüründe önemli bir yere sahip olan mani Anonim Halk Edebiyatı içerisinde değerlendirilir ve grubun en küçük yapılı türü olarak kabul edilir. Mani sözcüğünün kelime karşılığı sözlükte; “dört mısralı ve kendine mahsus makamları olan manzume” olarak geçer.

Anadolu ve dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Türk boyları içerisinde mani söyleme geleneği yüzyılların deneyim ve tecrübelerinden süzülerek şekillenmiş belirli kurallara bağlanmış ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. ¹³⁴ Mani geleneği atalarımızın tecrübelerinden süzülerek şekil almış, belirli kuralları belirlenmiş, kuşaktan kuşağa aktararak günümüze ulaşmış bir gelenektir. Manilerde Anadolu insanının düşünce dünyanı ve yapısını, hayat felsefesini görmek mümkündür. Mani geleneği, islamiyetten önce yaşayan Türk toplumlarından günümüze kadar sürmüştür. Türklerin günlük yaşamlarını, bayramlarını, düğün geleneklerini, toplumun inancını hatta Türklük bilincini mani türünde görmek mümkündür. Ayrıca yöresel, geleneksel izleri manilerde görülür. ¹³⁵

Mani ve benzeri edebiyat ürünlerinde halkın ortak kültürleri gözler önüne serilir. Bahsettiğimiz mani türü 7 veya 8’li hece ölçüsüyle ve genellikle 4 mısradan oluşacak şekilde icra edilir. Manzum eserler olan mani türü geçmişe göre Hayta Yörükleri arasında eskiye oranla önemini kaybedip azalmaya başlamıştır. Haytalar arasında maniler genellikle; ekin

¹³¹ Kaynak Kişi; Teslime Altıntaş (20.03.2018)

¹³² Kaynak kişi; Arife Levent(15.05.2018)

¹³³ Kaynak kişi; Teslime Çetin (21.03.2018)

¹³⁴ Artun, 2006; 11

¹³⁵ Elçin, 2001; 15

ekerken, davar güderken, hasat yaparlarken ya da bayramlarda, düğünlerde, Hıdırellez ve Nevruz gibi Türklerin önem arz ettiği günlerde söylenmektedir.¹³⁶

Genellikle düğünlerde, bayramlarda ve toplantılarda söylenen maniler dört mısralık bağımsız şiirlerdir. Hayta Yörükleri arasında yaygın olan mani söyleme geleneği özellikle bayramlarda ve kendi aralarında taşlamalarda icra edilmektedir. Haytaların ortak malı olarak kabul ettikleri bu maniler; sevgilerini, sitemlerini ve taşlamalarını anlatır. Hayta Yörükleri arasında çok sıklıkla söylenen manilere örnek vermek gerekirse;

“Karpuzun kökeniyim
Dibine dökeniyim
Güzelle başım bozgun
Çirkine tövbeliyim.”¹³⁷

“Masa üstünde bıçak
Bıçak sapından tutulacak
Anne haberin olsun
Abim kız kaçırarak.”¹³⁸

“Al çuha boydan artar
Yüzük parmağı tartar
Benim yarım çok güzel
Baktıkça ömrün artar.”¹³⁹

Makinemin ipliği
Sökülmüyor diktiği
Benim sevdiceğim
Azaplar’ın kekliği.”¹⁴⁰

Kavun var karpuz var
Üstümde ev hali var
Bana böyle zulüm etme
Vallahi vebali var.”¹⁴¹

¹³⁶ Yeşil, 2014: 56

¹³⁷ Kaynak kişi; Arife Levent (15.05.2018)

¹³⁸ Kaynak kişi; Arife Levent (15.05.2018)

¹³⁹ Kaynak kişi; Fatma Çakmak (16.05.2018)

¹⁴⁰ Kaynak kişi; Serdar Aynalı (14.05.2018)

¹⁴¹ Kaynak kişi; Ali Aynalı (14.05.2018)

“Antalya’dan almışım toz kınayı
Mekke’den de bal tadında hurmayı
Yakma anam yakma sen bu kınayı
Yaktığın kınaya pişman olursun”.¹⁴²

1.3. Küçük Ürünler

Çalışmamızda küçük ürünlerden kastımız, herhangi sınıflandırmaya dahil olmayan belli başlı sözlü ürünlerdir. Küçük ürünler diye adlandırdığımız ürünler arasında; bilmece, atasözleri, deyimler, dualar ve ilençler bulunmaktadır.

1.3.1. Bilmece

İnsanı eğlendirip hoşça vakit geçirmesini sağlayan, soyut ve somut olguları ayırt etmesine yardımcı olan bilmeceler dolaylı anlatımlarıyla da bireyi düşünmeye sevk eder. Kendine özgü şekli, anlatımı ve kuralları olan bilmeceler geçmiş tarihin izlerini taşır ve yaratıldığı halkın kültürünü gelecek nesillere taşır. Sade görüntülerinin ardında derin bir mana taşıyan bilmeceler halkın manevi değerlerini de içinde barındırır.¹⁴³

Bilmece; her türlü kavram, olgu veya nesneyi buldurmak için sorulan sorulardır. Kendi kuralları çerçevesinde manzum mensur karışık şekilde icra edilen bilmeceler kalıplaşmış söz gruplarından oluşur. Bu söz grupları ses benzerliğinden dolayı dinleyen kişiye şiirsel bir yapı arz eder.¹⁴⁴

Bilmeceler yüzyıllardan beri Türk Folkloru’nun değişmez bir özelliği olarak nesillere aktarılacak yoluyla dillerde dolaşmış ve yedisinden yetmişine kadar bütün Haytalar arasında sosyal yaşantıya ayrı bir tat ve renk katmıştır.

İnsan Uzuvarıyla İlgili Bilmeceler

“Başa yapışık, iki sapsız kaşık. (Kulak)
Küçücük mil taşı, dolaşır dağı taşı. (Göz)
Benim bir oğlum var, yer yer doymaz. (Ağız)
Biz biz idik. 32 kız idik. Ezildik, büzüldük; iki duvara dizildik. (Diş)
Altı mermer üstü mermer. İçinde bir gelin oynar (Dil)”¹⁴⁵

Doğa İle İlgili Bilmeceler

“Ev üstünde yarım çörek. (Ay)
Karşı tarafından bakınca çok, yanından baktım zerre yok. (Duman)

¹⁴² Kaynak kişi; Ali Aynalı (14.05.2018)

¹⁴³ Öksüz, 1995, 61

¹⁴⁴ Balta, 2013; 12

¹⁴⁵ Kaynak kişi; Ali Çakmak (16.05.2018)

Orta tarafı ateş, üstüde bir taş, içinde milyonla kol baş. (Dünya)

Mavi bir atlas, içine iğne soksan batmaz, makas bile kesmez, terzi ise hiç biçemez. (Gökyüzü)

Eli yok ayağı yok ama hep kapı açar. (Rüzgâr)”¹⁴⁶

Meyvelerle İlgili Bilmeceler

“Dal içinde yeşil yaprak ucunda kilitli sandık. (Ceviz)

Bir yeşil fidan, içi doldurulmuş kesede mercan. (İncir)

Sarı sarı sarkar, daldan düşerim diye korkar.(Kayısı)

Sıra sıra dükkanlar, içinde bezirganlar. (Keçi Boynuzu)

Hanım kadın uyandı, camdan cama dayandı. Cam yere düştü patladı, yerde kana boyandı. (Nar)”¹⁴⁷

Eşyalarla İlgili Bilmeceler

“Küçücük mezar, dünyayı gezer. (Ayakkabı)

Kıllı uyanıp esnedi, çıplak korktu yorganın altına gizlendi. (Çorap)

Parmağı var kanı yok, yünden damarı var canı yok. (Eldiven)

Kara davar çöküp oturur, zülfünü döküp kurulur. (Çadır)”¹⁴⁸

Diğer Bilmeceler

“Nar tanesi nur tanesi, dünyanın bir tanesi. (Kur’an-ı Kerim)

Bir adam bin kişiyi yatırır. (İmam)

Babasının uzun oğlu. (Sera Bacası)”¹⁴⁹

1.3.2. Atasözleri

Türk dilinin en büyük zenginliklerinden biri hiç şüphesiz ki, dünyanın hemen hiçbir dilinde böylesine bol olmayan; hepsi birbirinden güzel atasözleridir. Asırlar önce yaşamış dedelerimizden, ninelerimizden şimdiki zamana kadar gelen, belli yargı ve eylemler barındıran, söyleyeni belli olmayan özlü sözlerdir. ¹⁵⁰ Halkın yüzlerce yıllık yaşam deneyimlerinden doğmuştur. Biz bu bölümde, Hayta Yörükleri arasında en çok kullanılan atasözlerini dermeye çalıştık.

- Çoban isen yalı dibinde kışla, ileşber isen ağustosta tarlayı üçle, geçincemeyi bozacaksan karıyı ikile.

¹⁴⁶ Kaynak kişi; Ali Aynalı (25.02.2018)

¹⁴⁷ Kaynak kişi; Ali Aynalı (25.02.2018)

¹⁴⁸ Kaynak kişi; Ali Aynalı (14.05.2018)

¹⁴⁹ Kaynak kişi; Arife Levent (15.05.2018)

¹⁵⁰ Boratav, 2013; 88

- Bin ağız bir olursa, bir ağız boka döner.
- Taç giyen baş akıllanır.
- Ek buğdayın hasını, çekme yokluk yasını.
- Babıç burnundan insan ağzından eskir.
- Kuş düneğinde korkmaz.
- Yazın başı pişenin, kışın aşı pişer.
- Harman kabarır sahibi kubarır, kara kile verir haberi.
- Gündüz yağar gece açarsa yıl fenası, tüyü sarı, gözü gök olursa kul fenası.
- Yıkılacak dağa, dayak dayanmaz.
- Öğleden sonra gün uzamaz.
- Yar yıkıldığı yerde tozar.
- Başlanan iş uçlanır.
- Öküz çift sorarken köpeğin boynu ağrır.
- Çok sıpa başında ipimiz kaldı.
- Fakirin tavuğu tek yumurtlar.
- Alçak alaftan su içmez.
- Katran kaynatmazla olmaz şeker, cinsinin s.... cinsine çeker.
- Yırtıcı kuşun alayı bulunmaz.
- Sığır bızalayamadığında, öküzün kıcı acırmış.
- Her daşın bir keleri vardır.¹⁵¹
- Goduklu eşekle, çocuklu kariyla yola çıkanın hali bu kadar olur.
- Yüksek dağlara yıldırım düşer.
- Devenin yükünden onmayan eşeğinkinden hiç onmaz.
- Her koyun bir çubukla dövülmez.
- Her üren köpeğe taş atılmaz.¹⁵²
- Akranın önünde eşeğinin kuyruğunu dahi kesme, kimi kısa der kimi uzun.
- Sülalenin akıllısı ailenin dümeninden uzak kalır.
- Ben çalarım zurnayı, o toplar parayı.
- Denizde darısı olanın yaylada havası olur
- Sen ağa, ben paşa, bu ineği kim sağa.
- Züğürt olup düşünmektense uyuz olup kaşınıp kaşıtmak yeridir.
- Zenginin horozu bile tavuk gibi yumurtlar.¹⁵³

¹⁵¹ Kaynak Kişi; Serdar Aynalı (22.05.2018)

¹⁵² Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (03.03.2018)

1.3.3. Deyimler

Antalya, turizm sayesinde Türkiye'nin birçok kentine oranla oldukça dışa açık bir kent olmasına karşın, kentin kırsal kesimlerinde yöreye özgü birçok deyim yaşamaktadır. Hayta Yörükleri'nin yaşadıkları yerler olarak Güzelbağ, Hacıaliler, Yurtpınar, Altıntaş, Azaplar gibi köylerde bu deyişler oldukça fazla kullanılmaktadır.

- Elini erdirmemek
- Kepeğ varsa, köpeğide var olmak
- Aslanı kediye boğdurmak
- Çerçi sakızı gibi geveleyip durmak
- Koyun yayıldı, koşu dağıldı.
- Alvardaya çatma koşmak ¹⁵⁴
- Ek buğdayın hasını, çekme yokluk yasını
- Davulun öttüğü yere, dumanın tüttüğü yere gitmek
- Yeninden alıp yakasına yamamak
- Her harmanda dirgen yemek
- Boynuz kulağı kor geçmek
- Bal yapmaz arı gibi vızıldamak. ¹⁵⁵

1.3.4. Dualar (Dilekler) ve Beddualar (İlençler)

Dua ve beddualar diye adlandırdığımız söz öbekleri; bir medeniyetin maddi ve manevi kültür öğelerini, hayat felsefesini, inanmalarını yansıtan; kısa, öz, etkileyici özelliği bulunan, anlam yüklü kalıplaşmış cümlelerdir. ¹⁵⁶ Dua yani Alkışlar mutluluğu, minnettarlığı, karşıda söylenen kişiye sevgi ve saygıyı dile getirirken; Beddualar diğer bir adıyla kargışlar ise acı hissiyatını, kin ve öfkeyi, söylenen kişiye duyulan intikam duygusunu ele alır. Sevdiklerine ve hoşnut olduklarına, en içten dileklerini sunan Arapçadan dilimize geçen “Dua” kelimenin anlamı “çağırma” olarak nitelendirilir. Terim olarak ise; Allah’a yalvarma, yakarış ya da ibadet etme ve yakarma amacıyla okunan dinsel metinlerdir. ¹⁵⁷ Hayta Yörükleri arasında geçiş dönemlerinde yapılan bazı uygulamalarda; müzik eşliğinde ya da müzik olmadan kişilerin içinde bulundukları durumu ifade etmek ya da ruh hallerini yansıtmak için geçiş törenlerinde dualar okunur. Aksu yöresinde kullanılan ilençler arasında en yaygınları şu şekilde sıralanabilir;

¹⁵³ Kaynak kişi; Ali Aynalı (14.05.2018)

¹⁵⁴ Kaynak kişi; Nuri Çoban (15.05.2018)

¹⁵⁵ Kaynak kişi; Serdar Aynalı (14.05.2018)

¹⁵⁶ Oğuz, 2001; 83

¹⁵⁷ Boratav, 2013; 33

Alkış, Hayır Dua Örnekleri;

- Acı yüzü görmeyesin.
- Allah kimseyi aç, açık, yoklukta bırakmasın.
- Bahtın, kaderin, yolun açık olsun.
- Başına devlet kuşu kona.
- Bereketi uludan olsun.
- Beytullaha yüzün sürsün.
- Bolluğun başından aşsın.
- Ciğerine ateş düşmesin.
- İstek çıran her zaman yakılı olsun.
- Darlık yüzü görme.
- Ekenin, doğuranın, sürenin eksik olmasın.
- Ermişlerden olasın.
- Evladınla hayırlı ömür yaşa.
- Gurbete gitmeyesin.
- Hatır soranların, su verenlerin çok olsun.
- Hızır yol arkadaşın olsun.
- Ateşin küllensin, bahçen güllensin.
- Ömrün uzun kısmetin bol olsun.
- Siftahı senden, bereketi Allahtan.
- Tâlih kuşu başına konsun.
- Üreyesin, türeyesin, hayırlara vesile olasın.
- Allah yokluk yüzü göstermesin.¹⁵⁸

İlenç, Beddua, Kargış Örnekleri:

- Adı batasica.
- Ağzına sapanla taş vursunlar.
- Dilinden od çıksın.
- Su verenin olmasın, ağzın kuru kalsın.
- Ah diye inleyip kül eyleyesin.
- Anan baban başının ucundayken yardım edemesin.
- Ayağın çolak, başın kabak olsun.
- Azrailin ocağına düşesin.
- Bağrına kor ateş düşsün.

¹⁵⁸ Kaynak kişi; Fatma Çakmak (15.05.2018)

- Bahtın kararsın.
- Çocukların ardından baka kalsın.
- Saçına bit düşsün.
- Başının derisinden davul etsinler.
- Arefe pazarına çıkamayasın.
- Ağzın kurusun da bir yudum su verenin olmasın.
- Canın çıksın, canın cehenneme.
- Ciğerine ateş düşsün.
- Aşın olsun da yiyecek halin olmasın.
- Elin aş, belin al kuşak görmesin.
- Evine baykuşlar yuva etsin.
- Çocuklarının hayrını görmeyesin.
- Fidan iken devrilesin, boyun devrilsin.
- Gidişin olsun, dönüşün olmasın yolundan.
- Gorunda dik oturakalasın.
- Gözünü toprak doyursun, eline dizine dursun.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Kaynak Kişi; Teslime Çetin (23.05.2019)

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Geçiş evreleri veya ritüelleri, bireyin ait sayıldığı sosyal çevreden tam anlamıyla ayrılışı ve yeni sosyal gruba ait oluş zamanını adlandırır. Tam anlamıyla eski veya yeni statüsüne sahip olamayan bireyin bu konum kayması meselesi geçiş dönemleri dediğimiz olguyu kapsar. Geçiş dönemleri; o topluma ait olarak dünyaya gelen insanın ömrü boyunca yaşadığı bazı değişimlerin çevresine aktarılması, o çevre tarafından kabul görmesi ve farkında olunması amacıyla gerçekleştirilmiş ritüeller topluluğudur.¹⁶⁰

İnsanoğlunun üç önemli “geçiş” evresi vardır. Bu evreler “Doğum”, “Evlenme” ve “Ölüm” olarak nitelendirilir. Hayatımızın üç önemli geçiş ritüeli çerçevesi etrafında bir takım gelenek- görenek, ayin, tören gibi din kaynaklı ve bazı yerlerde ise şaman inancından kalma büyüsel işlem uygulanmaktadır. Bu pratik uygulamalar ise geçiş ritüellerini yönlendirmektedir. Doğum evresi çevresini sevindirirken ölüm eşiği ise üzüntü ve bu hislerin dile getirildiği acı ağıtların söylenmesi şeklinde ritüellerden oluşur. Bu ritüellerin amacı; genel olarak bireyin yeni kazandığı statüsünü kutlamak ve o statüye ait olguları anlamlandırmaktır.¹⁶¹ Kutlamalar veya törenler sırasında bireyin “geçiş” esnasında üzerinde olduğuna inanılan tehlike ve var olduğu kanıksanan büyüsel olgulardan korumaktır. Bu durumdan dolayı geçiş ritüellerinde gruplandırılan gelenek- görenekler ve törenler; üzerine çalışma yapılan medeniyetin, coğrafyanın veya il, ilçe, köy, kaza gibi daha ufak toplumların farklı kültürlere sahip oluşlarının ana sebebini göstermektedir. Bireyin hayatında yaşadığı topluluk tarafından önemli sayılan, bireyin bulunduğu halden başka bir duruma geçmesi için şart konulan zamanlar vardır. Bunlar kimi zaman olgunluk, yaş olarak benimsense de kimi zaman törenlerle de değişmektedir.¹⁶²

Geçiş dönemlerinde uygulanan, yapılan pratik ve kutlamalar; bireyin değişen statüsünü yaşadığı çevresine duyurma amacı taşır. Geçiş dönemi adlandırmasını ilk defa tanımlayan veya kullanan kişi; Arnold Van Gennep’tir. Gennep’e göre geçiş törenleri “yer, durum(statü), sosyal pozisyon ve yaş ile ilgili değişmelere eşlik eden törenlerdir.”¹⁶³ Geçiş törenleri; genel olarak bireyin statüsündeki yani konumundaki önemli geçişlerde düzenlenen uygulamalar olarak tanımlanabilir. Geçiş törenleri halk bilimi içerisinde; bireyin yaşamında

¹⁶⁰ Örnek, 1971; 61

¹⁶¹ Yeşil, 2014: 66

¹⁶² Örnek, 1971; 63

¹⁶³ Yeşil, 2014; 68

bir durumdan çıkıp başka bir statüye girmesini gösteren uygulamalar olarak yerini almıştır. Geçiş Dönemleri; kendi içerisinde bir toplumun kültürel mirasını barındıran uygulamalardır.

İnsan yaşamında başlıca üç önemli geçiş aşaması olarak değerlendirilen doğum, evlenme ve ölüm basamakları kişinin kendi bünyesi içerisinde bir takım alt bölümlere ve basamaklara ayrılır. Birçok inanç, adet, töre, tören yani dinsel ve büyüsel işlemler bu geçiş dönemlerinin basamaklarını oluşturur. Bu uygulamaların amacı bireyin yeni durumunu benimsemek, zararlı faktörlerden kutsamak, yeni durumunu kutlamak aynı zamanda da kişiyi bu sırada etki altına aldığına inanılan tehlikelerden korumaktır. Bu ritüeller; kişinin o evrenin olgunluğuna eriştiğinde uygulanır. Böylece kişinin yeni rolü belirlenir. Bu rol belirlendikten sonra kişi eski rolü gibi davranamaz, yeni konumuna uygun davranmak zorundadır. Aynı zamanda bu uygulamaların kişiyi onurlandırmak, onu topluluğun bir üyesi olduğunu kabul ettirmek gibi işlemleri vardır.¹⁶⁴

Geçiş dönemi için yapılan kutlama veya törenlerde dikkati çeken bir unsur da bu kutlama ve törenlere gelen konuklara yemek sunulmasıdır. Yemekli tören ve kutlamalar Hayta Yörükleri arasında bir gelenek haline gelmiştir. Hayta Yörükleri arasında benimsenen pratik uygulamaların yanı sıra diş hediği, sünnet, askere gitme gibi hayat safhalarını ve çıraklık, ustalık, kalfalık gibi yeteneklerini ispatlama dönemlerinin de birer geçiş dönemi olarak değerlendirilmesi gerektiğini gördük. Her geçiş döneminin kendine özgü yapısı ve adetleri vardır. Bu uygulamalardan yola çıkılarak Hayta Yörüklerinin değer yargılarını, kültürel birikimini ve hayata bakış açıları hakkında bilgi sahibi olmaya çalışarak, geçmişten bu güne yapılan ritüel uygulamalarla geçiş dönemleri hakkında bilgiler sunmaya çalışacağız.

Ritüel

Sözlükteki karşılığı; ayin olarak verilir. Ayin ise; dini tören, kutlama, ibadet olarak karşılık bulur. Ritüelin halk biliminde karşılığı; bir topluluğun ya da grubun dini topluluk üyelerinin belirli aralıklarla meydana getirdikleri kuralları önceden karşılaştırılmış ve özümsemiş davranış kalıplarıdır. Ritüel ismiyle adlandırılan uygulamalar; uygun zaman dilimlerinde yerine getirilen ve simgelerin kullanıldığı, sürekli tekrarlanan davranış biçimleridir.¹⁶⁵

Ritüellerin etkili olduğu başlıca konu dindir. Ancak Hayta Yörükleri arasında ritüel kavramı günlük yaşam davranışlarına kadar dayanır. Örneğin; bir çocuğun dünyaya gözlerini açması dünyada meydana gelen biyolojik bir durumdur. Bebek dünyaya geldiğinde sadece maddesel olarak var olmuştur. Henüz çevresi tarafından tanınmamış, isimlendirilmemiştir.

¹⁶⁴ Yeşil, 2014: 67

¹⁶⁵ Kahraman, 2010; 13

Yeni doğmuş bebeğe “Canlı” statüsü ancak ritüel olarak tanımladığımız törenlerle sağlanmaktadır. Bu tören ve kutlamalar sayesinde bebek ait olduğu toplumca benimsenir ve tanınır. Evlilik geçiş eşiği de aynı şekilde; bir grubun başka bir statüye geçişidir. Genç erkek, bekarlık statüsünden koca statüsüne geçer. Yani evin çocuğu konumundan başka bir evin reisi konumuna geçer.¹⁶⁶

Geçiş dönemlerinde düzenlenen kutlama ya da törenlerin sosyokültürel ve toplum psikolojisi olarak işlevleri vardır. Toplumun bireyleri bu kutlama ve törenler sayesinde birbirinden haberdar olur. Toplum bu törenlerde kendi aralarında muhabbet edip sosyalleşirler. Milletin kültürel özellikleri hakkında bilgileri memleketlerindeki tanıdıklarına taşır buna bağlı olarak gelenekleri gelecek nesillere aktarır.¹⁶⁷

Tüm Anadolu’da olduğu gibi Hayta Yörükleri arasında da geçiş ritüelleri kişi merkezlidir. Bunun nedeni olarak; ritüelin esası kişinin durumunda meydana gelen değişiklikleri kutsamak ve bireyin yeni statüsüne hazırlanmasını sağlamaktır. Yani bu ritüellerle birey yeni konumuna tecrübe edinmiş olur.

2.1. Doğum

İnsan hayatında üç önemli eşiklerde ilk sırada yer alan “doğum” hemen hemen her millet ve toplulukta mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. İnsan ömrü doğum evresi ile başlar. Bu başlangıç halkın kültür ve geleneğine bağlı yüzlerce kutsama veya kutlamalarla duyurulur. Doğumla birlikte çocuk hayata adım atar ve topluma katılır.

Çocuk, Anadolu’nun diğer yörelerinde olduğu gibi, Aksu bölgesinde de ailelerin evlilikten bekledikleri ilk şeydir. Yaşam dediğimiz olgunun geçiş eşiklerinden birincisi; gözlerimizi dünyaya ilk açtığımız an yani “Doğum”dur. Doğum; tüm dünyada olduğu gibi Anadolu’da yaşayan Hayta Yörükleri arasında da sevinç, mutluluk hissiyatı veren bir hadise olarak cereyan eder. Hayta Yörükleri; bebek bekleyen kadına “gebe, yüklü, gövdeli, iki canlı” gibi terimler kullanmışlardır. Yine Hayta toplumu arasında çocuğu olmayan kadın ve erkeğe de “kısır” terimi kullanılır.

Dünyaya gözlerini açan çocuk; yalnızca annesi ve babasını değil çevresindeki herkesi mutlu etmektedir.

Doğum olayı evdeki birey sayısına bağlı olarak kuvvetin artmasıyla birlikte tanınır olmayı sağlar. Özellikle küçük yapıya sahip toplumlarda ve toplumda tanınır olmanın önemli olduğu geleneksel aile yapısında aile sayısının fazla olması, hanleri etkin kılar.

¹⁶⁶ Ölçer, 2014; 188

¹⁶⁷ Kahraman, 2010; 230

Hayta Yörükleri arasında kullanılan “Çocuk ailenin ocağı tüttürür.” cümlesi genel olarak bakıldığında hane içerisinde birey sayısının fazla olmasından dolayı saygınlığı belirttiği gibi ayrıca çocuk olan ailenin bereketli olacağını da kasetmektedir. Farklı bir bakış açısıyla olayı incelediğimizde ise; Hayta Yörükleri arasında doğum olayının gelinin hane içerisinde saygınlık durumunu arttırdığı dışının toplum içerisindeki yerini de belirginleştirir. Özellikle kadının erkek evlat doğurmuş olması toplumdaki statüsünü zirveye taşımaktadır.

Üç önemli geçiş aşamasından biri olan “Doğum” evresi birçok adetin, törenin uygulanması, kutsanması ve ritüellerin uygulanmasıyla devam eder. Bu pratik ve uygulamalar bağlı bulunduğu kültür dairesinin hayat felsefesi ve beklentilerine göre şekillenir. Doğum anı eşliğinde yapılan pratik uygulamalar, bireyin geçiş dönemi diye adlandırılan bu zaman diliminde yerini, statüsünü ve durumunu belirlerken ayrıca kişiyi bu anda başına gelebilecek kötü olaylardan korumaya çalışır. Temeline incek olursak geçmişten günümüze insanoğlu yeni doğum yapmış anneyi ve bebeğinin zayıf anı olarak kabul edilen bu geçiş aşamasında onları kötü ruhlardan korumaya çalışmıştır.

Bu bölümde bireyin doğumuyla başlayıp evlenme eşliğine kadar olan hayatı ile ilgili geçiş uygulamaları ve bu uygulamalar etkisiyle yapılan ritüeller irdelenecektir.

2.1.1. Kısırlığı Giderme, Gebe Kalma

Evlenme olayının ardından yaşanan çevre ve genç çiftin yakınlarının beklentisi bebek sahibi olmalarıdır. Yeni evlenmiş kızın gelin gittiği evde saygınlık kazanabilmesi ve yine erkeğin de soyunu devam ettirme statüsünü kazanabilmesi için çocuk sahibi olmaları gerekir. Kısır diye adlandırılan gelin hor görülür, aşağılanır. Bu nedenle gelin saygınlık kazanabilmek adına hamile kalabilmek için çeşitli yollara başvurur.

Evliliğin üstünden uzun bir zaman geçmesine rağmen gebe kalamayan kadına Haytalar “kısır” demektir.¹⁶⁸ Hayta Yörükleri arasında kısır diye tanımlanan kişiye tedavi amaçlı başvuru yolları akılcı ve olağanüstü (büyüsel) işlemler olarak iki ana gruba ayrılabilir. Olağanüstü (Büyüsel) güçlerden yararlanma başlığı altında; çocuğu olmayan kısır diye tanımlanan kişiler çevresindeki yatır ve türbelere giderler, çocukları olması karşılığında adaklarda bulunurlar. Murtana köyü içerisinde bulunan türbe içerisinde çabut adı verilen bezleri ağaçlara bağlarlar. Aslına bakılacak olursa ağaca bez bağlama geleneği; Türklerdeki Şamanizm inancından gelen bir uygulama olarak açıklanabilir. Kısır olan kadın Doğu Garajı’nda bulunan türbeye ziyarete gider burada dua okur. Ailesi tarafından kadının hamile

¹⁶⁸ Kaynak Kişi; Fatma Çakmak (29.04.2018)

kalması için kurban kesilir, adak adanır. Ayrıca bir kazan içerisinde hayvan gübresi kaynatılır, buharına kısır kadın oturtulur. Buhar üstünde oturan kadının beli çekilir, kasıkları sarılır.¹⁶⁹

Bebeği olmayan çiftler; türbelerden ve hocalardan yardım umması Hayta Yörükleri arasında başvurulan bir uygulamadır. Murtuna, Hacıaliler ve İhsaniye köylerinde yaşayan Hayta Yörükleri arasında çocuğu olmayan kadınlar için Aksu deresi üzerinde yer alan köprü başı yanındaki ağaca salıncak kurup sallandıkları da gözlemlenmiştir.

Yıllar boyu süregelen zaman zarfında farklı yöntem, uygulama ve tedaviler yapılmış ve genellikle kadını kısırlıktan kurtarmanın yolları aranmıştır. Kaynak kişiye göre, “eskiden çocuğu olmayan kadınlar koca karılara giderlerdi. İncir kaynatırlar, içine sigara atar içerlerdi. Çocuğu çok düşen kadına ise tıbıka muskası yaptırır.”¹⁷⁰

2.1.2. Aşerme

Hamile kadınların bazı yemeklere aşırı zaafi oluşu ya da tam tersi bazı yemeklere karşı tiksinişi Hayta Yörükleri arasında “Aşermek” ya da “Aşarma” olarak tanımlanır. Bu tanımlamaların aş arzulama anlamını taşıdığı düşünülmektedir. Yılların geçmesiyle bu terim anlam değiştirmiş ve hamile kadının canının bir şey çekmesi olarak işlev kazanmıştır. Hayta Yörükleri arasında hamilenin aşermesi durumunda istediğini muhakkak yemesi gerekir. Bu istenilen şeyler çoğunlukla mevsimi olmayan sebze veya meyvelerdir.

Hamile kadının bu istediklerini yememesi halinde bebekte bir eksiklik olacağı inancı mevcuttur. Hatta Güzelyurt köyünde aşerme konusuyla ilgili bir hikâye kaydedilmiştir. Bu hikâyeye göre yoksul bir kadın aşerdiği için kapı komşusundan et istemiştir. Evinde eti, satın alamayacak bir parası olmadığı için evinde bulunan köpeği kestiği rivayet olunur. Köpek etinin tüketilmesi günah olmasına rağmen hamile kadına yardım ettiği için sevap kazandığı dillendirilir.¹⁷¹

Aksu ilçesi ve ilçeye bağlı köylerde “Yesin ekşiyi çıkarsın Ayşe’yi, yedir tatlıyı doğursun atlıyı” sözü aşeren kadınlar için söylenir. Hamile kadın canının çektiğini yemelidir. Canının çektiğini yiyemeyen kadın bunun zararını sonradan çocuğunda görür. Bu inanca göre çocuk; şaşı, kör, kepçe kulaklı, kambur, bacağı kısa, saç az doğar.¹⁷²

2.1.3. Gebe Kadının Kaçınma Ritüelleri

Gebe kadının hamilelik döneminde sıkıntı yaşamadan çocuğunu sağlıklı bir biçimde kucağına alabilmesi için yediklerine ve içtiklerine dikkat etmesi gerekir. Dünyaya gözlerini

¹⁶⁹ Kaynak Kişi; Fatma Çakmak (29.04.2018)

¹⁷⁰ Kaynak Kişi; Arife Levent (01.04.2018)

¹⁷¹ Kaynak Kişi; Emine İçtüzzer (30.07.2019)

¹⁷² Kaynak Kişi; Teslime Çetin (29.07.2019)

açacak bebeğin güzel ve sağlıklı olabilmesi için Hayta Yörükleri arasında bazı uygulamalar yapılır.¹⁷³ Aksu yöresinde yaşayan Haytalara göre gebe kadın tatlı yerse, çocuğu da tatlı olur. Güzel birine bakanın güzel evladı olur ya da güzel bir kadın veya erkeğin resmine bakanın güzel çocuğu olur gibi farklı düşünceler mevcuttur. Hayta Yörükleri özellikle kız çocuğuna gebe olan anne adayını geceleri dolunaya baktırırlar. Bunun sebebi doğacak kız bebeğin parlak ve güzel yüzlü olmasını sağlamak içindir. Ayrıca hamile kadına maymun, yarasa gibi çirkin hayvanlar gösterilmez.¹⁷⁴

Murtana ve İhsaniye köylerinde konuştuğumuz iki anne adayının; çocuklarının gamzeli olmasını sağlamak amacıyla gün içerisinde ayva tükettiğini tespit ettik. Bu inanç sadece Hayta Yörükleri arasında değil aynı zamanda tüm Anadolu'da var olan bir gelenektir. Yine benzer bir inanmaya göre gebe kadın hamilelik sürecinde sık sık kırmızı elma tüketirse bebeğinin de al yanaklı olacağına inanır.

Gebe kadının bazı yiyecekleri tüketirken bazılarında ise kaçınması gerekir. Hamileliğinin altıncı ayından sonra ekşi ve acı şeylerden kaçınır. Gebenin ciğer yerken yüzüne dokunması, bebeğinin yüzünde leke bırakacağına inanılmıştır. Ayrıca gebe kadına aile halkı tarafından iş yaptırılmaz. Ağır işler yaparsa düşük yapma ihtimali olur. Düşük tehlikesi altında bulunan gebe sırt üstü yatırılır ve ayaklarının altına sert yastık konur.¹⁷⁵

Gebe kadının asla saçları kesilmez, çünkü anne adayının saçıyla bebeğinin arasında ömür ilişkisi kurulmuştur. Hayta Yörüklerine göre gebenin saçları kesilirse, bebeğin de ömrü kısa olur görüşü yaygındır. Ayrıca; bebeğin sağlıklı dünyaya gelebilmesi sadece anne adayının değil baba adayının da sorumluluğu altındadır. İnanışa göre; baba adayı bir canlıya zarar verirse bebeğin engel teşkil eden sorunlarla dünyaya gözlerini açacağına inanılır.¹⁷⁶

2.1.4. Çocuğun Cinsiyeti

Geçmiş ve şimdiki toplumlarda hamile olduğunu anlayan kadının ilk merak ettiği konu bebeğinin cinsiyetidir. Hayta Yörükleri arasında ilkel koşullarla bebeğin cinsiyetini öğrenebilmek için bazı uygulamalar saptanmıştır. Gebe karnının şekli, yediği yemekler, hamilenin davranışları ve vücudundaki değişimler bebeğin cinsiyeti hakkında fikirler vermiştir.¹⁷⁷

Haytalar arasında soyun devamını sağlaması yönünden erkek evlat önem arz etmektedir. Bu yüzden bebek haberi sevincini beraberinde getirir de erkek bebek haberi

¹⁷³ Yeşil, 2014: 80

¹⁷⁴ Kaynak Kişi; Arife Levent (01.04.2018)

¹⁷⁵ Kaynak kişi; Teslime Çetin (26.07.2019)

¹⁷⁶ Kaynak kişi; Emine İçtüzzer (30.07.2019)

¹⁷⁷ Yeşil, 2014: 78

coşkuyla kutlanmaktadır. Bu yüzden gebe kadınlar bebeklerinin erkek olması için bazı uygulamalarda bulunurlar. Örneğin; erkek evlat sahibi olmak isteyen gebe kadın karnına kara tavuğun yumurtasının sarısını sürer.

Cinsiyet tahlili yapabilmek adına da Haytalar arasında bazı inanmalar mevcuttur. Gebenin üstüne kocası tuz serper. Eğer kafasını veya saç içlerini kaşırsa bebek erkek, vücudunu veya burnunu kaşırsa bebeği kız olacak diye düşünülür.

Güzelyurt köyünde ise bebeğin cinsiyetinin anlaşılmasında gebe kadının dış özellikleri dikkate alınarak yorumlama getirildiğine şahit olduk. Buna göre gebe kadının kalça kısmında değişim olursa bebeğin kız, göğüs kısmında değişim olursa ve gebenin omuzları genişlerse bebeğin erkek olacağı inanışı vardır. İhsaniye köyünde gebe kadının sağında kız bebeğin, solda ise erkek bebeğin yer aldığı inanışı yaygındır. Eğer ki sağ tarafta oynama oluyorsa bebek kız, sol tarafta oynama oluyorsa bebeğin erkek olacağı inancı vardır.¹⁷⁸

Haytalar arasında başka bir inanca göre gebe kadının yüzünde lekeler oluşuyorsa bebeğin erkek olarak doğacağı düşünülür.¹⁷⁹ Yine Hayta Yörükleri arasında çocuğun cinsiyetini anlamak adına birçok yorumlamalar dile getirilmiş ve kendi aralarında yöntemler bulunmuştur. Bu yöntem ve yorumlara örnek verilecek olursa;

- a. Düz nakışsız bir yüzüğe ip geçiriyor gebenin sol elini kaldırıyoruz. Cinsiyete bakan kişi yüzüğü tutuyor, yüzük daireler çizerse kız, ileri geri giderse erkek oluyor. Eğer çocuk varsa çocuk sayısını ve cinsiyetlerini veriyor daire çizerse ilk çocuk kızdır gibi yorumlar getiriyoruz.
- b. Hamile kadına elini göster dediğimizde, avuç içini bize döndürüp gösterirse kızı, elinin ter yüzünü gösterirse oğlu olacak demektir.
- c. Hamile kadın tek diş sarımsak tükettiğinde, teninden sarımsak kokusu geliyorsa bebeğin cinsiyeti erkek, teninden sarımsak kokusu gelmiyorsa bebeğinin cinsiyeti kız olur.
- d. Anne adayı ekmeğin çıtır dış tarafını tüketmeyi arzu ediyorsa oğlu, hamur kısmını tüketmeyi istiyorsa ve seviyorsa kızı olur.
- e. Hamile bayanın elleri kuruyorsa bebek erkek, nemli ve yumuşak ise bebek kızdır.
- f. Hamilelik döneminde hamile kadının ayakları ve dizleri hep üşüyorsa bebeğin cinsiyetinin erkek olduğu düşünülür.
- g. Anne adayının güneş ışığına çıktığında saçları kızıl rengini alıyorsa bebeğin cinsiyeti kızdır.

¹⁷⁸ Kaynak kişi; Teslime Altıntaş (25.07.2019)

¹⁷⁹ Kaynak kişi; Dudu Çetin (30.09.2018)

- h. Anne aday; süt ve peynir gibi hayvansal gıda kaynaklı besleniyorsa bebeğin cinsiyeti erkek, meyve ağırlıklı besleniyorsa beklenen bebeğin cinsiyeti kız olur.

180

- i. Anne karnında tüylenme varsa bebek erkektir.

Gibi inanmalar doğacak bebeğin cinsiyeti hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamıştır.¹⁸¹

2.1.5. Doğum Sırası

Hayta Yörükleri arasında doğum olayı tüm Anadolu'da olduğu gibi mutlulukla karşılanır. Evlenildikten sonra hasretle beklenen bebeğin anne kucağına alınacağı an sevinç gözyaşları ile izlenir. İşte bu mutlu olayın sorunsuz bir şekilde geçmesi için hem gebe kadın hem de aileler bazı hazırlıklar yapar.

Doğum yapacak gebe kadına sancısını azaltması adına nane ve kekik suyu içirilir. Gebenin doğuracağı zaman; bütün akraba ve komşuları yurt adı verdikleri çadırları veya evlerinin içinde toplanır, erkekler bahçede kalır. Gebe kadının sancıları başlar başlamaz evde bulunan kadınlar yardımda bulunur su kaynatır, dışarıda kalan erkekler ise tüfek patlatır. Erkeklerin dışarıda gürültü yapmasının sebebi; "Albastı" diye adlandırılan kötü ruhu korkutup kovalamak ve gebe kadına musallat olmasını engellemek içindir.¹⁸²

Haytalar; annenin, erkek çocuğunu aş pişirilen ocağın başında doğurursa şanlı olacağına, davar gderlen sürünün başında doğurursa kutlu olacağına, kış için odun kırarken sancısı gelip doğum yaparsa yiğit olacağına, yabanda doğurursa obanın lideri olacağına inanmışlardır. Bebek doğduğu an tuza bulanır, mersin yapraklarıyla kaplanır.¹⁸³ Tombulak kökü oğtlerek toz haline getirilir. Kırk bir gün boyunca oğtlmş tombulak tozu katılmış suyla imdirilir. Bebek kırk bir günlük olunca göbek ve bel kısmına bal sürülüp bezle bağlanır. Ak toprak bulunur ve bebeğin kundağına serpilerek bağlanır.¹⁸⁴

Hamile kadınlar, lohusalar Hayta obalarında çok saygı grrlere. Bebek doğmadan önce niyetler tutulur. Bütün akrabalarından anne adayına hediyeler gelir. Bu hediyeler genellikle elbise, davar, altın, bal gibi şeylerdir. Doğumdan sonra evin erkeğinin elbisesinden dikilmiş çamaşır bebeğe giydirilir. Bunun nedeni uzun ömürlü ve kismetli olmasının istenmesinden dolaydır.

¹⁸⁰ Kaynak Kişi; Dudu etin (29.09.2018)

¹⁸¹ Kaynak kişi; Teslime etin (30.09.2018)

¹⁸² Seyirci, 2000: 106

¹⁸³ Mecek, 2014: 51

¹⁸⁴ Uysal, 2008: 24

Hayta Yörüklerinde, bebeğin göbek bağının gömüldüğü yerle ilişkili birey olacağı inancı vardır. Bebeğin göbek bağını üniversiteye gömmelerinin sebebi, eğitilmiş olmasının istenmesidir. Göbek bağını evde saklarsa sadık olacağına inanırlar. Mahkeme bahçesine gömenler çocuklarının adaletli, ahlaklı olacağını düşünürler.

Dünya genelinde; bebek sahibi olan aile ve çevresi bebeğin doğumunu çeşitli şekillerde kutlamakta ve büyük bir mutluluk yaşamaktadırlar. Türk toplumunda olduğu gibi Hayta toplumunda bebeğin doğum sevincinin yanında cinsiyetinin erkek olduğunun öğrenilmesi bu sevinci daha da çok arttırmaktadır. Bebeğin doğumu ailesi ve çevresi tarafından kutlanırken belli başlı kalıplaşmış cümlelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. “Hayırlı olsun, Allah analı babalı büyütsün. Vatanına milletine hayırlı evlat olsun.” Gibi cümle grupları en sık kullanılanlar arasındadır.

Bebeği görmeye gidenler kıyafet alırlar. Durumu iyi olanlar ise altın veya para takısı yaparlar. Gelen misafirler için “Lohusa Şerbeti” ikramı yapılır ve bu şerbet doğumdan yedi gün sonraya kadar ziyaretçilere ikram edilmeye devam eder. Bu şerbetin dağıtılmasının bir diğer nedeni ise yine “Alkarası” olarak tabir edilen ruhun lohusa kadın ve bebeğinden uzak tutulması amacıyla.

2.1.6. Eş (Plasenta) İle İlgili Ritüeller

Eş yani plasenta dediğimiz şey, bebeğin anne karnından çıkarken birlikte çıktığı bir parçadır. Doğum olayının ardından bebek kundaklanır ve eş dediğimiz et parçası gömülür. Hayta Yörükleri arasında önem arzeden bu olay çoğu zaman ölü doğan bebeğe de çare bulmak adına kullanılmıştır. Nefes almayan bebeğin eşi kavrulur ve ocakta küçücük kalması sağlanır. Bu durumda bebeğin nefes alıp yaşayacağına inanılır.¹⁸⁵

2.1.7. Göbek Bağı ile İlgili Ritüeller

Bebeğin annesine bağlı olan göbeğinin kesilmesinden sonra geriye kalan damar parçasına “göbek bağı” ismi verilir. Hayta Yörükleri göbek bağını çok önemsemiş ve bebeklerinin geleceklerini tayin etmesini düşündükleri için bebek bağını gömme âdetini önemsemişlerdir. Bir nevi göbek bağı ile kader arasında ilişki kurmuşlardır.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Yeşil, 2014: 81

¹⁸⁶ Kaynak kişi; Emine İctüzer (16.05.2018)

Dürüst, adaletli ve ibadetli olsun diye cami avlusuna gömerler, doktor olmasını istiyorlarsa tıp fakültesi bahçesine gömerler ya da kız çocuğunun evine düşkün olması için evin bahçesine gömdükleri gözlemlenmiştir.¹⁸⁷

2.1.8. Ad Verme

Türklere ait kültürel olgularda isim, bireyin kişiliği ve gelecek yaşamındaki yerini belirleyen bir unsur olarak görülmüştür. Bu yüzden Türk kültüründe isim koyma yani ad verme sıradan bir olay değildir. Bir başka deyişle isim verme insanın ileride elde edeceği yaşamsal özelliklere yön veren bir durumdur.¹⁸⁸ İsim; bireyi veya canlı ya da cansız varlıkları tanımlamaya, nitelemeye ve anlamlandırmaya yarayan kelimedir. Her bireyin mutlaka onu niteleyen, anlamlandıran ve onu tanıtmaya yarayan bir ismi yani adı olmalıdır. İsimsiz herhangi bir varlık, bir vuku veya hadise yaşadığımız evrende korku ve tedirginlik meydana getirir. Geleneksel olarak toplumumuzda yeni doğmuş bebeğe ad; genellikle dinimizin emrettiği törenlerde dualar okunarak konur.¹⁸⁹ Zaman içerisinde bu törenler bazı toplumlarda yerini başka bir olguya bıraksa da araştırma yaptığımız Hayta Yörükleri arasında bu gelenek devam etmektedir.

Antalya ili Aksu yöresinde yaşayan Hayta Yörükleri; çocuğun doğumundan bir hafta geçmeden bebeğe isim koyarlar. Bebeğe ad koymak için ise ağzı dualı birini seçerler. Böylece ağzı dualı kişi bebeği kucağına alır ve sağ kulağına ezan eşliğinde üç kere ismini fısıldar. Çocuğa ad koyma ritüelinde aslında ebeveynlerin bebeklerinin geleceğinden ümitleri, hedefleri ve güzel niyetleri yatar. Hayta Yörükleri de Anadolu insanları gibi isim ile insan arasında bir bağ kurmuş ve o ismin anlamının bireyde yaşayacağına inanmışlardır. Aksu da yaşayan Haytalar arasında gözlemlediğimiz kadarıyla bebeğe ilk olarak göbek adı verilmiştir. Göbek adı olarak genellikle gelinin kaynanası veya kayınbabasının ismi verilmektedir. İslam inanışına göre birey öteki tarafa göbek adıyla çağırılacaktır. Bu yüzden resmi isimden önce göbek ismi verilir. Göbek isminden bir hafta sonrasına kadar ise nüfustaki ad bebeğe verilir.¹⁹⁰

Bebeğe isim verme, sıradan bir iş değildir. Bebek doğduktan sonra hoca tarafından okunulup dua edilerek isim konulması uyundur. Bu amaçla çağrılan hoca, din bütünlüğü, iyi niyetli oluşu ve saygınlığıyla tanınması gerekir. İşlem esnasında hoca ezan okur ve bebeğin

¹⁸⁷ Seyirci, 2000: 66

¹⁸⁸ Yeşil, 2014: 85

¹⁸⁹ Örnek, 1979: 113

¹⁹⁰ Kaynak Kişi; Hasibe Altıntaş (27.07.2019)

kulağına üç kere adını fısıldar. İsim; o an hoca bulunamadıysa bebeğin babası veya dedesi tarafından dua okunarak konur.¹⁹¹

Haytalar arasında yeni doğan ön isim (göbek ismi) verme ritüeli yaşanmaktadır. “Anasından ayrılan bebeğin göbek bağı kesilirken konan ön isime göbek adı denilmiştir.” “Bu ön isim; kişinin öteki dünyada bu isimle çağrılacağı inanılmasına dayanır. Bireyin öz adı dışında özellikle yakınları ve bağlı bulunduğu toplum tarafından “Takma ad” konulabilmektedir.¹⁹² Bu uygulama daha çok geleneklerini devam ettiren topluluklarda ve köy yaşamında gözlemlenmektedir.

2.1.9. Süt Verme

21. yüzyıl sağlık bilimi ve geleneksel olgular; bebeğin en sıhhatli beslenme biçiminin anne sütü olduğunu kanıtlamıştır. Bebeğin beslenmesinde, sağlıklı bir hayat sürmesinde anne sütünün önemi büyüktür. Aksu yöresinde yaşayan Hayta Yörüklerinin kültüründe de çocuğa ilk süt üç ezanın ardından baba adayının namaz kılması ve dua edişinden sonra verilmektedir. Bu gelenek aslında bebeğin gelecekte sabırlı olacağına inanılmasından kaynaklanır. Annenin ilk sütüne “ağız” denilmektedir.¹⁹³ Ağız sütünü bebek emmelidir, emmeyen çocuğun ilerleyen yaşlarında çelimsiz ve gücü olmayacağı gibi bir inanış söz konusudur.¹⁹⁴ Çalışma yaptığımız köylerde gözlemlediğimiz kadarıyla; loğusa kadına sütünün fazla gelmesi için tatlı şeyler özellikle pekmez ve bal yedirildiği görülmüştür. Ekşi veya acı şeylerin ise loğusa kadından uzak tutulması sağlanmıştır. Bunun nedeni ise bu tatların sütü keseceğine inanılmasıdır.

Hayta Yörükleri; sütü gelmeyen anneye “göğsü körleşmiş” hitabında bulunurlar. Sütü gelmeyen kadına köyün ileri gelen bir hocası muska yazar ve dua okuyarak zemzem suyu içirir.¹⁹⁵

2.1.10. Kırklama İşlemi-Albasması

Loğusa ve bebeğe kırk basmaması, loğusa ile bebeğin serbeste çıkmasını sağlamak amacıyla kırk gün içerisinde genellikle anne ve bebeğinin yıkanması şeklinde gerçekleştirilen bu pratiğe “kırklama” adı verilmektedir.¹⁹⁶ Sıklıkla yapılan bu pratik Haytalar arasında “kır dökme, kırk çıkarma” isimleriyle de anılır. “Albasması” diye tabir ettiğimiz şey; halk arasında inanılan, yeni doğum yapmış kadına musallat olduğu düşünülen kötü ruhlardır. Bu kötü

¹⁹¹ Kaynak Kişi; Dudu Çetin (29.09.2018)

¹⁹² Kaynak Kişi; Arife Levent (01.02.2018)

¹⁹³ Yeşil, 2014: 78

¹⁹⁴ Kaynak kişi; Arife Levent (15.05.2018)

¹⁹⁵ Kaynak kişi; Mümine Kocabıyık (26.07.2019)

¹⁹⁶ Kaynak kişi; Hatice Çelik(05.04.2018)

ruhların, kadının üzerine çökmesiyle birlikte yeni doğum yapmış kadın buhrana girer ve tuhaf davranışlarda bulunmaya başlar.¹⁹⁷

Hayta Yörükleri arasında albasması ya da alkarası diye tabir edilen kötü ruhlar; genellikle loğusa ve bebeklerine musallat olurlar. Anadolu inancına göre bu ruhlar tamamen üreme ve çoğalmaya karşıdır. Bu inancın temeli Orta Asya Türkleri'ne hatta Şamanizm inancına dayanır. Şamanizm inancına göre ise bu kötü ruhlar musallat olduğu kişiye zara verir hatta onları öldürür. Aksu yöresinde yaşayan Haytalar; loğusa kadın ve bebeğini albasmasından korumak için onları yalnız bırakmazlar, loğusanın odasında yaşlı bir kadın bulundurulur. Ayrıca bu odanın yüksek bir kısmına Kur'an-ı Kerim konulur. Kaynak kişiye göre albasması, derin uykuya dalmış annenin veya bebeğin üzerine çökülmesi, boğazsın güçlü bir şekilde sıkılması şeklinde tasvir edilmiştir. Albasması genellikle bir kişi görünümüne sahiptir. Kırk basmasına karşı Hayta Yörükleri arasında bazı önlemler alınır. Bunlara örnek vermek gerekirse; kırk basan bebeğin vücuduna iğne batırılır böylece vücuttan kan çıkması sağlanır. Çıkan kan ile birlikte bebeğin vücudundan da kırk çıkar.¹⁹⁸

Bebeğin üzerinde doğum sırasında kalan kalıntıları temizlemek ve bebeği pisliklerden arındırmak için tuzla yıkanır. Tüm Anadolu halkında olduğu gibi Hayta Yörükleri arasında da bebeğin tuzla yıkanmasının amacı; bebeğin kokmaması, terlememesi ve inaniş olarak da kibirli olmamasını sağlamak amaçlıdır. Tuzlanmayan bebekte bazı rahatsızlıklar görülür. Bebeğin yıkanması görevini ebe, doğum yapmış annenin ninesi ya da eli yatkın olan tanıdık bir kişi yapar. Bebeğin güzel kokması için yıkanacağı ılık suya gül yaprakları, karanfil konulur. Loğusa kadın ve bebeğini temizlemek, arındırmak adına bebeğin doğumundan kırk gün sonra bazı uygulamalar yapılır. Bu uygulamaların geneline “kırklama” denilir. Yapılan bu işlemlere Hayta Yörükleri arasında “kırk uçurma” da denilmiştir. Kırklama işlemi yapıldıktan sonra bebek ve anne artık kısıtlamalara uymak zorunda kalmaz, toplum içinde serbestçe dolaşabilirler. Kırklama işleminden sonra bebek ve annenin kötü ruhlardan arındığına inaniş olduğundan dolayı tehlikelerden korunmuş olurlar.¹⁹⁹

Kırklanmak terimi; bebeğin ve annesinin doğumdan sonra kırk gün geçmesinin ardından evde veya hamamda kırk tas su dökülmesi koşuluyla banyo yaptırılmasıdır. Aslında bunlardan hareketle kırk sayısının Türk halk inançları önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Hayta Yörükleri arasında kırk çıkarma işlemlerini mahalledeki yaşlı kadınlar tarafından yapılır. Farklı olarak yıkanma işlemi dışında Aksu yöresine bağlı İhsaniye köyünde leğen içine kırk adet ufak taş konularak besmeleyle bebeğin yıkanması ritüeli

¹⁹⁷ Kaynak kişi; Mumine Kocabıyık (26.07.2019)

¹⁹⁸ Kaynak kişi; Aysel Karataş (26.07.2019)

¹⁹⁹ Kaynak kişi; Hasibe Altıntaş (28.07.2019)

gözlemlenmiştir. Kırk taşlı suyun içinde bebeğin ense saçı kesilir ve bebek bu sudan çıkartılınca gül suyuyla yıkanmış havluyla kurulanır. En son olarak ise kırklama işlemine katılmış herkes dua okuyarak törenden ayrılır. Böylece bebeğin kırkı çıkmış olur.²⁰⁰ Hayta Yörüklerinin köylerinde kırklama işlemi en yaygın olarak kırkinci gün yapılmaktadır. Bu süre obalara göre farklılık göstermekte; 7. Günde de kırklama yapılabilir.²⁰¹

Yeni doğum yapmış anneye ve kırkı çıkmamış yavrusuna “Alkarası” diye adlandırılan kötü ruhun musallat olmaması için ailesi ve yakın akrabaları tarafından anne ve çocuğunu korumak adına birçok uygulama ve pratik uygulanır. Hayta Yörükleri arasında yeni doğum yapmış annenin yatağı ve bebeğinin beşiğinin altına dualar, makas, demir, muska, kalıp sabun gibi eşyaların konulduğu gözlemlenmiştir. Kırk gününü doldurmayan bebeğin bezi temizlenip akşam ezanından sonra dışarıdaki çamaşır ipine asılmaz. Evin içinde, karanlık bir odada kurutulur.²⁰² Yeni doğum yapmış kadınlar bir araya getirilmez, karşılaştırılmaz. Bunun nedeni ise kırklarının birbirine karışmasını önlemektir. Yine kırk gününü doldurmamış bebekler aynı evde bulunuyorsa birinin beşiği başka bir odaya, mümkünse çok katlı birevse başka bir kata taşınır. Bu durumun nedeni ise yine kırkı çıkmamış bebeklerin birbirlerine hastalıklarının, kırklarının geçmesini önlemektir.²⁰³ Farklı bir uygulama olarak ise; yemek ocağından alınan kömür veya odun, bir bakır tasa konarak çocuğun beşiğinin sağ alt köşesine yerleştirilir. Beşiğin sol tarafına ise sarı bez bağlanır. Bu şekilde bebeğin al karasından korunacağı düşünülür.²⁰⁴

Doğumdan yeni çıkmış, doğum ağrılarını halen çeken kadınlara “loğusa”, doğumdan sonraki iyileşme sürecine ise “loğusa süreci” denir. Anadolu da yaşayan ailelere göre yeni doğum yapmış kadının bünyesi güçsüz, kuvvetsiz olur. Bu yüzden doğumdan sonraki kırk gün gezmeye gidemez, eğer gitmişse çocuğunun hasta olacağı düşünülür.²⁰⁵

2.1.11. İlk Düş, İlk Tırnak, İlk Saç, İlk Yürüme İle İlgili Ritüeller

Çocuğun dişi ilk çıkmaya başladığında diş hediği yapılır, akrabalar davet edilir. Diş hediği genelde cuma günleri yapılır. Diş çıkaran çocuk kalburun içine oturtulur ve etrafına defter, kitap, kalem, tarak gibi eşyalar konulur. Öğle ezanı okunurken hedikler çocuğun başından aşağı dökülür. Böyle yapılırsa çocuğun dişlerinin sağlam olacağına inanılır.

²⁰⁰ Kaynak kişi; Aysel Karataş (26.07.2019)

²⁰¹ Kaynak kişi; Teslime Çetin (01.02.2018)

²⁰² Kaynak kişi; Fatma Çakmak (24.07.2019)

²⁰³ Kaynak kişi; Hasibe Altıntaş (22.07.2019)

²⁰⁴ Kaynak kişi; Teslime Altıntaş (02.07.2018)

²⁰⁵ Yeşil, 2014: 97

Çalışma yaptığımız bölge köylerinde yaşayan Hayta Yörükleri; çocuklarının kesilen ilk tırnaklarını beze sarıp evin önündeki ağaç dibine gömerler. Bunun nedeni ise çocuğun bir parçasının eve bağlı kalmasını sağladığı düşünülmektedir. Çocuğun ilk saç kesildiği zaman, kesilen saç hatıra olarak annesinin çeyiz sandığında saklanır. Köy berberleri; çocuğun ilk tıraşında babadan bahşiş alırlar.²⁰⁶

Hayta Yörükleri arasında çocuğun önemli merasimlerinden birisi de ilk defa yürümesidir. Çocuk ayağa kalkıp yürümeye başladığı zaman kösteği kesilir. Genellikle çocuk bir yaşına bastıktan sonra kösteği kesilir. Köstek kesme ritüelinde eve gelen komşu ve akrabalar çocuğa hediyeler getirir. Çocuğun kösteğini kesecek kişi ayarlar. Tüm Anadolu halkında olduğu gibi Hayta Yörükleri arasında ilk diş, ilk saç, ilk tırnak ve çocuğun ilk defa yürümesi gibi önemli anları bazı ritüellerle kutlanmış ve bu törenlerde duaların, iyi dileklerin yanında eğlenceler de olmuştur.²⁰⁷

2.1.12. Diş Hediği

Çocukların fizyolojik ve biyolojik olarak büyümesinin sağlıklı ilerlediğinin en büyük ispatlarından birisi de diş çıkarmaya başlamasıdır. Anadolu coğrafyasının birçok bölgesinde özel ve kutsal kabul edilen törenlerle kutsanmaktadır. Eğlence biçiminde topluluklar arası kutlanan bu ritüel; yiyeceği kutsamak, bebek ve ailesinin rızıklarını bereketlendirmek vebu bereketi fazlalaştırmak gibi motiflere dayanır.²⁰⁸

Hayta Yörükleri arasında diş hediği töreni, bebeğin ilk dişi çıktığı zaman “Buğday aşısı” adıyla kutlanmaktadır. Aile, akraba ve aile dostlarının toplandığı buğday aşında çocuğun tüm dişlerinin sağlam çıkması, çürük olmaması ve düzgün şekil alması amacıyla dua edilir, mevlid okunur. Ayrıca çocuğun üzerine beyaz bir tül örtülerek kurşun döküldüğü de görülür.²⁰⁹

Hayta Yörükleri arasında değişik adlarla anılan diş hediği töreninin bir diğer adı da “diş aşısı”dır. Aksu’nun bazı köylerinde ise “diş bulguru”, “diş buğdayı” olarak da bilinmektedir.²¹⁰

2.1.13. Çocuğun Yürümesi

Bebeklik döneminden çocukluk dönemine biyolojik ve fizyolojik olarak geçiş aşamalarından birisi de yürümesidir. Antalya ili Aksu ilçesi ve köylerinde yaşayan Hayta Yörükleri zamanı geldiği halde emeklemeyen, yürüyemeyen ya da yürümeye çalışırken

²⁰⁶ Kaynak Kişi; Muhsin Sıvacı (23.07.2019)

²⁰⁷ Kaynak Kişi; Zeynep Sıvacı (23.07.2019)

²⁰⁸ Örnek, 1979; 190

²⁰⁹ Kaynak kişi; Fatma Çakmak (19.09.2018)

²¹⁰ Kaynak kişi; Zeynep Sıvacı (23.07.2019)

sürekli bacaklarından güç alamayıp yere düşen bebekler için birtakım pratik, yöntem ve tedavi uygulamaktadır.

Alaylı halk hekimleri, bacaklarındak kuvvet alıp yürüyemeyen bebeklerin ayak topuğunu yumurta sarısına bular. Yumurtanın beyazını ise bal ile karıştırarak pişirip çocuğa yedirirler.²¹¹ Ayrıca bazı halk hekimlerinin çocuğu ceviz yaprağı, nar kabuğu ve tuzlanmış suda bekleterek kösteklerini kestiği görülür.²¹²

Başka bir uygulama olarak ise yürüyemeyen çocuk ailesi tarafından çeşitli hoca, türbe, yatır ziyaretlerine götürülerek dualar okunur. Adaklar adanır, kurban kesilir.²¹³

2.1.14. Çocuğun Tırnağının Kesilmesi

Hayta Yörükleri arasında çocuğun tırnaklarının ilk kesilmesi ve kesilme anında uygulanan pratik ve yöntemler bulunur. Aile büyükleri bebeğin tırnağının ilk defa kesildiği zaman bebeğe para takar veya hediye getirir. Yine bebeğin eli altın ve paranın olduğu keseye sokulur. Para ve altına dokunan bebeğin maddi yönden kismetli olacağına inanılır. Takılan altın ve paralar bebek erkek ise ileride kuracağı iş için sermaye, kız ise çeyizine harcanır.²¹⁴

2.1.15. Sünnet

Sünnet kelimesinin sözlükteki anlamı “iyi ahlak”tır.²¹⁵ Kelimenin ikinci anlamı ise Hz. Muhammet’in sözleri ve düşünceleridir. Ritüel olarak ele aldığımızda ise kelimenin anlamı; çocuğu sünnet ettirmektir. Sünnet olayı; Hz. İbrahim’le birlikte başlamış dini ve milli gelenektir.²¹⁶

Anadolu’nun pek çok yerinde yaşayan aileler genellikle çocuklarını 4-10 yaş arasında sünnet ettirirler. Bunun nedeni bu yaş aralıklarında acının en az seviyede hissedilmesidir. Sünnet dönemi olarak ise okulların yaz tatiline girdiği zamanlar uygun görülmektedir. Hayta toplumunda sünnet düğünleri düğünlerin en büyüğü olarak görülebilir. Özellikle varlıklı aileler çocuklarına şatafatlı bir sünnet düğünü düzenler. Ailelerin maddi durumuna göre sünnet düğünleri yemekli olur ve üç güne kadar sürebilir. Sünnet çocuğuna özel bir kıyafet giydirilir ve yakınları tarafından altın veya para takılır. Sünnet düğünlerinin bir kısmı ise düğünden ziyade mevlit okutularak yapılmaktadır. Bunun için ağzı dualı bir kişi çağırılır ve çocuklarının tam anlamıyla erkek olduğu böylece duyurulmuş olur.

²¹¹ Kaynak kişi; Ali Aynalı (14.05.2018)

²¹² Kaynak Kişi; Ali Çakmak (24.05.2018)

²¹³ Kaynak kişi; Fatma Çakmak (24.05.2018)

²¹⁴ Kaynak kişi; Emine İçtüzzer (18.08.2018)

²¹⁵ TDK, 2019; 2064

²¹⁶ Sarı, 2014; 261

Hayta Yörükleri içinde; sünnet çocuğunun yaşı ve sünnet düğününün ne zaman yapılacağı konusunda kesin bir kaide var olmuş değildir. Çocuklar genel olarak okula başlamadan yada okula başladıkları ilk yıllarda ergenliğe girmeden sünnet edilmektedirler. Sünnet olgusu din açısından kutsallığının yanında oba veya kaza içerisinde birden çok olguyu üstlenmesinden ziyade; şatafatlı bir sünnet töreniyle aile hem bağlı olduğu soy içinde saygınlığını üst noktaya taşıırken çocuğunun da tam anlamıyla erkek oluşunun mutluluğunu yaşar.²¹⁷

Sünnet düğünü zamanı olarak genellikle hava koşullarının iyileşmesi sebebiyle bahar ve yaz ayları seçilir. Günümüzde Hayta Yörükleri sünnet düğünü için cumartesi ve pazar günlerini tercih etmektedir.

Hane, çocuğunun yaşı veya ailenin ekonomik gücüne göre sünnet zamanını bir, iki ay öncesinden belirler ve eş, dost, akraba ve komşularına oku denilen küçük hediyelerle haber gönderir. Sünnet çocuğunun ebeveynleri sünneti kutlamak ve düğün gününü ayarladıktan sonra; bir hafta ya da on gün öncesinden konuklara haber salar. Bu duyuru, Haytalar arasında ‘okuyucu’ niteliğiyle bilinen kişiler tarafından duyurulur.²¹⁸ Çocuk sünnet düğününden birkaç gün öncesinden hazırlanmaya ve alışverişinin yapılmasına başlanır. Sünnet işleminden sonra çocuğa giydirilecek sünnet kıyafeti yapılan alışverişte alınır. Sünnet edilmiş çocuklar için özel olarak dikilen süslü sünnet kıyafetleri, “Maşallah” yazılı kuşakla birlikte düğün öncesi giydirilir. Bu kıyafetin üstüne çeşitli takılar takılması sünnet düğünü geleneğin giyim ritüelini oluşturur. Sünnet çocukları sünnetten birkaç gün önce veya sünnet düğünlerinin olduğu gün ata bindirilerek köy veya Aksu ilçe meydanında ellerine balon ve şeker verilerek gexdirilir. Bu geziye çocuğun arkadaşları ve mahallenin çocukları da katılmaktadır. Bu gezintiyle beraber sünnet merasimi yakın çevreye duyurulmuş olur.²¹⁹

Hayta Yörükleri arasında yaptığımız araştırmalara göre “Kirvelik” geleneğine ise rastlanılmamıştır.

2.1.16. Askerlik

Toplumsal kültürümüz içerisinde askerlik olarak adlandırılan vatani görev köklü bir geçmişe sahiptir. Anadolu’nun her yerinde olduğu gibi Hayta toplumu arasında da yirmi yaşını geçmiş vatani görevini yapmamış erkek evlat toplum içerisinde hor görülür, dışlanır, sözü dinlenilmez. Aksu’da yaşamını sürdüren Hayta toplumunda bu denli önemli olan vatani

²¹⁷ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (28.09.2018)

²¹⁸ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (27.09.2018)

²¹⁹ Kaynak Kişi; Ali Çakmak (27.09.2018)

görevin başlangıç ve bitiminde diğer geçiş dönemlerinde olduğu gibi çeşitli törenler ve pratik uygulamalar yapılmaktadır. Uğurlama ve karşılama törenleri bunlardan bazılarıdır.

Türk toplumunda askere gitmeyi “Peygamber ocağı” sayarlar. Hem vatani hem de dini bir borç olan askerlik vazifesini yapmayan genç adam toplum tarafından dışlanır, adam sayılmaz. Hayta toplumu arasında bedelli askerlik yapan gencin küçümsendiği görülür.

Askere gidecek gencin ailesinin bazı yükümlülükleri vardır. Asker uğurlama töreni, asker kınası uygulaması yapılır. Hayta toplumu tabirinde “Adam olmak” tabiri tam olarak askerliğini yapmış olmasıyla ilgilidir.

Askere gidecek genin uzak yola çıkacak olması dolayısıyla büyükleri tarafından “Vatanı koruma bedeli” olarak cep harçlığı koyduğu görülür. Askere gidecek genç için gitmeden önceki son gecesinde eğlence düzenlenir; davul, zurna ve orkestra getirilir. Evin bahçesinde asker ve arkadaşları eğlenir. Eğlence içerisinde kına yakılır.²²⁰

Aksu’nun Hacıaliler köyünde; asker uğurlanmadan önceki gece “asker eğlencesi” adı verilen uğurlama töreni yapılmaktadır. Asker eğlencesinde gencin yakınları, kimsenin görmeyeceği şekilde askerin cebine parası kalmasın diye “uğur parası” olarak adlandırılan harçlık koyarlar. Murtana köyünde ise ailenin büyükleri "uğur parası" adı verilen parayı verirken gence bunun bir karşılığı olduğunu ve kendileri için nöbet tutmasını istedikleri için verdiklerini dile getirdikleri gözlenmiştir.²²¹

Hane içerisinde askerliğini bitirip dönen evlat için büyük bir sevinç yaşanır. Gencin askerden döndüğü hafta içerisinde yakınlarla yemek verilir. Askerden yeni gelmiş genç ise arkadaşlarıyla birlikte eğlence düzenler. Akrabalar ve yakın çevre tarafında iki hafta içerisinde gence “hoş geldin ziyareti” yapılır. Bu süre zarfında hane halkı gence iş yaptırmaz ve dinlenmesi için müsaade eder. Akrabaların ziyaret esnasında askerden yeni dönmüş gence hediye getirdikleri de görülür.²²²

2.2. Evlenme

Yaşadığımız sürece hayatımızın temel eşiklerinden biri kabul edilen evlenme, hem kızın hem de erkek bireyin yaşamlarını aynı çatı altında birleştirmeleri bakımından kendi açılarından bireysel; aile ve akrabalık bağlarının kurulması ve iki ailenin birbirine dönür olması açısından toplumsal bir olgudur. Evlenme; kadınla erkeğin aile kurmak için yasaca hayatlarını birleştirmesidir. Aynı zamanda evlilik olgusu gelin ve damadın sosyalleşme

²²⁰ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (26.07.2019)

²²¹ Kaynak kişi; Veli Altıntaş (27.07.2019)

²²² Kaynak kişi; Ali Çakmak (23.10.2018)

sürecinin önemli bir aşamasıdır. Bu olgu bundan sonra dünürlük ve çocukları arasında toplumsal ve ekonomik dayanışma ilişkisini düzenler.

Evlenme törenleri bağlı oldukları toplumun kültür yapısı ve yargısına uygun belirli kurallara ve kalıplara sokularak uygulanmaktadır. Evlenme dediğimiz geçiş evresi; tören, adet, gelenek ve göreneklerin yanı sıra bu inanmalara bağlı olarak zengin bir toplumsal tablo çizer. Hayta Yörükleri arasında düğün, köyün tamamını içine alan bir faaliyet olması sebebiyle bir nevi bayram anlamı kazanır. Biz bu bölümde genel olarak 'Evlenme' diye adlandırılan geçiş evresinin, Aksu Yöresinde yaşayan Hayta Yörükleri arasında nasıl icra ettiğini aktarmaya çalışacağız.

Evlilik sadece evlenen kadın ve erkeği değil ailelerini, yakın akrabalarını ve çevrelerini de ilgilendiren kutlamalarla düzenlenir. Tören ve kutlamaların amacı ise evlenen çifti duyurmak, ilan etmektir. Evlilik olayıyla birlikte bekarlıktan, baba evinden ayrılan çift yeni bir hayata ve aile ortamına girer. Evlilik olgusu kişinin toplumsal statüsünde değişiklik meydana getirdiği için içerisinde önemli ritüeller barındırır. Anadolu Türk Düğünleri içerisinde değerlendirdiğimiz Hayta Yörükleri evlenme merasimleri; Orta Asya Türk varlığının unsurlarını ve İslam Dini'nin etkilerini barındırır.

Haytalar da görücü usulüyle evlenme, anlaşılarak evlenme ve kaçarak evlenme biçimlerine rastlanmaktadır. Yine beşik kertmesi de Yörük geleneklerindendir. Kızın ergin yaşa girmesi, ev işlerine katılması ve karşı cinsle ilgilenmesi evliliğe hazır olduğunu gösteren belirtilerdir. Erkeklerde ise, evin ekonomisine katkıda bulunacak olgunluğa gelmesi ve askerliğini yapması evlenmesi için gerekli ölçütlerdir. Evlenme girişiminde bulunmada kızlarla erkekler birbirlerinden farklı rolleri üstlenirler.

Hayta Yörüklerinin yaşadığı yörelerde kızlar 17-18, erkekler askerlik dönüşü 22-23 yaşında evlenme çağına gelmiş olarak kabul edilirler. Evlilikte akraba olmaması şartı aranır. Evlenmede "sıra gütme" adı verilen bir tür sıra gözetimi vardır. Öncelikle abla ve ağabeylerin evlenmelerine dikkat edilir. Ancak bu önemli bir engel değildir.

Antalya ili Aksu Yöresinde yaşayan Hayta Yörükleri erkekleri; evlenme isteklerini genellikle sofrada herkes otururken pilava kaşık saplama hareketinde bulunurlar. Kızlar ise evlenme niyetlerini saç modelleriyle çevredekilere belirtirler. Saçlarını örüp kırmızı karanfil takarlarsa evlenme niyetlerinin olduğunu göstergesidir.

Yine Hayta bekar erkeklerinin sık sık tıraş olması, evde huzursuz hareketlerde bulunması; kızların ise sert biçimde bulaşık yıkayıp her gün bulaşık esnasında bir şeyleri kırmaları evlenmek istediklerinin belirtisi kabul görür. Evlenme yaşına gelen gençler evlenme isteklerini evin büyüklerine söyleyemezler. Çeşitli yollara başvurarak bu dileklerini

belli ederler. Bir kaçını şöylece sıralayabiliriz: Ayakkabıları ters çevirme, devamlı of çekme, süpürgenin üstüne oturma gibi anlamı olan davranışlarda bulunurlar.²²³

Evlilik kararının verilmesinden sonra yapılacak ilk iş damat adayı için eş seçimidir. Haytalarda eş seçimi öncelikle evlenecek genç erkeğin anne babasının öncülüğünde yapılırdı fakat son zamanlarda bu durumun yavaş yavaş değişmeye başladığı görülmektedir. Gençler ya doğrudan kendileri tanımak suretiyle evleneceği kişileri seçmekte ya da hep birlikte karar verilerek uygun eş seçilmektedir. Görücü usulü olarak literatüre geçmiş olan evlilik türünde önce erkeğin annesi ve aileye yakın kadınlar kız tarafına giderek kızı görürler. Kız beğenildikten sonra damada gösterilir, o da beğenirse kızın istenmesine karar verilir.

2.2.1. Evlenme Biçimleri

a. Beşik Kertmesi

Beşik kertme geleneği; Türk kültüründe dolayısıyla Hayta Yörükleri arasında karşılaşılan evlenme biçimlerindendir. Bebekler henüz anne karnındayken ya da henüz hamile kalmadan koşullar sağlanıncaya kadar anlaşıma yapılır. Çocuklar cinsiyeti farklı olma koşuluyla doğarlarsa birbiriyle evlenmesi için söz verilir. Buna halk arasında “Beşik Kertmesi” denilmektedir.

Hayta Yörükleri arasında az da olsa görülen bu geleneğin uygulaması; aynı ay içinde bir kız bir erkek çocuk dünyaya gözlerini açtığı anda “Yüce Allah bunları birbirine bağlamış.” denir ve bu çocukların ailesi birbirlerini tanıyorlarsa beşik kertmesi yapılır. Daha kadınlar gebeyken bu yönde konuşmalar başlardı. Erkek çocuğu olan aile, kız çocuğunun ailesine hediyeler götürürler. Kız çocuğu daha bebek yaşlarda erkek çocuğu ailesinden istenir. Eğer kızın ailesi kabul ederse; erkek çocuğunun eline bıçak verilir ve beşiğe kertik atar. Bu uygulamadaki amaç; kızın eşyalarına ve kıza işaret koyup sahiplenmiş sayılmasıdır.²²⁴

b. Akraba Evliliği

Akraba evliliği; Türklerin İslam dinini kabul etmeden önce aralarında yaygın olan evlenme biçimlerinden biridir. İslamiyetle birlikte Türk toplumunda yaşanan kültürel değişimle bu evlilik türü zaman geçtikçe azalmıştır. Bunun nedeni ise şehirleşme olgusu gösterilebilir.

Hayta Yörükleri arasında sık olarak rastlanılmasa da akraba evliliklerinin olduğu tespit edilmiştir. Akraba evlilikleri genel olarak beşik kertmesiyle meydana gelir. Beşik kertmesi

²²³ Kaynak Kişi; Şerife Yıldırım (28.04.2018)

²²⁴ Kaynak kişi; Emine İçtüzzer (18.08.2018)

asında Hayta Yörükleri arasında akrabalar arası meydana gelmektedir. Dolayısıyla beşik kертmesi diye adlandırdığımız olay akraba evliliğiyle bağlantılıdır.²²⁵

c. Kaçarak Evlenme

Birbirini seven fakat ailelerinin çeşitli nedenlerden dolayı istememesinden dolayı çiftler kaçarak evlenirler. Hoş karşılanmayan bir evlilik türü olsa da Türk toplumunda dolayısıyla Hayta Yörükleri arasında var olan bir evlilik türüdür. Köy hayatının koşullarında evlilik konusunda sadece anne babanın dediği olur, kız ve erkeğin düşüncelerine önem verilmez. Bu yüzden kız veya erkek istemediği biriyle evlenmemek adına sevdiklerine kaçarlar.

Murtana köyünde konuştuğumuz kaynak kişiye²²⁶ göre yirmi yıl öncesine kadar nişan ve düğün masrafından kurtulmak için kız zorla kaçırılırdı. Kaçırılan kızın elini sadece evlenecek erkek tutabilir. Evlenmek için düğün ve tören yapılmaz, imam nikahı gerçekleşir.

2.2.2. Kız İsteme

Evlenme çağına gelen oğlan için anne babası ve tanıdıkları çevrelerinden kız aramaya başlarlar. Eğer oğlanın seçtiği ve beğendiği bir kız varsa iş daha da kolaylaşır. Karar verilip fikir birliği sağlanırsa kız isteme hazırlıkları başlar. Kız evine gidilecek gün haber verilir. Köylerde dünürçülük için meşhur olmuş insanlar vardır. Dünürcü veya bir aile büyüğünü de alarak kız evine gidilir. Aksu’lu bekar erkeğe kız görmek için giden kişileri genellikle konuşkan, sıcak kanlı, ikna yeteneği yüksek kadın akrabalar içerisinde seçerler.

Anadolu toplumunda ataerkil yapı sahip olduğundan Hayta Yörükleri arasında evlilikte söz sahibi olan kişinin erkek tarafı olduğu düşünülür. Bu yüzden damat adayı kızını görmeye gider. Görücüye kendini gösteren kız misafirlere kahve ikram eder ve ikramdan sonra sessizce bir köşede oturur. Dağıtılan kahvenin içilmiş olması ya da ikram edilen kahvenin tadı (acı/tatlı) muhtemel gerçekleşecek evliliğin de geleceğini tayin ettiği anlamında bir inanişaya sahiptirler. Örneğin; Güzelyurt köyü içerisindeki hanelerde damat tarafından kız tarafına görücüye giden dünürçüler kız tarafından olumlu bir cevap aldıklarında gelin kız misafirlerine kahve eşliğinde çikolata ikram eder.

Kız istemeye genellikle perşembe veya pazar günü gidilir. Kız evi gönüllüyse ikramlar tatlı olur, gönülsüzler “ise ikramlar şekersiz olur. Gelenlerin istenmediklerini belirtmek amacıyla da ayakkabıları dışarı atma, içlerine su, acı biber vs. şeyler koyma gibi adetleri vardır. Söz kesiminde davetlilere pirinç pilavı ve baklava ikram edilir.

²²⁵ Kaynak kişi; Muhsin Sıvacı (26.06.2019)

²²⁶ Kaynak kişi; Emine İçtüzzer (18.08.2018)

Kız görme, dünürcülük yoluyla evlilik aşamasına gelen Hayta ailesi bu anlaşmayı daha geniş olarak çevrelerine duyurmak amacıyla “söz kesme” adında genç çifte yüzük takarlar. Toros dağlarında yaşayan Hayta Yörüklerinde çok eskiden beri var olan bir inanışa göre; damada beğenilen kız için söz kesildikten sonra birer kilo tuz ve şeker alınır. Alınan tuz ve şeker bitene kadar damat evinde herhangi bir kötü olay meydana gelirse, söz kesilen kız uğursuz; iyi hadiseler yaşanırsa söz kesilen kız uğurlu sayılır. Söz kesiminden sonra nişana hazırlık amaçlı kız evine hediye bohçalar gönderilir. Yine bazı Hayta köylerinde süt parası adı altında “başlık parası” isteme geleneği de vardır.

2.2.3. Nişan

Nişan; Anadolu toplumunda gelin evinde yapılan bir törendir. Hayta toplumu arasında nişan masraflarını kız tarafı üstlenir lakin nişan merasimi için oğlan tarafı da hediyeler gönderirler. Nişan merasimi; kız tarafının evi uygunsa evde, uygun değilse salon veya bahçede yapılır. Nişan merasimi için durumu iyi olan aileler davetiye bastırır, bazıları ise sözlü olarak akraba ve komşularını nişan merasimlerine davet ederler. Hayta Yörükleri arasında nişan merasimi yapılmadan hemen önce kız evinin önünde kan akıtma geleneği vardır. Damat tarafı davar alır ve kız evine getirir. Davar eti pişirildikten ise nişandan sonra pilavla birlikte misafirlere servis edilir.²²⁷

Söz kesiminden sonra aileler arası kararlaştırılan güne kadar oğlan evi kız hanesine “Nişan kofası” denilen kızın istediği takıların, giysilerin, eşyaların konulduğu bohça gönderir. Gelinin ailesi ise nişanın ardından nişan kofası karşılığında oğlan evine baklava, helva, leblebi, çerez ve damadın istediği takın elbisenin olduğu bir sandık gönderir. Bu sandığa gelin tarafının “nişan karşılığı” adı verilir. Hayta Yörükleri arasında nişan merasimini gösterişli bir şekilde kız tarafı yapar. Nişan töreni gelin tarafının ekonomik yapısına göre yemekli veya yemeksiz eğlence tarzında olabilir.²²⁸ Nişan merasimi evliliğe atılan ilk adım, iki dünür ailenin tanışıp kaynaşması için ise hazırlık sürecidir. Nikâh ve düğün merasimleri için kararlaştırılan tarihin belirlendiği Nişan yüzükleri takıldıktan sonra nikâha kadar geçen sürede erkek tarafı dini bayramlarda gelin evine hediye olarak davar götürür. Kurban bayramı sırasında Hacıaliler, Güzeloluk köylerinde geline kurbanlık koç, boynuzlarında altın bileziklerle götürülmesi de söz konusudur.²²⁹

Nişanlılık dönemi çok uzun tutulmamaya özen gösterilir. Nişandan sonra kız, oğlan evi kadınları tarafından hamama götürülür. Hamam uygulaması ile hem temizlik ve eğlence

²²⁷ Kaynak kişi; Teslime Çetin (10.02.2018)

²²⁸ Kaynak kişi; Emine İçtüzzer (18.08.2018)

²²⁹ Kaynak Kişi; Arife Levent (15.02.2018)

amaçlanırken asıl amacın; gelin olacak kızı tepeden tırnağa kontrol etmek, vücudunda bir bozukluk var mı diye incelemektir.²³⁰

2.2.4. Çeyiz Hazırlama

Hayta Yörükleri arasında düğün için yapılan hazırlıklarda erkek tarafının en önemli görevi evlenip haneden ayrılacak çifte yeni ev açmaktır. Kız tarafı ev almayan veya ev için olanak sunmayan erkeğe kız verme tarafında olmazlar. Erkek tarafının aldığı evi döşemek ise kız tarafının vaifesidir. Kız tarafı nişan merasimini düğünü ise erkek tarafı yapar. Bu yüzden düğün için tutulan salon masraflarını da damat evi üstlenir. Gelinin çeyizinin yeni kurulan eve götürülmesi esnasında gelinin kardeşi çeyiz sandığının üstüne oturarak para ister. Bu olaya Hayta Yörükleri arasında “Çeyiz yükü parası” adını verir.²³¹

Kız tarafının yeni kurulan ev için aldıkları ya da kendi el emekleriyle hazırladıkları tüm eşyalara “çeyiz” adı verilir. Hayta Yörükleri arasında kız tarafı, damadın ailesi için düğün öncesinde “dünür bohçası” hazırlar. Hazırlanan bu bohçaların diğer bir adı da “dürü”dür. Dünür bohçası içersinde genel olarak takım elbise, entari, pantolon, kravat, yazma, ayakkabı yollar. Yeni kurulan ev için kız tarafı mutlaka mutfak eşyalarını, yatak odasını, oturma odası ve halılarını almakla yükümlüdür. Ev alamayan erkek tarafının ayıplandığı gibi çeyiz hazırlamayan gelin de Hayta Yörükleri içerisinde ayıplanır, damat evi tarafından sahiplenilmez.²³²

Gelinin çeyizi hazırlanırken bazı hususlara dikkat edilir. Çeyiz hazırlayıcı kadınların evlilik hayatlarının mutlu, eşlerinin sağ oluşu ve engelli çocuklarının bulunmamasına özen gösterilir. Bu duruma neden olarak ise Hayta Yörükleri’nin “Çeyiz hazırlayıcıları kaderlerini geline taşır.” sözü olduğu kanaatindedir.²³³ Hayta köylerinde düğüne üç gün kala gelinin çeyizi kız evi önünde kurulan masalar üzerine konulup davul zurna eşliğinde köy ahalisine gösterilmesi adettendir. Gelinin çeyizi böylece görücüye çıkmış olur. Dost düşman herkes çeyizi görmüş olur.²³⁴

Aksu köylerinde yaşayan Hayta Yörükleri arasında kız tarafının hazırladığı eşyalar çeyiz sandığına yerleştirilirken çeyize nazar değmesin, gelin gittiği evde mutlu bir şekilde ağız tadıyla yaşasın diye birtakım pratik ve büyüsel fonksiyonu olan uygulamalar yapılır. Çeyiz sandığının en altına at nalı, makas konulur. Nazara karşı koruyucu olduğuna dai bir inanış Hayta Yörükleri arasında mevcuttur. Yine çeyiz sandığının en üstüne ise al bayrak ve

²³⁰ Kaynak kişi; Teslime Çetin (10.02.2018)

²³¹ Kaynak kişi; Hatice Çelik (30.10.2018)

²³² Kaynak kişi; Hasibe Altıntaş (28.10.2018)

²³³ Kaynak kişi; Emine İçtüzzer (28.10.2018)

²³⁴ Kaynak kişi; Teslime Altıntaş (29.10.2018)

Kur'an-ı Kerim konulur. Kına gecesinin olduğu gün erkek tarafı; gelin evinden çeyizleri alır ve yeni kurulan eve getirilerek çeyiz eve serilir.²³⁵

2.2.5. Kına Gecesi

Cuma günleri akşam ezanından sonra kız evine gelen gelinin arkadaşları ve kadın akrabalar arasında eğlence düzenlenir ve gelinin avcuna kına yakılır. Bu merasime ise “kına gecesi” adı verilir. Bu merasimler gelinin baba evinde geçireceği son geceyi eğlenceli kılmak yeri geldiğinde ise gelini ağlatma amacıyla yapılır. Bazı toplumlarda kız, erkek karışık olarak yapılan kına geceleri Antalya ili Aksu yöresinde yaşayan Hayta Yörükleri arasında genellikle sadece kadınlar arasında yapılır. Aksu da yaşam sürdüren Hayta Yörükleri kına gecelerini düğünden bir gün önce yatsı ezanından sonra gelinin babaevinde yapar ve o gece evde sadece kadınlar olur. Hazırlıklar, kına gecesinden bir gün önce erkek tarafının gelin evine kına ve ikram edilecek çerezleri göndermesiyle başlar. Kına sabahı evin kapısına bayrak ve tüller asılarak düğünün başladığının sinyalleri verilir. Kına gecesinde gelinin arkadaşları kendi aralarında şarkı söylerler, mani okurlar ve müzik eşliğinde oynarlar. Geline kına gecesine özgü bindallı giydirilir ve yanındaki bekar kız arkadaşlarına ise nedime bindallısı giydirilir. Bu merasimlerde misafirlere soğuk içecek ve çerez ikramında bulunulur.

Yatsı ezanının okunulması ardından misafirler gelin evine gelir. Çerezler, tatlılar, kına helvası ve yiyecekler içerisinde ilk ikram dağıtılır. Sonrasında gelin yöresel kına kıyafetiyle mum taşıyan bekar kız arkadaşları eşliğinde salona gelip ortada bulunan sandalyeye oturur. Bekar kız arkadaşları ve akrabaları şarkı ve türküler söyleyip oynarken gelin kız sessiz sedasız bir şekilde onları seyreder. Gelindeki tüm bu mahzunluğun sebebi tabii ki baba evinden ayrılacağını bilmesinin üzüntüsüdür. Kısa süren müzik ve yakın arkadaşlarının oynamasından sonra kına yakma uygulaması başlanır.

Kına gecesinde gelinin kız arkadaşlarının elinde mumlarla gelinin çevresinde dönerek “Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar” diye söyledikleri türkü eşliğinde gelini ağlatma ve kına gezdirme ritüelleri vardır. Bu ritüelin amacı ise aslında geline zarar verebilecek kötü ruhları uzak tutma düşüncesi vardır. Gelinin avcuna kına sürmek isteyen kayınvalide gelinin avcuna çeyrek altın koymak zorundadır. Gelini kına yakımında ağlatmak uğur sayılır. Gözyaşı dökmenin kötü ruhları uzak tutacağına ve yeni evinde geline bereket getireceğine inanılır.²³⁶

Geline yakılan kınadan arta kalanları almak Hayta inancına göre uğurlu sayılır ve bu kınadan kendine süren bekar kız kısa süre içinde evleneceğini düşünür. Bu yüzden arta kalan kınalar hevesle kapışılır. Kına yakma sırasında gerçekleşen bir diğer adet ise “Gelin elini

²³⁵ Kaynak Kişi; Hatice Çelik (30.10.2018)

²³⁶ Yeşil, 2014: 191

açmıyor” söylemidir. Kınayı yakan kişi “Gelin elini açmıyor” dediğinde kayınvalide kına hediyesi olarak gelinin avucuna bir altın koyar.²³⁷

2.2.6. Nikah

Resmi veya dini nikâh yaptırmadaki amaç, gelin- damadın beraberliğini ilan etmek, toplum ve akrabalar tarafından geçerli sayılmak bu sayede ise kutlamak ve kutsamak yer alır.

²³⁸ İmam nikâhı kıyılırken erkek tarafından kadına verilen bir nikâh bedeli vardır. Buna “mihir” adı verilir. Mihir olarak verilen maddiyat, kocanın ölümü veya boşanma halinde kadına kalır.²³⁹

İslam şartlarına göre dini nikâh; iki şahit huzurunda yapılır. Gelin ve yengesinin olduğu yere perde çekilir. İmam, damat ve iki şahit ön tarafta oturur. İmam önce hazırlanan tuzlu suya dua okur, üfler. Allah’ın kavli peygamberin sünnetiyle şahitler huzurunda imam damada üç kere sorar. Aynı soruyu daha sonra geline de sorar. Olumlu cevaptan sonra ise tuzlu su gelin ve damada içirilir.²⁴⁰

2.2.7. Gelini Baba Evinden Alma Ritüeli

Anadolu’da olduğu gibi Hayta Yörükleri de gelin almaya giderken damat sağdıç tarafından hazırlanır, damat tıraşı yapılır. Sağdıç olarak evli kişiler seçilir. Gelin almak için hazırlanan damadın arkadaşları olan delikanlılara “seymen” adı verilir. Gelin alma kafilesinin öncülüğünü damadın sağdıç yapar.

Gelini evden çıkarmadan önce damat ve damadın varsa kız kardeşi gelin ve gelinin kız kardeşlerini kuaföre götürürler. Evlenmemiş kızlar ise gelin hazırlanmadan önce gelinin ayakkabısı altına isimlerini yazarlar. Damat gelini almaya geldiğinde gelin evinde hüzün hakimdir. Gelin olacak kıza son defa ailede sözü geçen kadınlar nasihatlerde bulunur. Gelinin kendi evini unutmasını sağlamak için “Gelinliğinle çıktığın bu evden sadece kefeninle geleceksin.” sözü söylenir. Gelin kız evden son defa çıkmadan önce gelinin babası duvağını örter erkek kardeşi ise bekaretin sembolü olan kırmızı kuşağı beline bağlar. Gelinin kız evinden çıkıp damat evine varıncaya kadar yüzündeki duvağı çıkarılmamasının nedeni; gelini dış etkilerden özellikle de nazardan karşı korumaktır.

Hayta Yörükleri’nde gelin alıp gelirken başka bir gelin alayına rastlamak uğursuzluk olarak karşılanır. Gelin alayı daha kalabalık olan sağ taraftan, diğer alay ise soldan geçer. Gelinlerin eteğine ise iğne batırılır. Bunun sebebi uğursuzluğu gelinlerden uzak tutmak

²³⁷ Kaynak Kişi; Şerife Yıldırım (28.04.2018)

²³⁸ Örnek, 1997; 201

²³⁹ Yeşil, 2014; 190

²⁴⁰ Kaynak Kişi; Şerife Yıldırım (28.04.2018)

amaçlıdır. İki gelin alayının karşılaşmasının uğursuzluk sayıldığı Haytalar arasında bu yüzden kavga çıktığı bile görülmüştür.²⁴¹

2.2.8. Düğün

Evlilik geçiş dönemi içerisinde söz ve nişandan sonra düğün aşaması kutlanır. Bunun için öncelikle çevre köylerde yaşayan insanların düğüne oku ve okuyucu sayesinde davet edilmesi lazım gelir. Düğün daveti için oku dağıtıldıktan sonra tarih ve saat söylenir. Okuntuya diğer bir manada düğün davetiyesi de denilebilir. Bu okuntuları çevredeki eşe dosta dağıtması için iki ünür aileden görevli kişiler blirlenir ve bu görevlileri kapı kapı gezerek okuntuyu gerekli yerlere teslim ederler. Okuntu, daha önceden hazırlanmış bir parça kumaş, bir mendil, bir yazma gibi hediyeler olabileceği gibi, şeker, börek gibi yiyecek türünden şeyler de olabilir.²⁴² Günümüzde şehirlerde dağıtılan davetiyeler gibi Hayta köylerinde misafirler düğüne okuntuyla çağırılmış olur.

Düğün merasimi hem gelin hem de damat tarafını ilgilendiriyor gibi görünse de aslında tüm vazife damat tarafına aittir. Düğün merasimi başlamadan önce sadece damadın evine bayrak asılması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bayrağı asma görevi, damadın babası tarafından görevlendirilmiş bayraktar tarafından asılır. Bayraktarın evin çatısına bayrak asmasıyla düğün çevreye duyurulmuş olur. Bayrak asımıyla birlikte düğün eğlencesi başlar. Hayta Yörükleri arasında yapılan düğünlerde erkek evinde eşe dosta yemek dağıtılır. Bayrağın damat evine asılması; eve gelin geleceğinin resmen ilan edilmesidir.²⁴³ Haytalar genel olarak düğün merasimlerini hafta sonu yapar. Davul zurna ise erkek evine perşembe akşamı gelir. Çalışma yaptığımız köylerde tespit ettiğimiz düğün eğlencelerinin daha çok erkek evi tarafında olduğudur. Gelin evinde ise evden kız çıkacağı için bir hüznün hâkim olduğu, bu yüzden ise eğlence yapılmadığı, kına gecesinde ise gelinin ağlatıldığı tespit edilmiştir.²⁴⁴ Damat evinin önünde ise gelinin kına gecesinin yapıldığı sırada “kız kaçırma” adı verilen oyun oynanır. Damadı eğlendirmek amacıyla oynanan bu oyun davul, zurna eşliğinde oynanır. Damadın bir arkadaşı gelin kılığına girer. Diğer bir arkadaşı da gelin kılığına giren arkadaşını kaçırmaya çalışır.²⁴⁵ Yine gelinin kına gecesinin olduğu sırada damat evinde oynanan oyunlardan birisi de “damat tıraşı” oyunudur. Evin küçük çocukları elinde makasla gelerek damattan harçlık almaya çalışır.²⁴⁶

²⁴¹ Kaynak Kişi; Emine İçtüzzer (03.08.2019)

²⁴² Kaynak Kişi; Şerife Yıldırım (28.04.2018)

²⁴³ Kaynak Kişi; Muhsin Sıvacı (02.01.2018)

²⁴⁴ Kaynak Kişi; Hasibe Altıntaş (28.10.2018)

²⁴⁵ Kaynak Kişi; Muhsin Sıvacı (02.01.2018)

²⁴⁶ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (12.01.2018)

Antalya ili Aksu yöresinde yaşayan Haytaların düğün merasimlerinde güreş etkinliklerinin düzenlenmesi ve atla gezmek çok yaygındır. Oğlan evi düğün günü gelini almak için davul zurna getirtir ve gelini ata bindirirler. Gelin, damat evi önüne geldiğinde kaynanası tarafından gelinin başına şekerleme, paketli çikolata karışımı dökülür. Çevredeki çocuklar hemen saçılan şekerleme ve çikolatayı toplar. Gelin, damat evine ayak basmadan önce ağzına bir kaşık bal verilir. Bunun nedeni olarak dilinin tatlı olması istenildiği tespit edilmiştir.²⁴⁷ Hayta köylerinde düğünler genelde cuma, cumartesi ve Pazar günü olacak şekilde üç gün sürer. Damat evinde yemek dağıtılır. Düğünün ilk gününe “Bayrak” veya “Yük Günü” denir.²⁴⁸

Salı ve cuma akşamları oğlan evinde oğlan kınası yakılır. Yakılan meydan ateşinin etrafında yenilir, içilir, oynanır. Kadınlar da ayrı bir yerde düğün ederler. Düğün, oğlan evi için büyük bir masraftır çünkü evin bütün eşyalarını oğlan evi almak zorundadır. Bunun dışında kız evi sadece çeyizini getirir. Çarşamba günü oğlan evinin bayanları gelinlerini alarak gelin hamamına giderler. Hamamda yıkanır ve renk renk mumlar yakarlar. Törenle hamamdan çıkartılan geline pullu bir yazma örtülür. Damat evinin kapısında davar kesilir, kanın üzerinden gelin geçirilir. Gelinin iyi huylu olması isteğiyle kaynananın eteğini öpme, eşik altından ağzına bal alarak geçme gibi adetler uygulanır. Geline yüz görünümlüğü takılır. Gelin oğlan evine giderken yolu kesenlere para verilir, gelin arabası hareket ettiği zaman su serpilir ve şişe kırılır. Eve girmeden önce gelin veya damat evde sözünün geçmesi için birbirlerinin ayağına basar. İnanca göre önce basanın o evde sözü geçer.²⁴⁹

Evlenme, yaşamın ikinci geçiş dönemidir. Haytaların evlenme törenlerinde yaşayan birçok gelenek ve görenek vardır. Toplamların tarihsel boyutları, ekonomik yapıları, yerleşim düzenleri, üretim ilişkileri kısaca kültürleri evlenme biçimlerini de belirlemektedir. Her toplum ya da grup, kendi yapısına uygun evlenme biçimlerini yeğlerken, yapısına aykırı düşecek olanları da önlemeye çalışmaktadır. Hayta Yörükleri’de kendi toplum yapısına uygun bir şekilde evlilik geleneklerini yürütmektedir.

2.2.9. Düğün Sonrası

Düğünden sonraki ilk sabah yeni evli gençler öncelikle erkek tarafı aile büyüklerinin ellerini öpmeye giderler. Daha sonra ki gün içerisinde ise gelin tarafını ziyarete giderler. İlk hafta içerisinde ise geri kalan aile büyüklerinin ziyaretine gidilir. Bazı Hayta ailelerinde ise

²⁴⁷ Kaynak Kişi; Hasibe Altıntaş (28.10.2018)

²⁴⁸ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (24.11.2018)

²⁴⁹ Kaynak Kişi; Şerife Yıldırım (28.04.2018)

yeni evli çiftin akrabaları tarafından akşam yemeği veya kahvaltıya çağrıldığı tespit edilmiştir. Genellikle erkek tarafına ziyaretler daha fazla olur.²⁵⁰

Düğünün ertesi günü veya düğünden sonraki hafta içerisinde damat tarafının akrabaları tarafından “duvak açma günü”, “yüz görme”, “başını bağlama” gibi adlar altında ziyaretler gerçekleşir. Bu ziyarete gelenler hem gelinin çeyizini inceler hem de deüğüne çeşitli sebeplerden dolayı gelemeyenler takılarını takarlar.²⁵¹

Düğün merasimi ardından dünürler arası ziyaretler başlar. Her iki taraf birbirinin evine gider gelir. Yemekli olmasına özen gösterilen dünür ziyaretleri “ayak açma”, “kız arkası” gibi farklı adlandırmalarla da bilinir. Bu ziyaretlerin amacı; her iki dünür ailenin gelecek yıllarda uyumlu bir şekilde anlaşması, aileler arası dayanışmanın olması ve sağlıklı iletişim kurmaktır.²⁵²

Tezin bu bölümünde insan hayatında çok önemli olan evlenme eşiğinde yapılan uygulamalar Hayta toplumu üzerinden yola çıkılarak ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma, Aksu ve köylerini kapsayan yerlerde yaşayan Hayta Yörüklerinin “evlenme” olarak adlandırılan geçiş basamağında toplum içinde yapılan uygulamaların gözlemlenmesi sonucu bilim dünyasına aktarılması bağlamında yorumlanmıştır. Çalışmanın halk bilimi yönünü de ilgilendiren kısımlarında düğün törenlerinde yapılan ritüellerin birçoğunun günümüzde halen icra ettiği görülür.

2.3. Ölüm

İnsan hayatında üç önemli geçiş evrelerinden sonuncusu ölümdür. Bireysel olarak icra eden bu olay aslında toplumu ilgilendiren bir durumdur. Anadolu’nun tüm yerlerinde olduğu gibi Hayta Yörükleri arasında da ölüm olayı esnasında ve sonrasında uygulanan bazı pratikler mevcuttur. Bu pratikler Hayta Yörükleri arasında en ince ayrıntısına kadar icra edilmekte ve inanç bağlamı çerçevesinde sırasıyla uygulanmaktadır. Ölüm diye adlandırılan bu gerçek olgu; bir insan, hayvan hatta bitkide; kısaca tüm canlılarda yaşamın sona ermesi olayıdır.

Ölüm, insanlar için ibret ve ders çıkarma durumu olarak değerlendirilmektedir. Ölüm olayı, Hayta Yörükleri’nin “öteki dünya” diye tabir ettiği manevi dünya için her daim insanların hazırlıklı bulunmasını anımsatmakla birlikte toplum nezdinde ölen kişi için son görevlerini yerine getirme konusunda birtakım sorumluluklar da yüklemektedir. Bireysel ve toplumsal yaptırımlara yol açabilmektedir. Bundan dolayı da ölüm, sadece bireysel bir olay

²⁵⁰ Kaynak Kişi; Hasibe Altıntaş (28.10.2018)

²⁵¹ Kaynak Kişi; Teslime Altıntaş (29.10.2018)

²⁵² Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (29.10.2018)

olarak değil toplumsal bir olay olarak da inceleme konusu yapılabilmektedir. Çünkü ölüm hem bireylerin hem de toplumların sosyal hayatlarında bazı yankıların uyanmasına neden olabilmektedir.

Ölüm, insanoğlu hayatında son en büyük geçiş eşiği olarak bilinir. Geçiş eşikleri arasında insanı en çok etkileyen, üzen basamak ölüm geçiş eşiğidir. Ölmek üzere olan veya ölen kişiyi günahlarından kurtarmak, arındırmak amacıyla bazı törenler düzenlenir. Bu törenlerle birey, yaşadığı çevreden “öteki dünya” diye adlandırdığımız yeni yaşamına uğurlanır. Kaçınılmaz olan “ölüm” eşiği karşısında Türk toplumları da ölüm hakkında inançlar meydana getirmiş, inanmalarının çevresinde bazı uygulamalar ritüeline sahip olmuşlardır.²⁵³

Aksu’da ölüm olayı ve cenazeyi defnetme adetleri Anadolu’nun diğer coğrafyalarında çok büyük bir farklılık göstermemektedir. Aksu’ya bağlı köy ve kazalarda vefat etme hadisesi meydana geldiği vakit en yakın cami veya mescidden ölen merhumun selası okunarak bu üzücü olay Hacıaliler, Pınarlı, İhsaniye, Güzelyurt, Murtana gibi köylerde duyurulur. Bunun üzerine cenaze defin işlemleri başlatılır.²⁵⁴

2.3.1. Ölüm Öncesi

Anadolu insanı belirli bir yaşa geldiğinde “Biraz da öteki dünya için çalışalım.” düşüncesiyle kendini ibadetine verir. Durumları yettiğinde hac görevlerini yerine getirenler ya da yaşlı kadınların saçlarını kestirmedeği görülür. Yaşamlarındaki bu düşüncelerin nedeni ise “ölüm” düşüncesidir. Yaşı kemale ermiş insanların ölüme yaklaştığını belirtme biçimlerinden biri de geriye kalan varislerine vasiyet bırakmasıdır. Vasiyetinde bu kişiler mal varlığını çocuklarına eşit miktarda paylaştırır, borcu varsa karşı tarafa ödenmesi için söylemde bulunur.²⁵⁵ Hayta Yörükleri de Türk kültürüne göre ölüm törenlerini gerçekleştirirler de son olarak dini kurallara uygun şekilde bu törenlerini icra ettikleri gözlemlenmiştir. Ölen kişi için; 7, 40 ve 52. Günlerde mevlid düzenlenip yemek dağıtılır.²⁵⁶

Antalya ili Aksu yöresinde yaşayan Hayta Yörükleri kişinin öleceğini anladıkları an kişinin en güzel elbiselerini giydirir, sevdiği yemekleri yapar ve tattırırlar. Saçlarını tarar ve başucundaki yakınlarıyla konuşur. Bu konuşmalar genellikle telkin ve kendisinin iyi anılmasını istediğini belirten konuşmalardır. En son olarak ise sevap kazanma düşüncesiyle eşyalarını ihtiyaç sahibi olan insanlara dağıtılır.

²⁵³ Yeşil, 2014: 238

²⁵⁴ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (29.10.2018)

²⁵⁵ Yeşil, 2014: 240

²⁵⁶ Kaynak Kişi; Teslime Çetin (24.08.2018)

2.3.2. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

Aksu’da yaşayan Hayta Yörükleri arasında hayvanlarda ya da tabiat olaylarında olan değişikliklerle birlikte hastanın değişimleri ile ilgili ölüm düşüncesi belirir. Bu ön belirtiler ve bu belirtilerden kaçınma yollarıyla ilgili inanmalar gözlemlenmiştir.

Hayta Yörükleri arasında çevrede olan bazı değişik olaylar çevresinde ölüm habercisi diye kabul edilen bazı durumlar eşliğinde inanmalar söz konusudur. Mesela; köpeğin anlamsız bir şekilde kapı önünde uluması, evin penceresinde baykuşun ötmesi, saat camının kırılması, boş kovayla eve girilmesi ya da gece yarısı sanki ağaç kesiliyormuş sesi duyulması ölüm habercisi durumlar olarak algılanır. Yine Haytalar arasında ölmüş birisi rüyada evden bir şey götürürse o evden ölü çıkacağına inanış hâkimdir.

Hayta Yörükleri arasında ölümü düşündüren ön belirtilerden birisi de doğa olaylarıyla alakalıdır. Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde olduğu gibi Aksu halkı arasında da ay ve güneş tutulması, yıldız kayması, gök gürlemesi, yıldırım düşmesi gibi olaylar Haytalar arasında ölümün ön belirtileri gibi görülmüştür. Beddua sonucu da ölümün gerçekleşeceğine inanan Hayta Yörükleri annenin bedduasının tutması sonucu sütün kesileceğine, babanın bedduasının ise ölümü getireceğine inanırlar.

Anadolu coğrafyasının birçok kesminde olduğu gibi Aksu yöresinde yaşayan Hayta Yörükleri içerisinde de ölüm olayının ön belirtisi olarak kabul görmüş birtakım ritüeller bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını söylemek gerekirse;

- a. Baykuş ötmesi
- b. Köpeğin uzun süre uluması
- c. Horozun zamansız ürümesi
- d. Köpeğin ağzında evin kapısına kemik bırakması
- e. Yıldız kayması” (Bu durum meydana geldiğinde; Hayta Yörükleri arasında, devlet büyüklerinden biri öldü düşüncesi hâkim olmuştur.)
- f. Ay, güneş tutulmaları
- g. Makas ağzının açık kalması (Kefen biçileceğine işarettir.) Makas ağzı hemen mutfak eşiğinde kapatılır.
- h. Rüyada evin direğinin yıkıldığını görmek (Evin en büyüğünün öleceğine işarettir.), siyah ayakkabı görmek ya da dişlerinin döküldüğünü görmek.
- i. Rüyada, ölmüş birini görmek. (Bu rüyayı yorumlayanlar, yaradanın ahirete bir kişi istediğini söylerler.)²⁵⁷

Bir kişinin öleceğini düşündüren kişisel ön belirtiler ise;

²⁵⁷ Çimrin, 1984: 327

- a. Kişinin gözlerinin ışığı takip eder.
- b. Kişinin elleri titrer, birşey tutamaz
- c. Gözünü tavana veya kپیya gidecekmiş gibi diker.
- d. Sürekli tavana izler.
- e. Çok yemek yer (Bu duruma, ölecek kişi kısmetini toplamaya gelmiş derler.)
- f. Dudakları morarır.
- g. Vücudunda morarma olur, ten rengi daha soluk bir hal alır.
- h. Ell ve ayakları buz gibi olur.
- i. Sevip saydığı insanları görmek, öpmek isterler.
- j. Konuşurken bir anda dili tutulur.
- k. El ve ayak bilekleri soluklaşır.
- l. Tırnak altı derisi morarır.
- m. Bacaklarını uzatıp öylece kalır. ²⁵⁸

Şeklinde sıralanabilir.

Alışılmışın dışında davranış ve durumlar, hayvanların hareketleri, doğal felaketler bireyin zihninde ölüm hissiyatını düşündüren belirtiler olarak yer edinmiştir. Ölüm olayıyla ilgili halk inançlarından bazıları yukarıda da bahsettiğimiz gibi hayvan davranışlarıyla ilgilidir. Ölüm düşüncesini insan akla getiren hayvanların başında ise köpekler gelir. Bunun nedeni olarak halk arasında, köpeklerin sahiplerine ve yaşadıkları yere sadık oluşlarıyla bilinmesidir. Köpeklerin açıklanamayan bir takım farklı hareketleri Hayta Yörükleri arasında ölümün ön belirtisi olarak görülmüştür. Örneğin; köpek hangi hanenin kapısına kemik bırakıp ulursa o haneden cenaze çıkacağı düşünülür. ²⁵⁹

Hayvan davranışlarının ön belirti olarak kabul edildiği Hayta toplumunda bir diğer vefat belirtisi, otlatılmış sürünün gece vakti ahırda boğuşmalarıdır. Sığır veya davarların gece karanlığında ahır içinde huysuz davranmaları ahırın sahibi aile içerisinde birinin ölüm habercisi olarak algılanır. ²⁶⁰ Baykuşun da Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Antalya ilinde yaşayan Hayta Yörükleri arasında ölümü hatırlatıcı etkisi vardır. Ölüm olayıyla bağdaştırılan baykuşun, evin penceresi veya çatısında ötmesi o hane içerisine uğursuzluk getirdiğine veya o hane içerisinde birinin öleceğine işaret ettiği düşünülür. ²⁶¹

²⁵⁸ Kaynak Kişi; Muhsin Sıvacı (28.07.2019)

²⁵⁹ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (29.07.2019)

²⁶⁰ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (29.10.2018)

²⁶¹ Kaynak Kişi; Hatice Çelik (24.11.2018)

2.3.3. Ölüm Esnasındaki Uygulamalar

Merhum kişinin odası ölüm olayının gerçekleşmesiyle birlikte hemen boşaltılır. Eğer köyde imam varsa hemen getirtilir. İmam bulunamazsa ağzı dualı kişi bulunur ve ölen kişiye dua okunur. Merhumun başında merhuma en yakın iki kişi ve imam efendi kalır. Merhumun gözleri açık kalmışsa; varsa oğlu tarafından yoksa merhuma en yakın kişi tarafından gözleri kapatılır, çenesi toprak altında düşmesin diye bezle bağlanır. Ölen kişinin üzerindeki kıyafetleri çıkartılır, yatağı ise ölü evden çıktıktan hemen sonra atılır. Ölen kişinin başı kibleye gelecek şekilde yatırılır. Elleri ve bacakları mezarda yatacağı şekilde düzeltilip hiçbir yeri görülmeyecek şekilde üzerine çarşaf örtülür. Gece vakti ölen kişinin vücudunun şişmesini önlemek amacıyla vücudunun üzerine bıçak veya sabun konulur.²⁶²

Hayta Yörükleri ölen kişinin vücudunda meydana gelen değişikliklere göre çeşitli yorumlamalarla ölüm anına dair pratikler uygulamışlardır. Örneğin; merhum kişinin gözlerinin açık gitmesi yapmak isteyip de yapamadığı bir şey olduğu şeklinde betimlenirken, eceli gelmiş kişinin görmek istediği kişi uzak bir diyarydaysa o kişinin fotoğrafı ölmek üzere olan kişiye gösterilir. Hayta Yörükleri ölen kişinin vücudunda meydana gelen değişikliklere göre çeşitli yorumlamalarla ölüm anına dair pratikler uygulamışlardır. Örneğin; merhum kişinin gözlerinin açık gitmesi yapmak isteyip de yapamadığı bir şey olduğu şeklinde betimlenirken, eceli gelmiş kişinin görmek istediği kişi uzak bir diyarydaysa o kişinin fotoğrafı ölmek üzere olan kişiye gösterilir.²⁶³ Ayrıca Aksu yöresinde yaşayan Hayta Yörük ailelerinde eceli gelmiş olan kişinin canını Azrail'e teslim edeceği zamanlar yüzü kibleye doğru çevrilir. Hasta olan kişinin hanesi yakınlarındas müzik çalınmaz, çocuklar oynatılmaz. Eve çağrılan ağzı dualı kişi vefat etmek üzere olan kişiye kelime-i şahadet getirtir.²⁶⁴ Ölmüş kişinin dudaklarını pamukla ıslatma inancı Hayta Yörükleri arasında var olan başka bir inanmadır. Bunun nedeni olarak kaynak kişinin²⁶⁵ anlatımına göre “Şeytan bireyin ölümü esnasında bir bardak suyla beklermiş ve merhumun yaptığı ibadetlerinden, imanından vazgeçmesi karşılığında o suyu vereceğine inandırmaya çalışmış.” Haytaların inancına göre ölen kişi son nefisini verirken hararet içinde kalır, bu inanmaya bağlı olarak da ölen kişinin dudakları pamukla ıslatılır.

Merhumun vasiyeti var ise vasiyet ettiği kişi yıkama işlemini gerçekleştirir. Eğer böyle biri yoksa imam ve yardımcısı tarafından ölü yıkanır. Ölü yıkanırken kullanılan malzemeler günlük hayatta kullanılmaz. Bu malzemelerin günlük hayatta kullanılmasının uğursuzluk

²⁶² Kaynak Kişi; Ali Çakmak (30.07.2019)

²⁶³ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (30.07.2018)

²⁶⁴ Kaynak Kişi; Serdar Aynalı (01.08.2019)

²⁶⁵ Kaynak Kişi; Teslime Altıntaş (30.07.2019)

getireceğine ve merhumun yanına birini daha çağıracağı anlamına gelir.²⁶⁶ Merhumun yıkanacağı suyun içine gül, karanfil ve yonca atarlar ki merhumun bedeni güzel koksun.²⁶⁷ Ölen kişi erkek ise erkek imam tarafından, kadın ise kadın bir hoca tarafından yıkanır. Cenaze yıkama işlemleri genellikle merhumun yaşadığı köyün mescidinde olur. Ölüyü yıkamak için iki büyük kazan su ile doldurulup kaynatılır. Daha sonra bu kazanlardan birinin içine bıçakla bıçakla kesilmiş kalıp sabun eklenir. Cenazeyi iki kişi yıkar, yıkayıcıların dini bilgilerinin kuvvetli olması gerekir. Merhumu yıkamaya başlamadan önce yıkayıcılar abdest alır. Yıkama işlemi gerçekleştirildikten sonra cenaze Aksu ilçe merkez cami avlusuna götürülür ve başı kibleye gelecek şekilde musalla taşına konulur.²⁶⁸ Cenaze evdeyken, başsağılığına gelenler “cenazeniz nur olsun” derler. Hiçbir şekilde cenaze sahibi hane ve başsağılığına birbirlerine “hoş geldin, hoş bulduk” demezler. Merhumun yakınları beyaz, al ve yeşil giymezler. Kadınlar cenazeyi erkeklerden yedi adım geride uğurlarlar. Aksu’da yaşayan Hayta Yörükleri cenazelerini gömerlerken “uğur ola, toprağın bol, kabrin nur olsun, Musa peygamber yoldaşın olsun” gibi anlamlı sözlerle uğurlarlar.²⁶⁹ Merhumun tabutu musalla taşı üzerindeyken imam helallik almak için merhumun cenaze namazına gelenlere dönerek: " Dünya fani, ahiret ise bakidir. Konu komşu, siz Allah’ın huzuruna çıkan (isim vererek) yaşamı süresince nasıl bilirsiniz? Hakkınızı helal ediyor musunuz?" diye üç kez tekrar eder. Merhumun yakınları haklarını helal ettikten sonra imam da "Allah'da sizden razı olsun" diyerek cenaze içerisindeki konuşmasını sonlandırır. Daha sonra cenaze mezarlığa götürülerek defnedilir.²⁷⁰

2.3.4. Ölüm Sonrası Uygulamalar

Anadolu Türkleri arasında olduğu gibi Hayta toplumu inancında da ölüm olayının gerçekleşmesi ile vefat eden kişi bu dünyadan ayrılan kişinin öteki tarafta rahat edebilmesi amacıyla yakınları tarafından günahlarının bağışlanması amacıyla bazı ritüeller uygulanmıştır. Bu bölümde Aksu yöresinde yaşayan Hayta Yörükleri arasında uygulanan ölüm sonrası ritüeller üzerinde duracağız.

Hayta Yörükleri arasında ölen kişinin gözleri açıksa hemen kapatılır. Çenesi ve ağzı bir bezle bağlanır. Cesedin üzeri hiçbir zaman açık bırakılmaz; battaniye, çarşaf gibi şeylerle örtülür. Cesedin şişmemesi için üzerine makas, bıçak tarzında ağır eşyalar konulur. Anadolu inancına göre demir, çelik gibi eşyalar nazar ve kötü ruhların saldırısına karşı koruyuculuk özelliği gösterir. Murtana, Güzelbağ ve İhsaniye köylerinde gözlemlediğimiz kadarıyla ölen

²⁶⁶ Kaynak Kişi; Teslime Altıntaş (30.07.2019)

²⁶⁷ Kaynak Kişi; Hasibe Altıntaş (30.07.2019)

²⁶⁸ Kaynak Kişi; Veli Altıntaş (01.08.2019)

²⁶⁹ Kaynak Kişi; Ali Çakmak (06.05.2018)

²⁷⁰ Kaynak Kişi; Serdar Aynalı (07.05.2018)

kişi odasında asla yalnız bırakılmaz. Bunu nedeni; Azrail'in ve diğer kötü ruhların cesedi yalnız bulunca ona işkence edeceğini düşünürler.

Yine eski Türk inancının izlerine bağlı olarak Hayta Yörükleri arasında gerçekleşen ölüm olayı sonrası ölen kişinin evinde bütün kapılar açık bırakılır. Evde bulunan yiyeceklerle, eşyalara ölümün işlediği düşünülür. Eve sıçrayan ölünün kanı başka bir ölüyü bekler inancı vardır. bu yüzden işleyen ölüm ruhu evden çıksın diye tüm kapılar açık bırakılır. Cesedin yanına hamile kadın ve çocuklar girmez. Bunun nedeni olarak ise; ölen kişinin ruhu yalnız kalmaması için hamilenin bebeğini veya çocuklarını yanına çağıracağı inancı mevcuttur.

Ölüm olayı sonrası ölen kişinin evinin damına bayrak asılır. Bayrağın direğine; eğer ölen kişi gençse kırmızı, orta yaşlıysa siyah, yaşlıysa beyaz bez bağlanır. Bezli direktten ölen kişinin kaç yaşlarında olduğu yabancı birisi tarafından bilinir. Vefat eden kişinin elleri, ayakları düz biçime getirilir. Ölü vücut katılaşır bu yüzden ölüm anı gerçekleştikten sonra cenaze hemen düz hal getirilir. Müslüman Türkler arasında var olduğu gibi Hayta Yörükleri arasında da ölüm olayının en yaygın duyurulma şekli; sela okutulur. Vefat eden kişinin defnedileceği yer ve saat da bu selayla duyurulur. Ayrıca Aksu köylerinde belediye aracılığıyla vefat eden kişi anons edilerek duyurulur. Öte yandan; vefat eden kişinin yakınlarının ağlaması, ağıt yakması da ölüm olayını duyurma şekli olarak algılanabilir. Yine yakın köylerde vefat eden kişinin yakınlarına haberci gönderilerek ölüm olayı duyurulur.²⁷¹

Vefat eden kişinin cesedi gömülmeden önce hakkının bulunduğu kişinin evine bir tabak bulgur, soğan ve vefat eden kişinin pabuçları verilir. Bunlar hemen verilmezse evden bir ölünün daha çıkacağı düşünülür. Ölüm olayından kaçınma bağlamında ölen kişinin eşyalarının dağıtımı hemen yapılır.²⁷²

Ölen kişi erkekse; cenaze evinin bahçesinde, mahalle ve köy mescidlerinde imamlar tarafından yıkanır. Vefat eden kişi kadın ise; ölüden korkmayan ağzı dualı kadınlar tarafından yıkanır. Yıkama törenleri dini ritüeller eşliğinde olur. Cenaze yıkayanların sayısının tek olmasına (1, 3 veya 5 kişi) dikkat edilir. Yıkama işleminde kullanılan su sedir ağacı dibine dökülür.

Hayta Yörükleri arasında var olan bir inanç da birbiriyle dost, arkadaş olan kişiler hayatta olan arkadaşının ölü bedenlerini taşımakla görevlidir. Ceset yıkanırken; ağzı dualı kişi suyu elinin tersiyle döker. Ölen kişinin günahlarının kendine geçmesini böyle engellemiş oldukları düşünülür. Hayta toplumu ölü yıkanırken yıkanan ortam hoş koksun, kötü ruhlar

²⁷¹ Kaynak Kişi; Nuri Çoban (09.09.2018)

²⁷² Yeşil, 2014: 249

gelmesin diye tütün yakılır ya da gül suyu serpilir. Bazen de yıkanan yere kucak dolusu karanfil koyarlar.

Bireyin ölüme hazırlanma düşüncesi; kişinin sağlığında kendine kefen alması veya “Kefen Parası” olarak adlandırılan birikimleriyle sağlanır. Kefen için biriktirilen paranın haram para olmamasına dikkat edilir. Kefen beyaz renkte olmalıdır. Kadın için beş parçadan oluşan kefen erkek için ise üç parçadan oluşur. Kefen dikiminde asla demir kullanılmaz. Kefenlendikten sonra ceset battaniyeyle sarılır. Mezara kadar tabut içinde taşınan ceset, mezar yerine gelindikten sonra sadece kefen olacak şekilde defnedilir.²⁷³

İslam dinini kabul eden tüm Türk toplulukları cenaze töreni içinde cenaze namazı kılarlar. Cenaze namazı camide kılınabileceği gibi defin edilecek yerin yanında da kılınabilir. Kefenlenmiş biçimde tabut içerisinde getirilen cenaze musalla taşının üzerine konur ve musalla taşı üzerinde bulunan cenazeye doğru bakılarak namaz kılınır. İmam namazın nasıl kılınacağını vefat eden kişinin yakınlarına anlatır ve namazı kıldırırken helallik ister. Üç kere “Hakkınızı helal edin.” diye seslenir.²⁷⁴

Hayta Yörükleri arasında cenaze sahibi cenazeyi defnettikten ve cemaat mezarlıktan ayrıldıktan sonra taziye ölen kişinin hanesi çevresinde taziye çadırları Aksu belediyesi tarafından kurulur ve yakınları burada oturur. Hayta Yörükleri arasında vefat eden kişiyi gömmek, yatacağı yere toprak atmak geride kalan yakınları için büyük önem arz eder. Cenaze tabuttan çıkarılıp mezara yerleştirilirken ağzı dualı bir kişi Kur'an okur, diğer kişiler ise toprak atarken “Mekânı cennet olsun, toprağın bol olsun.” der. Hayta toplumunda cenaze genellikle bekletilmez, bir an önce toprağa kavuşması için defnedilir. Ölen kişinin vasiyeti üzerine çoğu zaman vefat eden kişilerin nereye gömüleceği bellidir.²⁷⁵

Köyünden ya da doğduğu yerden uzakta vefat edenlerin cenazesi köylerine getirilmeye çalışılır. Hayta toplumunda; memleketinden uzakta toprağa gömülen kişinin garip, kimsesiz olarak görüleceği dua okuyanın olmayacağı düşünülür. Ölen kişinin memleketine, köyüne gömülmesi kişinin yakınlarıyla bağlantısını toprakta da olsa yakın tutmak amaçlıdır. Cenaze defnedildikten sonra uzak akrabalar mezarlığı terkederken ölen kişinin birinci dereceden yakınların mezar başında kalır ve taziyeleri kabul eder.²⁷⁶

Ölü evinde uyedi gün aş kaynatılmaz. Konu komşu ve akrabalar cenaze çıkan hanenin yemek ihtiyacını bir hafta süreyle karşılarlar. Ölünün defnedildiği ilk gün mezarı kazan ve defin tahtalarını yerleştiren kişilere evde yakınlar tarafından yemek verilir. Ölen kişiyi

²⁷³ Kaynak Kişi; Emine İctüzer (04.08.2019)

²⁷⁴ Yeşil, 2014: 251

²⁷⁵ Kaynak Kişi; Serdar Aynalı (07.05.2018)

²⁷⁶ Kaynak Kişi; Ali Aynalı (07.05.2018)

defneden bireylere ikram edilen bu yemeğe "kazma kürek hakkı" adı verilmektedir. Yine bu günden itibaren, ölünün ruhunun ailesini ziyarete geldiği inancıyla, ölü evinin ışıkları, bir hafta süreyle devamlı olarak açık tutulur. Ölenin eşyaları evden çıkartılarak, genellikle yoksul ailelere dağıtılır. Buna sebep olarak da, vefa duygusu göstererek merhumun ruhunu öteki tarafta rahat ettirmektir. Ölen kişinin bu vesile ile sevap kazanacağına inanılır.²⁷⁷

Genel bağlamda ölen kişinin ardından tutulan yas süresi ve söylenen ağıtlar kesin bir zaman dilimine bağlanmasa da yine en az yedi gündür. Yas süresince tüm hane bireyleri eğlenceden ve renkli kıyafetlerden kaçınırlar. Gülüşüp şakalaşmazlar. Bu durumlar toplum içerisinde ayıp sayılmaktadır. Radyo ve televizyon aletler hane içinde açılıp kullanılmaz. Nişan, düğün ve sünnet gibi törenler ya ileri bir tarihe ertelenir ya da sessiz sedasız ölü evinin matemine uygun bir şekilde yapılır.²⁷⁸

Konu, komşu ve yakın akrabalar; yakınlık derecelerine göre bir takım şeylere dikkat ederek yas tutan hanenin üzüntüsüne ortak olamaya çalışırlar. Taziye evinde matem tutanlara yemek getirilir ve hizmetlerde bulunulur. Cenazenin yakınları, ölünün hayrı için üçüncü günden başlayarak kırkinci güne kadar, her akşam ayrı bir yoksul ailenin evine yemek götürürler. Götürülen bu yemeği tanımlayan söz öbeği ise “hayır yemeği” olmuştur.²⁷⁹

Antalya ili Aksu çevresinde yaşayan Hayta Yörükleri arasında merhumun gömülmesinden geçen belirli zamanlarda uygulanan bazı pratikler mevcuttur. Cenazenin gömülmesinden yedi gün sonra, ölünün ruhuna gideceği inancıyla mevlid okutulur, yemek dağıtılır, un helvası yapıp mevlide gelenlere ikram edilir. Kırkinci gün “ölü yemeği” diye adlandırılan, merhumun sevdiği yemeklerden oluşan sofralar kurulur. İslam inancına göre ölen kişinin eti kemiğinden kırkinci gün ayrılmaya başlar, elli ikinci gün ise burun kemiği düşer. Merhumun etleri kemiklerden kolay ayrılınsın diye o gece evinde mevlid okutulur ve çevrede yaşayan muhtaç kişilere yemek dağıtılır. Bu yemeklere “kırk mevlidi” veya “elli iki yemeği” denildiği tespit edilmiştir.²⁸⁰

Doğumla başlayan insan hayatı ölümle son bulurken, ölenin arkasından kalanlar yas tutarak yaşamlarına devam ederler. Ölümdeki inanış ve adetler ise değişim yavaş olmakla birlikte, bazı inanç ve adetler zamana ayak uydurulmayarak önemini yitirip kaybetmiştir.

2.3.5. Üçüncü Gün

Hayta Yörükleri yakınlarının ölümünün üçüncü gününde mezarlığa ziyarete giderler. Mezarlık dönüşü ise merhumun evinde yemek dağıtılır, içecek ikram edilir. İkram edilen

²⁷⁷ Kaynak Kişi; Serdar Aynalı (07.05.2018)

²⁷⁸ Örnek, 1971; 89

²⁷⁹ Kaynak Kişi; Emine İçtüzzer (08.05.2018)

²⁸⁰ Kaynak Kişi; Serdar Aynalı (07.05.2018)

yiyecek ve içecekler aslında merhumun ruhuna ikram edilmiş sayılır. Merhumun ölümünden sonraki ilk üç gün kendi evinde dolaştığı, kırk gün ise bu dünyadan ayrılmadığı düşünülür.

Merhumun üçüncü gününde yapılan ritüellerin ruhunun rahat olması düşüncesiyle ilişkisi vardır. Nitekim Hayta Yörükleri; bireyin canının ölümünden üç gün sonra evinden çıktığını düşünür.

2.3.6. Yedinci Gün

Hayta Yörükleri arasında yedinci güne “Vefatın Yedisi” adı verilmektedir. Vefatın yedisinde ölünün arkasından mevlit okutulur. Cenaze evinde yas matemi genellikle yedi gün sürmektedir. Yedi gün boyunca cenaze evinde ağzı dualı olan kişiler tarafından dualar okunur. Yine eve gelen taziye için gelenlere de ölünün ruhu adına tuz dağıtıldığı görülmüştür. Ölü evinde dua okutulduktan sonra konuklara helva dağıtılır.

Ölümün üçüncü gününde yapılan ritüeller gibi yedinci günde yapılan ritüellerin de vefat eden kişinin ruhuyla ilişkilidir. Çünkü ölen kişi evinin çatısında ölümünün yedinci gününde döndüğüne inanılır. Bundan dolayı ruhunu rahat ettirmek adına dualar okunarak anma töreni yapılır. Vefatın yedinci gününde ölünün ruhuna sevdiği yemekler yapılır ve taziye için gelenlere ikram edilir.

2.3.7. Kırkıncı Gün

Vefatın kırkıncı gününde de üç ve yedisinde olduğu gibi bazı ritüeller uygulanır. Vefat eden kişinin yakınları evde toplanır ve kadınlar arasında yasin okunur erkekler ise bahçede toplanır ve hocanın okuduğu mevlidi dinler. Kırk mevlidinde gelen misafirlere lokum, bisküvi ve limonata dağıtılır. Yemekli mevlit var ise vefat eden kişinin sevdiği yemekler yapılır ve ruhu için dağıtılır. Okunulan dua ve mevlit ölen kişinin ruhuna bahşedilir.

Hayta Yörükleri inancına göre; kişinin ölümünden kırk gün sonra toprak altında vücudu değişimlere uğrar. Eti kemiğinden ayrılmaya başlar. Bu yüzden kırkıncı gün ritüelleri önem arzeder.

2.3.8. Elli İkinci Gün

Vefatın elli ikinci günü ölen kişinin burun kemiği düşer. Et tamamen vücudundan ayrılmıştır. Vefat eden kişinin birinci dereceden akrabaları, kabrinde rahat olsun diye bazı görevler üstlenir. Yakınları tarafından mezarı başında dua okunarak anılan kişinin ruhuna fakir kişilere sadaka verilir. Ruhuna mevlid okutulur.

2.3.9. Ölünün Ardından Ağıt Söyleme ve Yas Tutma Geleneği

Halk edebiyatı ürünlerinden biri olan “Ağıt” türü icra edildiği toplumun değer yargılarını, hayat felsefesini ve dini ritüellerini barındırması sebebiyle önemlidir. Ağıt dediğimiz yas şiirleri; sevdiğimiz bir insanı veya canlıyı kaybettiğimizde onun acısıyla söylediğimiz şiirlerdir. Sadece ölüm olayı üzerine değil; gelin olan kıza, askere giden oğlana ya da sürgün edilmiş kişilere de söylenebilir. Doğa olaylarına yakılmış ağıtlar da mevcuttur.

Ağıtların konusu genellikle ölen kişinin özelliklerini, yaptığı hayır işlerini, kişiyle yaşadığı güzel anları, ağıt yakan kişinin geride kalmasından dolayı duyduğu acıyı ele alır. Yakılan ağıtlarda Allah’a isyan eden sözlerin yer almamasına dikkat edilir. Ağıt diye adlandırılan bu şiirler vefat sonrası önemli gün olarak benimsenen 3,7, 40, 52 ve sene devriyelerinde yakılır.

Hayta Yörüklerinde yas tutma alametlerinden biri de giydikleri kıyafet üzerinden görülmektedir. Murtana köyünde yas tutma göstergesi olarak ağlanır ve kara kıyafet giyilir. “Karalara bağlanmak” sözü vefat eden kişinin yakınları tarafından çok kullanılır. Yine Aksu çevresinde yaşayan Haytaların yas tutmak için özel kıyafetleri mevcuttur. Yas tutma alametlerinden bir diğeri de kıyafeti ters giymektir. Kadınlar ise kara yazma bağlarlar. Ölünün arkasından yakınları tarafından bir yıl süreyle düğün yapılmaz, eğlence düzenlenmez. Nikah tarihi alındıysa eğlence yerine mevlit okutulur, yemek dağıtılır.

2.3.10. Mezar ve Mezar Taşı Geleneği

Hayta toplumunda mezarlığa “Kabristan” adı verilir. Mezar taşlarında ise; “El Fatiha” isim soy isim, ve Hac suresinin 41. Ayeti bulunur. Kadın merhumların mezarlarında ise isimlerinden önce bekarsa babasının evli ise kocasının ismi de bulunur. Eski geleneklerden kalma bir uygulama olarak mezar başında ateş yakma ritüeli bulunur. Bunun sebebi Hayta Yörükleri arasındaki düşünceye göre mezar başında ateş yakmak, yakınlarının öteki dünyaya giderken ışıksız kalmamasını sağlamak amacıyla. Yine ölünün arkasından üç, yedi ve kırkıncı günde de ateş yakılır. Ölen yakınlarının yakılan ateş sayesinde kötü ruhlardan koruyacaklarına inanırlar.

Bazı Hayta mezarlarında ise kabir taşlarının üstünde merhum kişinin cinsiyetini, ölüm nedenini ya da mesleğini belirten motiflere rastlanılmaktadır. Aksu yöresi köylerinde yaşayan Hayta Yörükleri kabristanlarının yerleşim yerlerinin ve ulaşım yollarının uzak olduğu bölgelerde olmasına dikkat etmişlerdir. Aksu’da ki Hayta köylerinin kabristanlarının yerleri genellikle dağ etekleri, nehir kenarları ve ormanlık alanlar olduğu tespit edilmiştir.

Kabristana ağaç dikmenin sevap olduğunu düşünen Hayta Yörükleri dini bayramlardan bir gün önce yakın merhumlarını ziyaret edip dua okurlar ve mezar başlarına fidan dikerler. Bu fidanlar genellikle selvi fidanıdır. Bunun sebebi; selvi ağacının rüzgarda çıkardığı ses “Hu” yani “Allah” sesi olduğuna inançtan kaynaklıdır. Bu sesin kabristanda yatanların günahlarını affettirici özelliği olduğu düşünülür.

2.4. Hayatın Diğer Alanlarıyla İlgili Geçiş Dönemi Ritüelleri

Bu bölümde Antalya ili Aksu yöresinde yaşayan Hayta Yörükleri arasında var olan askerlik ve hac ritüellerine ait uygulamalardan bahsedilecektir. Tüm Müslüman aleminde olduğu gibi Haytalar arasında da icra edilen bazı uygulamalar vardır. bu uygulamaların amacı kötü ruhların saldırısından bireyi korumaktır.

2.4.1. Hacca Gitme Ritüeli

İslam dininin farzlarından birisi de Haç vazifesidir. Maddi durumu olan Müslümanların hac vazifesini yerine getirmesi gerekir. Maddi gücü olup da hac vazifesini yerine getirmeyenler borçlu sayılır, toplum tarafından dışlanır hor görülür. Hayta toplumunda birey hac vazifesini yaşı ileri seviyeye geldiğinde yerine getirir.

Hacca gidilecek gün geldiğinde bireyin akrabaları uğurlamaya gelir. Hacca gidecek kişiye terlik, mendil, havlu gibi hediyeler getirilir. Hac vazifesi yapacak kişinin küslükleri varsa küs kalınmaz, herkesten helallik istenir. Hacca gitmeden bir gün önce kurban kesilir ve kurban eti dağıtılır.

SONUÇ

Antalya ili Aksu ilçesi içerisinde yaşayan Hayta Yörükleri folklorunu içine alan bu çalışmamızın ilçenin kültürel özelliklerini yansıtmaları açısından oldukça önemli olduğunu düşünmekteyiz. Derlediğimiz kaynaklara baktığımızda; Anadolu'nun bir çok yerinde hala varlığını devam ettiren gelenek ve göreneklerin Hayta Yörükleri arasında da icra ettiğini gözlemledik.

Bu çalışmayla ilgili genel bir değerlendirme yapmamız gerekirse; Orta Asya'da yaşayan Türklerden gelen inanışlar, sağıltmalar ve ritüellerin varlığını aynen devam ettirmesinin yanında bazı inanışlarında zamanla şekil değiştirdiği hatta sadece ismen bilindiği görülmektedir. Yaşadığımız toplumda başlıca üç önemli geçiş ritüelleri olan doğum, evlenme ve ölümle ilgili Aksu'da birçok inanış, adet, gelenek ve görenek, törenler, dinsel ve büyüsel olgular, bu bu inanışlar Hayta kültürüne göre evrilmiştir. Bütün bu uygulamalardaki sebep; bireyin geçiş ritüellerindeki hal ve ruhiyesini betimlemek, kutsamak ve bireyi var olduğuna inanılan tehlike ve zarar vereceğine inanılan olgulardan koruyup kollamaktır. Geçiş döneminde inanılan geleneklerin Eski Türk kültürüyle bağlantıları vardır. Türk kültürü, İslami kültür dairesine girdikten sonra bir bölümü aynen yaşatılmış, bir bölümü yeni kültür dairesinde yeniden yapılanmıştır. Bir çok eski ritüel işlevini kaybetmiş fakat bu göreneklerin çoğu Aksu çevresinde yaşayan Hayta Yörükleri tarafından uygulanmaya devam etmiştir. Haytalarda geçiş dönemleriyle ilgili inanç, inanma ve pratikleri yüzyıllardan beri deneyimlerden süzülerek biçimlenmiş belli kalıpları olan bir bütündür. Bunlarda Hayta insanının düşünce yapısını, kültürünün sergilenişini, değerlerini, dinamiklerini, dünyaya bakışını görüyoruz.

Tez çalışmamızda gözlemlediğimiz ve bu geleneklerde yapılan uygulamaları daha önce de açıkladığımız gibi Anadolu coğrafyasının tüm bölgelerinde var olan çok yakın benzerlikler taşıdığını görmemiz mümkün olacaktır. Bu da Türk milletinin farklı topraklarda yaşamalarının bazı ufak çaplı değişmelerine neden olmakla birlikte esasında farklı coğrafyada yaşamaya devam etseler de aynı kültür çemberi içinde varolduklarını göstermektedir.

KAYNAK ŞAHISLARIN LİSTESİ

Kaynak şahıslarımıza ait kimlik bilgileri ada göre alfabetik olarak dizilmiştir.

Kaynak şahısların kimliği ile ilgili sorular aşağıdadır.

- a. Adı soyadı
 - b. Doğum yeri ve tarihi
 - c. Mesleği
 - d. Aktardıklarını kimden öğrendiği
1. a. Ali Aynalı
b. Aksu, Murtana Köyü, 1956
c. Emekli öğretmen
d. Dedesinden, Anneannesinden
 2. a. Aysel Karataş
b. Aksu, Güzeloluk Köyü, 1967
c. Ev Hanımı
d. Annesinden
 3. a. Ali Çakmak
b. Aksu, İhsaniye Köyü, 1952
c. Çiftçi
d. Annesinden, babasından
 4. a. Arife Levent
b. Aksu, Murtana Köyü, 1972
c. Ev Hanımı
d. Anneannesinden
 5. a. Dudu Çetin
b. Aksu, Çalkaya Köyü, 1970
c. Ev Hanımı
d. Anneannesinden, Babaannesinden
 6. a. Emine İçtüzeter
b. Emekli Zabıta Müdürü
c. Aksu, Hacıaliler Köyü, 1959
d. Annesinden
 7. a. Esmâ Kökalp
b. Serik, Aşağıoba Köyü, 1973

- c. Ev Hanımı
- d. Anneanneinden
- 8. a. Fatma Çakmak
- b. Isparta, Aksu, 1959
- c. Ev Hanımı
- d. Annesinden, Babasından
- 9. a. Hasibe Altıntaş
- b. Aksu, Çalkaya, 1988
- c. Diyetisyen
- d. Annesinden, Anneannesinden
- 10. a. Hatice Çelik
- b. Serik, Aşağıoba, 1966
- c. Ev Hanımı
- d. Anneannesinden
- 11. a. Muhsin Sıvacı
- b. Aksu, İhsaniye, 1951
- c. Emekli
- d. Babasından
- 12. a. Mümine Kocabıyık
- b. Aksu, Çalkaya, 1958
- c. Ebe
- d. Annesinden
- 13. a. Nuri Çoban
- b. Aksu, Hacıaliler, 1960
- c. Ziraat Mühendisi
- d. Dedesinden
- 14. a. Ramazan Kıvrak
- b. Fethiye, Karaçulla, 1961
- c. Araştırmacı
- d. Babasından, Dedesinden
- 15. a. Serdar Aynalı
- b. Azaplar, Serik, 1990
- c. Muhasebeci
- d. Dedesinden, Anneannesinden

- 16.** a. Şerife Yıldırım
b. Afyonkarahisar, Sandıklı, 1968
c. Öğretmen
d. Annesinden, babasından
- 17.** a. Teslime Altıntaş
b. Aksu, Altıntaş Mahallesi, 1944
c. Ev hanımı
d. Annesinden
- 18.** a. Teslime Çetin
b. Aksu, Çalkaya, 1940
c. Ev Hanımı
d. Anneannesinden, babaannesinden
- 19.** a. Veli Altıntaş
b. Aksu, Çalkaya, 1959
c. Serbest Meslek
d. Annesinden (Teslime Altıntaş)
- 20.** a. Zeynep Doğan
b. Muğla, Kötekli, 1954
c. Emekli
d. Babaannesinden
- 21.** a. Zeynep Sıvacı
b. Korkuteli, Yazır, 1960
c. Ev Hanımı
d. Annesi, anneannesinden

KAYNAKÇA

- Aba, V. (2012). *Yörükler ve Saçıkara Aşireti*, Sezen Ofset Matbacılık, Adana
- Abalı, İ. (2016). Mizah Teorileri Bağlamında Yörük Fıkraları, *Halk Bilimi Dergisi*, Cilt: 9
- Abdulkadiroğlu, A. (1997). *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları*, Yeni Zamanlar Yayınevi, İstanbul
- Akkoyunlu, Z. (2014). *Divan-ı Lugati't Türk*, Türk Dil Kurumu Yayınları
- Alptekin, A. B. (2012). *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Akçağ Yayınevi, Ankara
- Alptekin, A. B. (2011). *Halk Bilimi Araştırmaları*, Akçağ Yayınevi, Ankara
- Alptekin, A. B. (2000). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınevi, Ankara
- Alptekin, A. B. (2010). Türk Halk Hikâyelerinde Halk Hekimliği, *Milli Folklor Dergisi*
- Ak, M. (2017). Yörüklerde Halk Baytarlığı, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 50
- Aktan O. (1996). *Antalya Çevresinde ve Güney Anadolu'da Depreşen- Dinen Konar Göçer Asabiye Yörükler*, Kültür Bakanlığı, Ankara
- Antalya Antolojisi (2016), Simge Edebiyat Seçkisi; 4
- Artun, E. (2008). *Ağıt Söyleme Geleneği*, Türkoloji Araştırma Merkezi, Ankara
- Artun, E. (2006). *Türk Halk Kültüründe Mani Söyleme Geleneği*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi
- Atlas Dergisi*, 2015, Sayı: 266
- Balta, E. E. (2013), *Bilmecelerin Dil- Düşünme Bağlamında Eğitimdeki Yeri ve Önemi*, Türkoloji Araştırma Merkezi
- Boratav, P. N. (2015). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Bilgesu Yayıncılık, Ankara
- Boratav, P. N. (2000). *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- Boratav, P. N. (2013), *100 Soruda Türk Folkloru*, Bilgesu Yayıncılık
- Çimrin H. (1984). *Antalya Folkloru*, ATSO, Antalya
- Çimrin H. (2012). *Antalya Folkloru*, ATSO, Antalya
- Doğan, M. (2006). Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler, dergipark.gov.tr
- Elçin, Ş. (1988). *Halk Edebiyatı Araştırmaları I- II. Cilt*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Elçin, Ş. (2001). *Türk Edebiyatında Ağıtlar: Çukurova Ağıtları İnceleme- Metin*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi
- Elçin, Ş. (2008). *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Eroz, M. (1991). *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul

- Ersavaş, H. (2018). 20. Yüzyılda Orta Toroslardaki Yörüklerin Mutfak Kültürü, dergipark.gov.tr
- Gelekçi, C. (2004). Türk Kültüründe Oğuz- Türkmen- Yörük Kavramları, dergipark.gov.tr
- Görkem, İ. (2001). *Türk Edebiyatında Ağıtlar*, Akçağ Yayınları
- Gözyayın, N. (1968). Bazı Anadolu Yemekleri: Keşkek ve Arabaşı, Sayı; 968, *Milli Folklor Araştırmaları Dergisi*
- Kahraman, K. (2010), Ritüellerin Toplumsal Etkileri, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21.sayı
- Kartalcık, V. (2008). Anadolu Ağızlarında Üzüm Adlandırmaları, *Milli Folklor Dergisi*
- Kıvrak, R. (2000), *Fethiye 'de Yörükler ve Karaçulha*, Muğla İl Kültür Turizm Yayınları
- Mecek, S. (2014). *Serik Yöresi Tahtacı Alevilerinin Halk Bilgisi Üzerine Bir İnceleme*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Moğol, H. (1997), *Antalya Tarihi*, Mehter Yayınları
- Oğuz, Ö. (2001). *Halk Şiirinde Tür Şekil ve Makam*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Oğuz, Ö. (1993). Halk Şiirinde Tür ve Şekil Meselesi, *Milli Folklor Dergisi*, 19.Sayı
- Öler, E. (2014) Mit ve Ritüel (Lord Raglen'den çeviri), *Milli Folklor Dergisi*, 64.sayı
- Öksüz, Y. Z. (1995). *Türk Bilmeceler Hazinesi*, Kitapevi Yayınları
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları
- Örnek, S. V. (1979). *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, Saim Toroman Matbaası
- Örnek, S. V. (1997). *Türk Halk Bilimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Sakaoğlu, S. (1999), *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları
- Sakaoğlu, S. (1992). *Türk Fıkraları ve Nasrettin Hoca*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları
- Sarı, N. (2014). Rivayetlere Göre Sünnetin Tarihi ve Ahkâmı, *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8. Sayı
- Seyirci, M. (2007). *Batı Akdeniz Bölgesi Tahtacıları*, Derin Yayınları
- Seyirci, M. (2000). *Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri*, Der Yayınları
- Seyirci, M. (2003). *Ege Yörükleri*, Derin Yayınları
- Seyirci, M. (2001). Elmalı Bölgesindeki Yörükler ve Tahtacılar Üzerine Bir Araştırma, *Milli Folklor Dergisi*
- Seyirci, M. (1998). *Fethiye 'de Yaylacılık ve Yayla Göçleri*, Damla Ofset
- Şar, S. (2005). Anadolu'da Halk Hekimliği Uygulamaları, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği- Hukuku- Tarihi Dergisi*

- Şirin, M. (2008). Halk Hikâyeleri, dergipark.gov.tr
- Türkay, C. (1979). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İşaret Yayınevi, İstanbul
- Uysal, Y. (2008). *Gazipaşa'da Folklor ve Halk Edebiyatı Ürünleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ülger, Z. (2013). *Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yakıcı, A. (2014). *Halk Şiirinde Türkü*, Akçağ Yayınları
- Yardımcı, M. (2012). *Halk Bilimi Yazıları*, Ürün Yayınevi, İzmir.
- Yeşil, Y. (2014). *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum- Evlenme- Ölüm Gelenekleri)*, Ankara

EKLER

Fotoğraf 1. Aksu İlçesi'ne bağlı İhsaniye köyünde kurulmuş bir Yörük Çadırı

Fotoğraf 2. Şenlikler kapsamında temsili olarak yapılan göç yolculuğu

Fotoğraf 3. Halk algısı; Cura

Fotoğraf 4. Halk algısı; Sipsi

Fotoğraf 5. Damat tarafının düğün günü gelin alma ritüeli

Fotoğraf 6. Aksu ilçesine bağlı Hacıaliler köyünde hayvanlarını otlatan bir Hayta Çobanı

Fotoğraf 7. Aksu ilçesine bağlı Pınarlı köyünde düğün yemeği

Fotoğraf 8. Aksu İlçesine bağlı Çalkaya köyünde Hayta kadınlarının yaptığı yufka

Fotoğraf 9. Şenlikler kapsamında yapılan Hayta Yörükleri'nin göçü

Fotoğraf 10. Aksu ilçesine bağlı Güloluk beldesinde düzenlenen bir düğün

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Burcu BAYSAL
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Bahaeddin Güney Mesleki ve Teknik Lisesi, 2011
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Antalya, 2016
Yabancı Dil	İngilizce
E-Posta	brcbaysal@gmail.com

